

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

Ilona Vaškevičiūtė

ŽIEMGALIAI

V – XII a m ž i u j e

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

Ilona Vaškevičiūtė

ŽIEMGALIAI V–XII AMŽIUJE

 Leidykla

VILNIUS

2004

UDK 903/904(474.5)“04/06”
Va366

Recenzavo prof. habil. dr. Mykolas Michelbertas,
dr. Maris Atgāzis

Redaktorė Danutė Mėlynienė
Iliustracijas piešė Ilona Keršulytė
Viršelio dailininkė Laura Leščinskaitė

ISBN 9955-516-52-6

© Ilona Vaškevičiūtė, 2004
© Lietuvos istorijos institutas, 2004
© Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004

Turinys

IŽANGA	5
LITERATŪROS APŽVALGA	7
ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI	16
TYRINĖJIMAI LIETUVOJE	16
TYRINĖJIMAI LATVIJOJE	19
ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS	22
GEOGRAFINĖ APŽVALGA	22
AKMENS AMŽIUS	23
ŽALVARIO IR ANKSTYVASIS GELEŽIES AMŽIUS	25
SENASIS GELEŽIES AMŽIUS	26
V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA	29
ŽIEMGALIŲ SUSIDARYMAS	29
ŽIEMGALIŲ KAPINYNAI	30
LAIDOSENA	31
JKAPĖS	40
Darbo įrankiai	40
Ginklai	48
Papuošalai	55
<i>Galvos danga</i>	56
<i>Kaklo papuošalai</i>	60
<i>Krūtinės papuošalai</i>	65
<i>Rankų papuošalai</i>	78
Kiti radiniai	82
ŽIEMGALIŲ KULTŪROS YPATYBĖS IR TERITORIJA	90
LITERATŪRA	94
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	102
SANTRAUKA RUSŲ KALBA	126
TRUMPINIAI	151

IŽANGA

Lietuvos archeologinius paminklus, seniausią jos gyventojų kultūrą ir istoriją, kad ir su pertraukomis, tiriamo jau beveik du šimtai metų. Tyrimai prasidėjo mėgėjiškais smalsuolių kasinėjimais ir paminklų (ypač pilikalnių ir pilkapynų-milžinkapių) aprašymu, ilgainiui išaugo į šių paminklų registraciją ir mokslinius kasinėjimus, radinių kaupimą muziejuose. XX a. pirmojoje pusėje prasidėjo sukauptosios archeologinės medžiagos apibendrinimas. Stengtasi apžvelgti visos Lietuvos gyventojų materialinės kultūros raidą ir kartu išskirti atskirų sričių mirusiųjų laidojimo papročių specifika, bandyta į vieną ar kitą tokią sritį susieti su IX–XIII a. rašytiniuose šaltiniuose paminėtomis gentimis (A. Spycinas, P. Tarasenko, J. Puzinas, M. Alseikaitė-Gimbutienė). XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmetyje atgijus archeologinių paminklų tyrimams, pradėjus sistemingiau paminklus registruoti, buvo sukaupta daugiau naujų duomenų. Tai leido aštuntajame ir dešimtajame dešimtmetyje daugiau dėmesio skirti etninės istorijos klausimams. Šį tarsi pirmą senosios Lietuvos etninės istorijos tyrimo etapą užbaigia knygos „Lietuvos TSR archeologijos atlasas“ (t. 1–4, 1974–1978) ir „Lietuvių etnogenezė“ (1987) pasirodymas.

Taigi yra išskirtos įvairiais laikotarpiais Lietuvoje buvusios kultūrinės sritys, pasekta jų raida ir kaita, būdingiausios savybės, vėlyviausios iš jų pradėtos sieti su rašytiniuose šaltiniuose minimomis gentimis. Išsiaiškinus šiuos bendrus bruožus, turėtų prasidėti naujas etninės istorijos tyrimų etapas – detalesnis atskirų kultūrų, genčių istorijos tyrimas.

Žinome, kad iki valstybės ir lietuvių tautos susidarymo dabartinėje Lietuvos teritorijoje gyveno kuršiai, skalviai, sėliai, sūduviai, lietuviai ir kitos gentys. Jų palikimas dar nesulaukė didesnio Lietuvos archeologų dėmesio. Tik kuršių kultūrai ir etninei istorijai yra skirtos Lietuvos archeologo V. Žulkaus, istoriko A. Micke-

vičiaus ir Latvijos archeologės I. Uozerės disertacijos. Jotvingių ir sūduvių genčių kultūros tyrimams daug dėmesio skyrė visas būrys Lenkijos archeologų (J. Antoniewiczus, J. ir D. Jaskaniai, J. Okuliczus, M. Kaczynskis ir kt.).

Šiame darbe numatyta aptarti kuršių rytinių kaimynų – žiemgalių V–XII a. kultūros tyrimus.

Žiemgalos vardas į rašytinius šaltinius pateko palyginti vėlai. Pirmieji juos paminėjo Skandinavijos šalių šaltiniai. Danų kronikoje „Annales Ryenses“ rašoma, kad apie 870 metus danų vikingai pajungė sau „visą Prūsiją, Žiemgalą (Semigaliam), karelių žemę ir daug kitų šalių“. „Ingvaro sagoje“ pasakojama apie narsų vikingą Ingvarą (mirusį 1041 m.), kuris kartu su Anundu plaukęs pas žiemgalius priversti juos mokėti duoklę. Pietų Švedijoje, Södermanlando (Södermanland) srityje, rasti du paminkliniai akmenys su iškalto runų tekstu, kuriame minima Žiemgala. Viename iš jų, vadinamajame Nedervalo akmenyje, apie 1040 m. įrašyta, jog tą akmenį pastačiusi Sigrida savo vyrui Sveinui, kuris turtingais laivais dažnai plaukdavęs į Žiemgalą. Antrame, Gekstenos, akmenyje, iškaltame apie 1000–1075 m., rašoma, jog jį Gumos sūnus Roaras pastatęs Slodės tėvui Audarui, kuris dalijęs auksą Žiemgaloje. Nuo XII a. pradžios žiemgalius pradėjo minėti Rusios metraščiai, o nuo XIII a. – kalavijuočių šaltiniai. Žiemgalių žemę jie suskirstė į 7 sritis: Duobenę (Dobene, Dubene), Sparnenę (Sparnene), Duobelenę (Dubelene), Tervetenę (Thervetene), Silenę (Sillene), Zagarę (Sagare, Sagera), Upmalę (Upemolle). Manoma, jog iki vokiečių invazijos žiemgaliai kokio nors vieningesnio politinio vieneto nesudarė. Nedideles teritorijas valdė atskiri kunigaikščiai. Iš visų Livonijos genčių žiemgaliai ilgiausiai ir atkakliausiai priešinosi vokiečiams. 1290 m. Sidabrės pilies sudeginimu baigėsi žiemgalių laisvės kova.

Žiemgalių gyventi plotai Mūšos-Lielupės baseine XIII–XIV a. atsidūrė dviejose valstybėse: pietinis kraštas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, šiaurinis – Livonijoje, nors XIV a. trečiajame dešimtmetyje Lietuvos valdovas Gediminas save vadino žiemgalių valdovu, matyt, pretendavo valdyti visą žiemgalių gyventą teritoriją (princeps et dux Semigalle) (Gedimino laišakai, 1966, p. 29). Ši politinė siena, perkirtusi žiemgalių gyventus plotus, išsilaikė kelis šimtmečius ir 1919–1920 m. nusistovėjo kaip Lietuvos ir Latvijos siena.

Lietuvoje liko tik pietinis žiemgalių gyventų plotų pakraštys. Šios Lietuvos dalies archeologiniams tyrimams būdinga tai, kad čia turime tik keletą kiek plačiau tyrinėtų kapinynų (Diržiai, Jauneikiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Šukioniai ir kt.). Susikaupė muziejuose radinių iš ardomų ir suardytų kapinynų. Dauguma tyrimų medžiagos yra iš V–XII a. Tai nulėmė ir šios knygos ribas. Taigi ji parašyta remiantis kapinynų tyrimų duomenimis, jų radiniais, nes Lietuvoje esančioje Žiemgalos dalyje tyrinėtų gyvenviečių ir piliakalnių neturime. Piliakalnių čia iš viso reta, o stambiausius iš jų – Sidabrės ir Raktės (Žagarės) piliakalnius sunaikinome: Raktės piliakalnyje jau pora šimtmečių laidojame mirusiuosius, o Sidabrės piliakalnį sunaikino žvyro karjeras.

Turimi duomenys įgalina aptarti V–XII a. žiemgalių mirusiųjų laidojimo papročius, jų

papuošalus ir ginklus, jų raidą. Šiuos duomenis galime palyginti su kuršių, žemaičių ir aukštaičių kapinynų tyrimų duomenimis. Tai leidžia kiek patikslinti žiemgalių gyventų plotų ribas, aptarti jų santykius su kaimyninėmis gentimis. Šiems klausimams aiškinti ir skiriamas pagrindinis dėmesys.

Tuo tarpu žiemgalių kultūros susidarymo procesas lieka menkai tenušviestas, nes trūksta archeologinių duomenų: neturime iš šios teritorijos plačiau tyrinėtų I–IV a. pilkapynų, nežinome, ar jie bent kiek skyrėsi nuo centrinėje Žemaitijos dalyje tyrinėtųjų.

Trūksta archeologinės medžiagos ir iš XI–XIV a. – neturime iš šios teritorijos to laikotarpio tyrinėtų kapinynų. Todėl dabar dar sunku pasakyti, kiek XIII a. pietinė Žiemgalos dalis nukentėjo nuo Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo bei kitų feodalų kariuomenės. Nežinome, ar ji virto ištisine dykra, ar liko čia senųjų gyventojų, taip pat kada prasidėjo šios teritorijos kolonizacija. Galima pridurti, kad archeologams dar nepavyko iki šiol surasti ir XIII a. pabaigoje į Lietuvą persikėlusius žiemgalių gyvenviečių ir kapų, o jų turėtų būti iš XIII–XV a.

Todėl tiek žiemgalių etnogenezės, tiek jų likimo tyrimams reikia dar papildomos medžiagos. Knygoje šie klausimai paliesti tik bendrais bruožais.

LITERATŪROS APŽVALGA

Žiemgala ir jos gyventojais nuo XIX a. pabaigos domisi Lietuvos ir Latvijos kalbininkai, istorikai ir archeologai. Kalbininkus daugiausia domino ir domina du klausimai: pirma, jų vardo kilmė ir, antra, jų kalbos-tarmės artumas dabartinėms lietuvių ir latvių kalboms. Pirmuoju klausimu nėra vieningos nuomonės. Ir šiandieną Lietuvoje tebevartojamos dvi jų vardo formos: „žiemgaliai“ ir „žemgaliai“. Tuo tarpu antruoju klausimu vyrauja nuomonė, kad žiemgaliai bus kalbėję tarpine kalba – labai artima lietuvių ir latvių kalboms.

Istorikai, aptardami XIII a. įvykius, ypač Kalavijuočių, vėliau – Livonijos ordino kovas su žiemgaliais, jų žemių nukariavimą, aiškinosi, kur stovėjo svarbesnės, šaltiniuose paminėtos pilys, ir pagal jas sprendė apie jų žemių plotus. Visuose archeologų apibendrinamojo pobūdžio darbuose, skirtuose geležies amžiui, taip pat vienu ar kitu aspektu paliečiama Žiemgala, jos gyventojų kultūros bruožai, paplitimas, santykiai su gretimomis sritimis. Šiuos klausimus liečia ir archeologai, tiriantys žiemgalių paminklus, publikuoja tyrimų duomenis. Todėl literatūra apie žiemgalius gana gausi. Čia bus aptariami tik svarbiausi klausimai.

XIX a. pabaigoje vokiečių kilmės tyrinėtojas, gyvenęs ir dirbęs Rygoje, A. Bielensteinas, knygoje „Die Grenzen des Lettischen Volksstammes und der Lettischen Sprache“ (Bielenstein, 1892), pirmasis ėmėsi atsakyti į daugelį sudėtingų istorinės geografijos klausimų. Remdamasis H. Latviu, XII–XIV a. aktais ir kitais rašytiniais šaltiniais, jis stengėsi išsiaiškinti ir žiemgalių gyventus plotus. Jis dokumentuose randamus ir metraštininkų minimus vietovardžius identifiko, susiejo su konkrečiomis vietovėmis ir pagal jas sprendė, kuriuose plotuose gyveno viena ar kita gentis. Autorius išvardija žiemgalių žemes, jose paminėtas pilis, o kartais ir jų valdovų vardus. Tačiau apie pietinę Žiemgalos

dalį žinių turėjo nedaug. Nurodydamas vakarines ir pietines Žiemgalos ribas, autorius pamini tik vieną kitą paribio vietovę. Vakarinę žiemgalių ribą su kuršiais autorius veda iki Vadaksties ir Agluonos upelių santakos, pietinę riba su žemaičiais ir lietuviais, autoriaus manymu, ėjusi miškais piečiau Sidabrės (dab. Joniškio) ir Meškuičių (kiek piečiau, autorius nenurodo, matyt, ir jam tai neaišku. Jų gyvenamieji plotai pietuose turėjo ribotis su Šiaulių ir Upytės žemėmis, kuriose jau gyveno lietuviai). Pietryčiuose žiemgalių gyvenamųjų plotų riba ėjusi nuo Bauskės Panevėžio link Mūšos upe, nuo sėlių gyvenamųjų plotų juos skyrusi miškų juosta. Šiaurėje žiemgaliai turėję siekti Rygos įlanką ties Lielupės žiotimis, nes ir kronikininkai (H. Latvis) mini buvus žiemgalių uostą.

Įdomi ir dėmesio verta A. Bielensteino pažiūra į žiemgalius. Jis buvo įsitikinęs, kad žiemgaliai yra latvių gentis. Autorius teigia, kad kaip lietuviai susideda iš aukštaičių ir žemaičių, taip ir latviai susideda iš žiemgalių (žemutinių latvių) ir latgalių (latvių). Šitaip A. Bielensteinas XIX a. pabaigoje apytiksliai nurodė Žiemgalos ribas. Bene neaiškiausia liko autoriui rytinė riba su sėliais. Reikia pasakyti, kad ir šimtmečiui praėjus po jo darbo pasirodymo tebėra neaiški žiemgalių gyvenamojo ploto rytinė riba. Kitos gi A. Bielensteino nurodytos Žiemgalos ribos visiškai sutampa su ta riba, kurioje yra žiemgališki paminklai. Su jo išvadamis apie žiemgalių gyvenamuosius plotus sutiko visi vėliau Latvijoje dirbę istorikai ir archeologai.

Lietuvoje susidomėjimas Žiemgala pirmiausia pasireiškė jos archeologinių paminklų kartografavimu. 1899 m. F. Pokrovskis Kauno gubernijos archeologinių paminklų žemėlapyje pirmasis plačiau sumini bent dalį Šiaurės Lietuvos archeologijos paminklų (Покровский, 1899). Panašaus pobūdžio darbas – paminklų sąrašas pasirodė tik po ket-

virčio amžiaus. Tai mokytojo J. Elisono (Elisonas, 1925) surinktos žinios apie įvairias Panevėžio apskrities (kuriais atvejais ir apie už šios apskrities ribų esančias) vietas, susijusias su senąja istorija. Autorius ne tik nurodo kaimo pavadinimą, kuriame yra paminklas, bet kartais ir aptaria paminklo situaciją, užrašo padavimus, mini, kokie radiniai čia rasti. Jo sudarytas sąrašas yra gerokai pilnesnis. Autorius archeologinius paminklus suskirstė pagal jų pobūdį: akmenys su žymėmis, kapinynai, paskendusios bažnyčios, varpai, piliakalniai, stabmeldžių kulto vietas, prancūzkapiai, švedkapiai ir kt. Į šį J. Elisono sąrašą pateko ir žiemgališki paminklai, buvę Biržų-Pasvalio apskrityje. Minimi Meldinių (nurodoma, jog rastas kalavijas ir žiedas, žmonių kaulų), Meldiniškių (rastas kalavijas ir auksinių pinigų), Pamiškių (šalia žmonių kaulų rastas kalavijas ir geležinis durklas) bei kiti kapinynai, taip pat keli piliakalniai: Dubužių tarp Mūšos ir Tatulos upių, Šimonių kairiajame Mūšos krante (šį piliakalnį autorius mini esant švedų supiltą).

Paminklų registravimo ir žinių apie juos kaupimo darbas buvo tęsiamas ir toliau. 1928 m. išleistoje P. Tarasenkos knygoje „Lietuvos archeologijos medžiaga“ (Tarasenska, 1928) apžvelgiama archeologijos mokslo raida Lietuvoje, čia egzistavusios kultūros, pateikiamas žymiai pilnesnis paminklų sąrašas ir žemėlapis. Paminklus bandyta suskirstyti į chronologinius laikotarpius. Tačiau visas šis paminklų registravimas atliktas ne archeologų, o korespondentų – pranešėjų. Duomenys buvo tik apytikriai, dažnai jų trūko paminklo chronologijai nustatyti. Jie tik apytikriai atspindėjo krašto senąjį apgyvendinimą, rodė, kad ši Lietuvos dalis priešistoriniais laikais bus buvusi gana gausiai gyvenama.

Originalus ir P. Tarasenkos spėjimas, jog Raginėnų VI–VII a. kultūrą paliko žiemgaliai (Tarasenska, 1928, p. 70).

1926 m. Rygoje išleista knyga „Latvijos archeologija“ (Latvijas, 1926), kurios skyriuje „Vėlyvasis geležies amžius“ aprašomos bal-

tų gentys, gyvenusios Latvijos teritorijoje. Žiemgalių gyventas plotas nurodomas pagal A. Bielensteiną: Lielulupės baseinas – šiaurėje jis siekė Rygos įlanką, pietuose – Mūšą. Rytuose riba ėjusi Dauguvos upe (pateikta žemėlapyje žiemgaliai nesiekė upės), vakaruose – Ežerės upe. Pažymimi pagrindiniai Žiemgalos centrai Mežuotnė ir Tervetė, nurodomi uostai Rygos įlankoje. Pažymima, kad Žiemgalos piliakalniai, išskyrus du minėtuosius, yra žemių paribyje. Knygoje bene pirmą kartą aptarti būdingiausi žiemgalių kultūros bruožai: paprotys mirusius laidoti nedegintus, ginklų ir darbo įrankių gausumas kapuose, suminimos būdingiausios papuošalų grupės, žiemgalių, latgalių, sėlių ir žemaičių kultūrų panašumas, o remiantis K. Būgos tyrinėjimais, ir žiemgalių bei latgalių kalbų panašumas.

1938 m. Rygoje buvo išleista „Latvijos istorija“ (Latviešu, 1938), redaguota taip pat F. Baluodžio. Šiame veikalė ypač daug vietos skiriama atskirų baltų genčių istorijai. Romėniškojo laikotarpio žemėlapyje yra sužymėtos baltų gentys. Pagal šį žemėlapi, I–IV a. žiemgaliai gyvenę kiek didesnėje teritorijoje nei bet kada. Šiaurėje, kaip ir įprasta, jų gyvenamieji plotai siekia Rygos įlanką, tačiau daug platesniu pajūriu ruožu. Vakarinė riba nurodomas Ežerupis ir Vadakstis, o rytuose žiemgalių teritorija pereina Dauguvą ir apima dalį dešiniojo jos kranto. Pietryčių kryptimi jiems skiriama visa sėlių teritorija. Mus ypač dominanti pietinė žiemgalių plotų riba nurodoma tradiciškai – Mūša. F. Baluodžio nuomone, pirmaisiais amžiais po Kr. žiemgaliai šiaurės rytuose išstūmė ugrų-suomių gentis ir ten apsigyveno (Latviešu, 1938, p. 86–87). Taigi žiemgaliai gyvenę Cėsių, Rygos, Jelgavos, Tukumo apylinkėse, Lielupės lygumose ir vakarinėje Vidžemės dalyje. To meto žiemgalių kultūroje, profesoriaus nuomone, jaučiama vakarų baltų kultūros įtaka, o vėliau pamažu sustiprėjusi kultūrinė įtaka iš Vakarų Lietuvos (antkaklės viela apvyniotais galais su kilpelėmis, profiluoti smeigtukai, įmoviniai kirviai, kapliai, segės su ema-

liu). F. Baluodžio nuomone, Žiemgalos kultūra buvusi ypač artima latgaliams (Latviešu, 1938, p. 106).

V–IX a. žiemgalių gyvenamieji plotai buvę mažesni. Vakarinis pakraštys liko nepakitęs, pietuose šių plotų riba, kaip ir anksčiau, nurodoma Mūša, bet kiek labiau išplėsta teritorija į vakarus ir į rytus – apima vakarinę Biržų rajono dalį. Šiaurėje žiemgaliai siekė Rygos įlanką, tačiau žymiai siauresniu pajūriu ruožu, nei tai buvo pirmaisiais amžiais po Kr. Šiaurės rytuose jų užimami plotai taip pat mažesni – čia jau nebesiekama Dauguva, o už jos jau ne žiemgalių, o latgalių gyvenamieji plotai iki Rygos įlankos.

IX–XIII a. žiemgalių teritorija dar labiau sumažėjo. Šiaurėje jie priėjo prie Rygos įlankos dar siauresniu ruožu – čia žiemgalius išstūmė lybiai. Vakaruose riba vedama Ežerupiu ir Vadakstimi, pietvakariuose į žiemgalių plotus įsiterpė žemaičiai, o ankstesnės žiemgalių teritorijos rytiniame pakraštyje išsiskyrė Kuoknesės sritis.

F. Baluodžio nuomone, šitaip keitėsi žiemgalių gyvenamoji teritorija: I–IV a. ji buvo didžiausia, vėliau mažėjo ir antrojo tūkstantmečio pradžioje apėmė beveik tą plotą, kurį nurodė A. Bielensteinas.

Pirmojoje J. Puzino parašytoje mokslinėje Lietuvos archeologijos apžvalgoje „Naujausiųjų proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Puzinas, 1938) pateikiama susisteminta medžiaga iš visos Lietuvos teritorijos, nurodyti būdingiausi atskirų laikotarpių radinių tipai ir chronologija. Autorius teigia, kad kultūra nebuvo vienalytė, kad atskirose krašto srityse skyrėsi laidosena ir dirbinių formos. Remdamasis šiais skirtumais, autorius išskyrė Žiemgalą: Mūšos baseinas–Akmenė–Šiauliai–Rozalimas–Pumpėnai–Biržai (Puzinas, 1938, p. 275) ir jai būdingus dirbinius, juos datavo, nurodė žinomas radimo vietas. Tuo metu Šiaurės Lietuvoje beveik nebuvo archeologų tyrinėtų paminklų. J. Puzinui teko naudotis daugiausia atsitiktiniais radiniais, tačiau jo nurodyta pietinė žiemgalių gyvenamojo ploto riba beveik atitinka dabartinių tyrimų duome-

nis, tik gal kiek labiau ji buvo nukelta į rytus ir apėmė dalį sėlių teritorijos, o pietryčiuose ir vakaruose ji lyg ir sumažinta. Taigi J. Puzinas ne tik pirmasis gana tiksliai nurodė žiemgalių srities pietines ir vakarines ribas, bet ir išaiškino kai kuriuos jų kultūros bruožus.

M. Alseikaitė savo darbe „Baltai priešistoriniais laikais“ (Alseikaitė, 1944) bene pirmą kartą literatūroje taip plačiai ėmėsi aiškinti baltų kilmės teoriją. Autorė pažymi, jog jau IV–V a. po Kr. nuo bendro rytinių baltų kamieno atsiskyrė žiemgalių gentis. Nurodoma ir genties teritorija: pietuose iki Šiaulių ir Upytės žemių, šiaurėje – Lielupės baseinas iki Rygos įlankos, šiaurės rytuose – Dauguva. Lietuvoje autorė žiemgaliams priskyrė plotus iki Tauragnų–Svėdasų. Vakarinė žiemgalių teritorijos riba, t. y. riba su kuršiais, visai nenurodyta. Matyt, tuo metu išvesti šią ribą dėl tyrinėtų paminklų stokos buvo neįmanoma. Matome, kad jos pažiūros šiuo klausimu ne visai sutampa su J. Puzino teiginiais. Autorė žiemgaliams priskyrė daug didesnius plotus.

Visi mūsų minėtieji darbai buvo parašyti remiantis iki Antrojo pasaulinio karo sukauptais duomenimis. XX a. šeštajame dešimtyje kiek suintensyvėjus paminklų tyrimo darbams, sukaupta daugiau medžiagos etninės istorijos klausimams spręsti. 1952 m. estų archeologo H. Mooros knygoje apie baltų gentis Latvijoje (Moora, 1952) nurodoma, kad gentys nuo bendro baltų kamieno atsiskyrė apie V a. po Kr., tačiau jų ištakos formavosi daug anksčiau. Jo nuomone, jau II a. po Kr. išsikristalizavo aiškios kultūrinės sritys. Iki Ventos upės rytuose – pilkapių kultūra, vėliau čia gyveno kuršiai, tarp Ventos ir Dauguvos – kita grupė: plokštiniai kapinynai, priskiriami žiemgaliams. Jų randama visoje toje teritorijoje, tačiau nevienodai intensyviai. H. Mooros nuomone, ši teritorija laikui bėgant vis labiau plito tiek į rytus, tiek į pietus. Žiemgalių kapai randami ant aukštų kalvų, jų kapinynai dideli, ankstyvi kapai apdėti akmenimis, o tai rodo, jog čia buvę pilkapiai ar kapai su akmenų vainikais. Kar-

tu patvirtinamas teiginys, jog žiemgalių kultūra yra gimininga pilkapių su akmenų vainikais kultūrinei sričiai.

H. Mooros nuomonė, kad X–XII a. žiemgalių teritorija sumažėjo, sutampa su 1938 m. F. Baluodžio pareikšta mintimi. Šiaurėje ir toliau žiemgaliai siekė Rygos įlanką, tačiau jau siauresniu ruožu, nes iš abiejų pusių prie žiemgalių šliejosi lybių plotai. Vakaruose jų plotai taip pat kiek sumažėję, rytuose siekė Dauguvos upę, pietryčiuose žiemgaliai ribojosi su sėliais. Pietinė riba nenurodoma (autorius neliečia Lietuvos teritorijos). H. Moora pažymi, jog vakaruose žiemgaliai tiesioginio kontakto su kuršiais neturėjo, nes tarp šių genčių buvusi plati negyvenamų miškų juosta. Pateiktame žemėlapyje matome, jog XIII a. Žiemgala užėmė beveik tą pačią teritoriją, kaip ir X a., tik pažymėta ir pietinė jos riba, kuri tradiciškai vedama Mūšos upe. Autorius teigia, jog riba tarp žiemgalių ir žemaičių ėjusi mišku, dešiniajame Mūšos krante. Jeigu palygintume H. Mooros išvestą pietinę ribą su A. Bielensteino, tai pamatytume, jog pastarasis pietinę ribą nukėlė kiek labiau į pietus (žiemgaliai, Bielensteino nuomone, siekė Meškuičius).

1961 m. išleistuose „Lietuvos archeologijos bruožuose“ (LAB, 1961) gana plačiai aptariama Lietuvos priešistorė iki pat valstybės susidarymo. Knygoje nemaža duomenų ir apie Šiaurės Lietuvos kapinynus (jie išskirti į atskirą grupę), aptariama šio regiono laidosena bei įkapės. Bet šios srities ribos liko neaptartos, neišsakyta aiškesnė nuomonė apie jos gentinę priklausomybę.

1963 m. Londone išėjo M. Gimbutienės knyga „The Balts“ (Gimbutas, 1963), kurioje apžvelgta visų baltų genčių istorija nuo seniausių laikų iki valstybės susidarymo. Pateiktieji duomenys apie atskiras baltų gentis nėra išsamūs, o medžiaga, priskiriama vienai iš genčių, tik paminima. Autorė pažymi, jog, įsigalėjęs mirusiųjų deginimo papročiu, Žiemgaloje ir toliau liko inhumacijos paprotys, pasikeitė tik jo forma – atsakyta papročio laidoti pilkapiuose, kurie buvo naudoti

pirmaisiais a. po Kr., ir pradėta laidoti atskirose duobėse. Toliau darbe ne kartą minimos papuošalų grupės, būdingos žiemgaliams.

Kiek išsamiau žiemgalių kultūrą aptarė R. Volkaitė-Kulikauskienė knygoje „Lietuviai IX–XII a.“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970). Monografijoje apžvelgta visų Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių (vėliau sudariusių Lietuvos valstybę) verslai, amatai, prekyba, drabužiai, ginklai bei visuomeniniai santykiai. Suprantama, jog žiemgalių kultūra ir čia pateikiama tik bendrame Lietuvoje gyvenusių genčių kontekste. Šiame darbe nurodoma žiemgalių sritis yra kiek sumažinta, palyginti su minėtų tyrinėtojų darbais; ypač tai matyti pietiniame ir rytiniame pakraščiuose. Žiemgalių pietinė riba – Mūšos upė (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 34, 1 pav.). Autorės nuomone, žiemgaliai II t-mečio po Kr. pradžioje slinko į šiaurę, o jų plotus pietuose užėmė aukštaičiai ir žemaičiai.

A. Tautavičius straipsnyje apie rankogalines apyrankes (Tautavičius, 1970, p. 197–202) irgi palietė žiemgalių lokalizacijos klausimą. Autorius konstatuoja, jog rankogalinės apyrankės yra žiemgališkas papuošalas (tik kartais nešiotas ir žemaičių, tačiau žemaitiškos šio tipo apyrankės kiek skiriasi nuo žiemgališkų). Darbe pateiktas šių apyrankių paplitimo žemėlapis, kuriame pažymėtos ir gentinės žiemgalių ribos. Teritorija užima Mūšos baseiną: rytinis pakraštys – Degėsių kapinynas, vakarinis – Rukuižių, pietinis – Vilkančių, Vinkšnėnų ir Račių kapinynai. Dar labiau į pietus ir vakarus esančios radimo vietos priklausytų žemaičiams (Junkilai, Paarybis, Požerė, Vėžlaukis). Šiame žemėlapyje matyti, jog žiemgalių teritorija žymiai praplėsta pietų kryptimi.

Svarbus žingsnis į priekį tiriant baltų genčių etninę istoriją buvo Lietuvos archeologijos atlasų pasirodymas (LAA, 1974, 1975, 1977, 1978). Kartografavus žinomus visų laikotarpių paminklus, pabandyta aptarti visų Lietuvoje gyvenusių genčių teritorijas, apibūdinti laidoseną, įkapes. Remiantis kapiny-

nais išskirta žiemgalių teritorija – Mūšos-Lėvens upių baseinas. Vakaruose ji siekė Ventą, pietvakariuose – Šiaulių rajoną, pietryčiuose – Panevėžio rajono šiaurinį pakraštį, rytinė riba paliko ir toliau neaiški, nes iš Kupiškio, Rokiškio ir Biržų rajonų trūko tyrinėtų V–XII a. paminklų (LAA, 1975, p. 18). Žiemgalių teritorija palikta kiek didesnė nei iki tol buvo. Leidinyje trumpai apibūdinti žiemgaliams būdingi dirbiniai, aptarti jų santykiai su kaimynais.

A. Tautavičius straipsnyje „Baltų gentys I m. e. tūkstantmetyje Lietuvos teritorijoje“ (Тавтовичюс, 1980) aptaria ir žiemgalių genties atsiskyrimą nuo bendro baltų kamieno, t. y. nuo Šiaurės ir Vakarų Lietuvos pilkapių kultūros srities. Autorius žiemgališkais laiko V a. pradėjusius plisti plokštinius kapinynus, kuriuose mirusieji laidoti nedeginti. Straipsnyje glaustai aprašyti žiemgalių kultūros ypatumai, jos bendrumai su kaimyninėmis baltų gentimis. Nužymėti ir šios genties gyvenamieji plotai – Mūšos ir Lėvens upių baseine. Vakaruose jų riba siekia Ventą, pietuose – Nevėžio aukštupį, o rytinė riba autoriui dėl tirtų paminklų stokos Kupiškio ir Biržų rajonuose taip pat liko neaiški.

Žiemgalių kilmės ir jų kultūros istoriją dar kartą A. Tautavičius palietė straipsnyje „Žemaičių etnogenezę“ (Tautavičius, 1981), kalbėdamas apie žemaičių kilmę. Autoriaus nuomone, žemaičių kultūra turėjo bendrą pramotę su žiemgaliais – tai Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinis pakraštys. Kadangi to meto paminklų minimoje teritorijoje žinoma nedaug, autorius mano, jog šis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštys tuo metu buvo retai gyvenamas. Pirmaisiais amžiais po Kr. kartu paplito iš žemės supilti pilkapijai su akmenų vainikais ir nedegintų mirusiųjų kapais, o IV a. šių pilkapių sritis suskilo į žemaitišką ir žiemgališką sritis. Autorius ne kartą pabrėžia žemaičių ir žiemgalių kultūrų giminingumą, teigia, jog senoji žemaičių kultūra turi daugiau bendrų bruožų su žiemgališka ir yra artimiausia jai. Kartu tai, matyt, atspindi glaudžius šių gen-

čių tarpusavio ryšius ir artimą giminybę, kurią patvirtina ir jų kilmė.

1985 m. išleistoje M. Gimbutienės knygoje „Baltai priešistoriniais laikais“ (Gimbutienė, 1985) (išversta į lietuvių kalbą ir papildyta 1963 m. knyga) skiriama daugiau vietos genčių formavimosi procesui, jų užimamos teritorijos klausimams, santykiams su kaimynais. Autorė žiemgaliams skiria Vidurio Latvijos ir Šiaurės Lietuvos dalį, esančią Mūšos baseine. Tačiau ji Žiemgalos pietinės ribos smulkiau neaptaria, o tik apsiriboja pasakymu, jog jie gyveno „Mūšos upės baseine“.

Taip pat nurodoma, jog ši sritis susiformavo iš buvusios pilkapių kultūrinės srities, o būdingiausiais žiemgalių kultūros bruožais laikoma inhumacija, plokštiniai kapai, nurodomos ir būdingiausios radinių grupės. Aprašydama gyvenvietes ir tvirtoves, autorė naudoja tyrinėtų Mežuotnės, Tervetės piliakalnių medžiaga, pamini kelis pietinės Žiemgalos piliakalnius (Žvelgaičio, Raktuvės ir Sidabrės).

M. Michelbertas knygoje „Senasis geležies amžius Lietuvoje“ (Michelbertas, 1986) nagrinėja labai svarbų visų genčių kultūros formavimosi periodą. Nemaža vietos skiria ir Šiaurės Lietuvos pilkapiams su akmenų vainikais. Autorius aprašo būdingiausius laidosenos bruožus ir įkapes, fiksuoja lokalius skirtumus. Vakarinę pilkapių kultūros sritį datuoja ankstyvesniu periodu, rytinę – vėlyvesniu. Pažymi, jog vakarinės dalies pilkapijai yra kiek artimesni Lietuvos pajūrio kapams, o šiaurinės ir rytinės dalies pilkapijai kai kuriais bruožais artimesni Vidurio Lietuvos kapinynams. Konstatuojama, jog iš pilkapių kultūros šiaurės rytinės srities apie 350–450 m. ir išsirutuliojo žiemgalių kultūra (Michelbertas, 1986, p. 240).

Visų baltų genčių istorijai skirta V. Sedovo knyga „Ugrai-finai ir baltai viduramžiais“ (Седов, 1987). Autorius remiasi Lietuvos ir Latvijos archeologų darbais, bet pagal istoriniais laikais nusistovėjusias valstybines sienas gentis skirsto į „latvių“ ir „lietuvių“. Tokios gentys kaip žiemgaliai ir sėliai, pasak autoriaus, yra latvių gentys, taigi tarsi grįžtama prie

A. Bielensteino, kuris irgi teigė žiemgalius ir latgalius kalbėjus latvių kalba. Tiesa, autorius iš dalies užsimena apie Lietuvoje esančius žiemgalių laidojimo paminklus, bet remiasi tik 1945–1949 m. tyrinētu Linksmučių kapinynu (nors darbas parašytas 1987 m.). Todėl V. Sedovas aprašo tik šiaurinę, t. y. Latvijoje esančią, Žiemgalą. Pateikiamos seniausios rašytinės žinios apie žiemgalius, apžvelgiami archeologiniai tyrinėjimai. Remiantis Lietuvos archeologijos atlasu, nurodomos pietinės žiemgalių gyvenamųjų plotų ribos: Lėvens baseinas ir jam priklausantys rajonai; vakarinė riba – Venta, pietinė – Šiauliai, Papilė, rytinė – Panevėžys, Pasvalys. Straipsnyje aptariamieji pagrindiniai žiemgalių kultūros bruožai, laidosenos ypatumai, jų darbo įrankiai, ginklai, papuošalai. Nemaža vietos skirta pilialkarniams ir gyvenvietėms.

Lieka paminėti, kad 1988 m. išleistoje V. Kazakevičiaus monografijoje apie II–VIII a. ginklus (Казакявичюс, 1988) nemaža vietos skirta žiemgalių ginkluotei. Autorius, aprašydamas ginklų padėtį kape, konstatuoja, kad ginkluotė ir ginklo vieta kape skyrė žiemgalius nuo jų kaimynų žemaičių, kuršių, latgalių ir sėlių, o pateiktame plėčiųjų kovos peilių-kalavijų paplitimo žemėlapyje aiškiai išsiskiria Žiemgalos ribos (Казакявичюс, 1988, 44 pav.).

Knygoje „Lietuvių etnogenezė“ (Lietuvių etnogenezė, 1987) kelių sričių specialistai bando aiškinti lietuvių tautybės formavimosi procesą. Didelė šio darbo dalis skiriama išsidiferencijavusioms baltų gentims, tarp jų ir žiemgaliams. Antai A. Tautavičius (Lietuvių etnogenezė, 1987, p. 108), rašydamas apie kultūrinę sritį ir jų laidojimo paminklus, pilkapių kultūros susidarymą Žemaitijoje, šiaurinėje Lietuvoje bei pietinėje Latvijoje, samprotauja, kad I a. pr. Kr. arba I a. po Kr. į iki tol retai gyventą sritį iš Lietuvos pajūrio atsikėlę žmonės kartu su senaisiais gyventojais sudarė šią kultūrą. V–VI a. žiemgalių kultūra galutinai atsiskyrusi nuo bendro baltų genčių kamieno. Nurodomos šios genties gyvenamojo ploto ribos, pabrėžiamas žiemgalių kultūros artumas žemaičiams. Au-

toriaus manymu, jį lėmė bendra praeityje buvusi pilkapių kultūra.

R. Volkaitė-Kulikauskienė (Lietuvių etnogenezė, 1987, p. 183, 194), rašydamas apie lietuvių tautybės ištakas, paliečia pokyčius, vykusius V–VII a. kiekvienoje iš šių genčių, tarp jų ir žiemgalių. Autorės nuomone, perėjimą nuo laidojimo pilkapiuose prie papročio laidoti plokštiniuose kapuose nulėmė visuomeninių santykių pokyčiai. Šią kultūrą palikę gyventojai pamažu traukėsi ne tik į šiaurę, bet ir į šiaurės vakarus. Autorė nurodo šios etnokultūrinės srities pagrindinius bruožus, skyrusius ją nuo kaimyninių genčių. Taip pat akcentuojama, jog griežtų ribų tarp žiemgalių ir jų kaimynų išvesti negalima, nes jos nebuvo nusistovėjusios. Jos nuomone, anksčiausiais laikais žiemgalių buvo gyventa piečiau, vėlesniais laikais jie pasislinko į šiaurę. Su kitomis gentimis žiemgaliai palaikė glaudžius ryšius, kurie ypač ryškūs žiemgalių–žemaičių paribyje.

Iš Latvijos archeologų pastaraisiais dešimtmečiais daugiausia dėmesio Žiemgalos kapinynams skyrė latvių archeologas M. Atgasis. Stambiausias jo straipsnis šiuo klausimu paskelbtas etninei istorijai skirtame straipsnių rinkinyje (Атгасис, 1980, p. 89–101). Pateikęs plačią istoriografiją ir apžvelgęs tyrinėjimų eigą, autorius taip pat kildina žiemgalius iš Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių su akmenų vainikais kultūros. Nurodo, jog šiaurėje ši sritis siekė Lielstraupę, vakaruose – Zantę ir Ežerę, o ribos su Latgala dar nėra aiškios. Pietinę žiemgalių genties ribą autorius priima A. Tautavičiaus nustatytą (LAA, 1978, p. 176). Jo nuomone, žiemgaliai galutinai atsiskyrė nuo bendro baltų kamieno V–VIII a. Pateikiami būdingiausi įrankių, ginklų ir papuošalų komplektai. Ir jis sutinka, jog pastarųjų kultūra yra labai artima žemaičiams. Savo teiginius autorius paremia dviem sudarytais žemėlapiais, kuriuose žiemgalių ir žemaičių teritoriją žymi plėčiųjų kovos peilių ir rankogalinių apyrankių paplitimo arealas (Атгасис, 1980, p. 97, 4 pav., p. 99, 5 pav.).

Žiemgalių paminklams ir kultūrai daug vietos skirta Latvijos archeologijoje (LPA, 1974, p. 147–148, 204–217). Čia aptariami žiemgališki paminklai – žymiausi piliakalniai ir kapinynai, daug vietos skirta žiemgalių įrankių ir papuošalų tipams, jų chronologijai. Tačiau genties ribų klausimas plačiai nenagrinėtas. Iš pateiktų žemėlapių matyti, jog Žiemgalai skiriamos tik žemės, esančios Lielupės baseine. Žiemgalių rytinė riba nesiekė Dauguvos, šiaurinė – Rygos įlankos. Pietinė riba nenurodoma – jų gyvenamieji plotai pažymėti tik iki Latvijos–Lietuvos sienos. Lyginant šį žemėlapi su A. Bielensteino, F. Baluodžio, H. Mooros ir kitų sudarytais, matyti, kad žiemgaliams paliktas daug mažesnis plotas.

Žiemgalių ir kuršių ryšius tyrė šios knygos autorė (Vaškevičiūtė, 1989, p. 55–67). Remdamasi Pavirvytės kapinyno medžiaga, bandė aptarti žiemgalių ir kuršių ryšius. Šį kapinyną paliko žiemgalių bendruomenė, tačiau dalį kapų – visus degintinius reikėtų priskirti kuršiams. Tai liudytų ne tik skirtinga laidosena, bet ir žiemgaliams visai nebūdingos įkapės. Autorė konstatuoja, jog X–XI a. kuršiai ne tik skverbėsi į lybių gyvenamus plotus šiauriniame kurše, bet ir nedidelėmis grupėmis kėlėsi į Žiemgalą.

Apie kai kuriuos laidosenos ypatumus ir Šiaurės Lietuvoje rašė V. Žulkus straipsnyje „Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje“ (Žulkus, 1989, p. 107–116). Autorius kelia mintį, kad orientacija pasaulio šalių atžvilgiu laidojant mirusiuosius priklausė nuo to, kuriose pusėse buvo įsivaizduojamas mirusiųjų pasaulis ar dykroje buvusios kulto vietos. Autoriaus nuomone, žiemgalius nuo sėlių skyrė pelkėta Lėvens žemuma, pietuose pereinanti į Lėvens slėnį, todėl laidojant mirusieji orientuoti į jas. Dėl šios priežasties netgi vienos genties ribose galėję būti skirtinga kryptimi laidojami mirusieji. Autorius nurodo ir tikslią žiemgalių–sėlių ribą.

Be sumintų svarbesnių ir stambesnių darbų, kuriuose gvildenami žiemgalių kultūros ir etninės istorijos klausimai, yra nemažai ki-

tų, kuriuose vienu ar kitu aspektu liečiama ši teritorija, jos gyventojai. Pirmiausia tai straipsniai, kuriuose skelbiama kasinėtų paminklų medžiaga, ir darbai apie kuriuos nors radinius ar jų grupes. Juose kartu su radiniais iš kitų Lietuvos sričių aptariami žiemgalių papuošalai, ginklai, įrankiai, jų gamyba ir t. t. Suminėsime tik svarbesnius iš jų.

1943 m. R. Volkaitė-Kulikauskienė paskelbė straipsnį apie Stačiūnų kapinyne rastas antkakles (Volkaitė-Kulikauskienė, 1943, p. 80–95), o 1951 m. – apie Linksmučių kapinyno 1948 m. kasinėjimo rezultatus (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951, p. 279–314). R. Kulikauskienė ir R. Rimantienė sudarė albumą „Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai“ (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958). Jame paskelbta nemaža papuošalų ir iš pietinės Žiemgalos dalies. O. Navickaitė, tyrusi suardyto Diržių kapinyno likučius, paskelbė apie šį paminklą straipsnį (Navickaitė, 1959, p. 151–158). Kiek vėliau darbe „Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948–1958“ (Navickaitė, 1961, p. 66–100) ji nemaža vietos skyrė Diržių, Degėsių, Linksmučių, Papilės kapinynų tyrimams. Knygoje „Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai II–XII a.“ (Lietuvos gyventojų ..., 1972) įvairūs autoriai sumini ir Žiemgaloje rastuosius importinius dirbinius, sidabro lydinius. Knygoje „Lietuvių materialinė kultūra IX–XII a.“ (Lietuvių ..., 1978; 1981) aiškinantis įvairius su šia tematika susijusius klausimus, dažnai naudotasi žiemgališka medžiaga. Antai J. Stankus skyriuje „Juodoji metalurgija“ paskelbė įvairių dirbinių technologinių tyrimų duomenis, A. Merkevičius – duomenis apie žalvarinių papuošalų metalo sudėtį.

Sidabriniam papuošalams skirtos dvi knygos (Tautavičienė, 1981; Vaitkunskienė, 1981), kuriose paskelbta nemaža šių radinių iš Žiemgalos. Apie pietinių žiemgalių moterų galvos papuošalus, smeigtukus, vyrų seges, gyvulinio ornamento pradžia bei liejimo formeles rašė šios knygos autorė (Vaškevičiūtė, 1978, p. 24–30; 1980, p. 101–104; 1982, p. 56–61; 1982a, p. 93–95; 1984,

p. 112–114). Taip pat paskelbta serija straipsnių apie Jauneikių kapinyno tyrinėjimus (Vaškevičiūtė, 1985; 1986; 1987; 1987a; 1987b).

Šiaurės Lietuvos dalies tyrimų ir archeologinės literatūros apžvalga nebūtų pilna, jeigu nepaminėtume kraštotyrininko, žiemgalių praeities tyrinėtojo Juozo Šliavo darbų, pradant nuo archeologijos paminklo suradimo ir radinių rinkimo iki „Žiemgalos“ muziejaus įsteigimo, kuriame kruopščiai surinkta medžiaga buvo eksponuota. Šis tyrinėtojas domėjosi Žiemgalos istorija, etnografija, tautosaka, kalbotyra, mitologija ir paliko 20 tomų rankraščių (4400 lapų), kurie saugomi Vilniaus universiteto bei Latvijos MA bibliotekose, Žeimelio muziejuje. Nors daugumą jo darbų sunku būtų priskirti vienai ar kitai mokslo sričiai, tačiau pasistengsime apžvelgti archeologijai skirtuosius. Pirmiausia J. Šliavas ypač daug pasidarbavo registruodamas archeologijos paminklus: aprašė pietinėje Žiemgalos dalyje esančius piliakalnius, gyvenvietes, kapinynus, senkapius, žymėtuosius akmenis. Autorius skelbė savo radinius ir pažiūras įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Svarbiausius iš jų randame leidinyje „Kraštotyra“. Kai kurie jų skirti žiemgalių kilmei. Antai straipsnyje „Nebaigti ieškojimai“ (Šliavas, 1969, p. 23–33) autorius spėja buvus dvi migracijos bangas, kurių viena palietusi ir Žiemgalą. Gyventojai iš Vilniaus krašto traukė į šiaurę ir vakarus. Judėjimas nebuvo totalinis, vykęs lėtai. Pagrindinė gyventojų masė atsikėlus per pirmąją migracijos bangą. Tokia autoriaus teorija nėra visai nauja. Panašias mintis anksčiau yra išsakęs žinomas kalbininkas K. Būga, kurio darbais ir rėmėsi autorius. Straipsnyje šalia migracijos problemų bandomi aiškinti kai kurie žiemgalių vietovardžiai, upėvardžiai, žiemgalių papuošalų ornamentikos motyvų kilmė bei termino „Lietuvos Žiemgala“ vartoseną. Čia autorius logiškai pastebi, jog toks terminas visiškai priimtinas ir istoriškai susiklostęs, o dėl žiemgalių kultūros abiejose „sienos“ pusėse, tai ji, autoriaus nuomone, yra ta pati. Kiti straipsniai „Kraštotyroje“ yra skirti paminklams skelbti. Tai Pašvitinio–Linkuvos apylinkių ar-

cheologiniai paminklai“ (Šliavas, 1970, p. 118–126), „Kai kurie Joniškio raj. archeologiniai paminklai“ (Šliavas, 1970b, p. 92–97) bei kt. Autorius žiemgalių atsiradimo Šiaurės Lietuvoje bei jų vardo kilmės klausimus aptaria straipsniuose „Žiemgališki etiudai“ (Šliavas, 1971, p. 136–144), „Substratas Žeimelio apylinkės vardyne ir tarmėje“ (Šliavas, 1970a, p. 263). Autoriaus nuomone, dabar čia esama bent kelių kalbos klodų: ugrų-finų, žiemgalių, latvių, slavų ir lietuvių. Šiuo aspektu jis nagrinėja Žiemgalos vietovardžius bei upėvardžius. Panašaus pobūdžio smulkesnių publikacijų nemaža Latvijos įvairiuose leidiniuose.

XX a. 9-ajame ir 10-ajame dešimtmetyje pasirodė nemaža darbų, kuriuose vienu ar kitu aspektu liečiama Žiemgala. I. Vaškevičiūtė paskelbė straipsnį apie IV–XI a. įvijinius apgalvius, kuriame nemaža vietos skirta pietinėje Žiemgaloje rastiesiems (Vaškevičiūtė, 1992, p. 128–134). Žiemgalių laidosenos papročiams skirtas jos straipsnis „Burial practices in one of the Baltic tribes – Semigallians“ (Vaškevičiūtė, 1992a, p. 91–98). Pavirvytės-Gudų kapinyno XVI–XVII a. kapams paskelbti parašytas I. Vaškevičiūtės straipsnis „XVI–XVII a. Pavirvytės-Gudų kapinyno (Akmenės r.) kapai“ (Vaškevičiūtė, 1995, p. 317–329). Žiemgalių V–XI a. kultūrai nušviesti skirti du I. Vaškevičiūtės straipsniai, išspausdinti žurnale „Baltų archeologija“ (Vaškevičiūtė, 1995a, p. 2–7) ir „Žiemgala. Žiemgalos krašto praeitis“ (Vaškevičiūtė, 1999, p. 7–30). Dar vienas I. Vaškevičiūtės straipsnis yra apie pietinės Žiemgalos ribas, išspausdintas žurnale „Žiemgala“ (Vaškevičiūtė, 1999a, p. 2–7). Kituose trijuose tos pačios autorės straipsniuose „Rozetiniai smeigtukai“ (Vaškevičiūtė, 2000, p. 25–27), „Moterų liejikių kapai Žiemgalos kapinynuose“ (Vaškevičiūtė, 2000a, p. 91–98) bei „Svarstyklės ir svarstyklių dėžutės pietinėje Žiemgaloje“ (Vaškevičiūtė, 2001, p. 275–282) aptarti rečiau randami dirbiniai. Paskelbta dviejų žiemgalių kapinynų – Šukionių ir Stungių tyrinėjimų medžiaga (Vaškevičiūtė, 2001a, p. 159–224; Vaškevičiūtė, 2001b, p. 225–262).

Pavirvytės kapinyno kapų Nr. 135 ir 141 lankinės laiptelinės segės buvo panaudotos atliekant metalo sudėties tyrimus. Jų rezultatai paskelbti straipsnyje „Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiuose lietuvių papuošaluose)“ (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 135–170).

A. Tautavičiaus knygoje apie vidurinį geležies amžių (Tautavičius, 1996) nemaža vietos skirta Žiemgalai. Autorius nušviečia Žiemgalos etninės srities susidarymo procesą, apžvelgia svarbiausius to laikotarpio laidojimo paminklus, laidosenos bruožus, įkapių kompleksą. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad šios srities kultūra nebuvo visai vienoda. Pietinėje arealo dalyje ji artimesnė žemaičių kultūrai, rytiniame pakraštyje jaučiama didesnė sėlių bei latgalių kultūros įtaka (p. 93). Autoriui lieka neaiški šio arealo rytinė riba, nes Kupiškio ir Biržų rajonuose nėra plačiau tyrinėtų kapinynų. Aptarant sritis apima Mūšos baseiną vakaruose ir pietvakariuose siekia Ventą, šiaurėje – Lielupės baseiną iki Dauguvos. Rašydamas apie įkapes, autorius nurodo jų chronologiją, paplitimo ribas. Taip pat aptaria žiemgaliams būdingiausius darbo įrankius, ginklus bei papuošalus.

Pavirvytės kapinyno degintiniame kape Nr. 65 rastas šalmas aptartas V. Kazakevičiaus straipsnyje „Pavirvytės-Gudų kapinyno šalmas“ (Казакевичюс, 1998, p. 129–135). Kitas šio autoriaus straipsnis skirtas Linkuvos kapinyne, kape Nr. 5, rastam kalavijo makštų apkalui, kuris, pasak autoriaus, pagamintas vietos meistrų, tačiau pagal skandinaviską pavyzdį (Kazakevičius, 2000, p. 19–24).

A. Simniškytė, rašydama apie geriamuosius ragus Lietuvoje, mini ir Žiemgaloje – Jauneikiuose, Linkaičiuose, Linksmučiuose, Pavirvytėje, Stungiuose, Šukioniuose rastuosius. Tiesa, Stungiuose rastąjį geriamąjį ragą autorė kiek paankstina, datuoja jį VIII–IX a. (Simniškytė, 1998, p. 185–245).

E. Vasiliauskas parašė straipsnį apie Žiemgalos prekybos kelius bei centrus (Vasiliauskas, 1999, p. 79–99). Jis ne tik aprašo galimus prekybos kelius, bet ir sumini importo

dirbinius bei dirbinius, susijusius su prekyba ir mainais.

XII–XIII a. Žiemgalos istorijos laikotarpiui nušviesti skirtas R. Jarockio straipsnis „Semigallia 1100–1400. A review of archaeological and historical sources“ (Jarockis, 1998, p. 45–53).

Iš pateiktos literatūros apžvalgos matyti, kad žiemgalių kultūros ir istorijos tyrinėjimams skiriama nemaža dėmesio tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, kurios teritorijoje liko didesnė žiemgalių gyventų plotų dalis, dauguma jų archeologinių paminklų.

Dauguma tyrinėtojų nuo XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių pirmiausia stengėsi išaiškinti žiemgalių gyvenamųjų plotų ribas. Iš esmės vyrauja nuomonė, kad pietinė jų teritorijos riba buvo Mūša, o vakaruose siekė Ventą, bet rytinė riba liko ne visai aiški. Tik V. Žulkus teigia ją buvus Lėvens slėnį. Kai kurie autoriai (H. Moora, R. Volkaitė-Kulikauskienė) pabrėžia, jog tos ribos kito žiemgaliams slenkant į šiaurę. Keliuose darbuose paliečiamas ir jų kilmės klausimas. Vyrauja nuomonė (A. Tautavičius, M. Atgasis, M. Michelbertas, H. Moora), kad jie susiformavo apie V a. (ar gal kiek anksčiau), kai Lietuvos–Latvijos pilkapių kultūra suskilo į kelias mažesnes kultūrinės sritis. Dauguma autorių paliečia ar mini būdingiausius žiemgalių kultūros bruožus. Visi autoriai pabrėžia, kad žiemgaliams būdingas nedegintų mirusių laidojimas, ginklų į kapus dėjimas. Daugelyje straipsnių ir apibendrinamojo pobūdžio darbų yra aptarti būdingiausi šios srities papuošalai, ginklai, darbo įrankiai, šių dirbinių chronologija, paplitimas, bet išsamesnės šios genties materialinės kultūros raidos neturime. Lietuvos archeologų darbuose akcentuojamas žiemgalių kultūros artumas žemaičiams, o Latvijos – žiemgalių ryšiai su latgaliais ir sėliais. Visas šias mintis papildoma sukaupta archeologinė medžiaga, ypač iš pastaruosius tris dešimtmečius tirtų Jauneikių, Pavirvytės, Šukionių, Stungių ir kitų paminklų. Jais remiantis bandoma apžvelgti žiemgalių kultūros raidą.

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI

Iš pateiktos svarbiausios literatūros apžvalgos matome, kad pagrindinis žiemgalių istorijos šaltinis yra jų palikti archeologijos paminklai. Šių paminklų tyrimų duomenimis tenka remtis aiškinantis tokius klausimus kaip šios genties atsiskyrimo nuo baltų etninio masyvo laikas, jų teritorijos ribos, būdingiausi kultūros bruožai, santy-

TYRINĖJIMAI LIETUVOJE

Lietuvoje yra tik nedidelė buvusios Žiemgalos dalis – pietinis jos kraštas. XIX a. tai buvo Kauno gubernijos dalis, o susikūrus Lietuvos Respublikai, – buvusios Mažeikių ir Šiaulių apskrities šiaurinė ir rytinė dalis (pagal dabartinį administracinį suskirstymą Akmenės, Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonai, Mažeikių rajono rytinė dalis, Biržų rajono vakarinė dalis, Šiaulių ir Panevėžio rajonų šiaurinės dalys). Šiame Žiemgalos pakraštyje yra gausu archeologijos paminklų. Didžiąją dalį jų sudaro kapinynai (jų žinoma apie 100), gerokai mažiau čia yra piliakalnių ir prie jų buvusių gyvenviečių (apie 20). Dar mažesnė dalis jų tyrinėta.

Pirmieji paminklai šiaurinėje, kaip, beje, ir visoje kitoje Lietuvos dalyje buvo pradėti registruoti tik XIX a. Iki tol tik vienas kitas atsitiktinis radinys atsidūrė kolekcionierių rinkiniuose, Jelgavos muziejuje. Bent kiek platesnio masto tiriamieji darbai per visą XIX a. taip ir nebuvo pradėti. Pavieniai dirbiniai iš ardomų kapinynų XX a. pradžioje pakliuvo į kolekcionierių rankas ir muziejų rinkinius. 1923–1940 m. nemaža archeologinių radinių kolekcija susikaupė Šiaulių „Aušros“ muziejuje (didžioji dauguma jų yra pavieniai atsitiktiniai radiniai, surinkti įvairių ūkinių darbų metu). Kiek mažiau radinių pateko į Kauno miesto, vėliau

kiai su kaimyninėmis gentimis. Minėtų klausimų ar jų dalies aiškinimasis priklauso nuo sukauptos archeologinės medžiagos. Ta medžiaga nėra dar ypatingai gausi, o ir archeologinių paminklų tyrimai Lietuvos ir Latvijos teritorijoje vyko netolygiai. Tad tyrimų eigą tenka apžvelgti atskirai vienoje ir kitoje Žiemgalos pusėje.

Į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų bei kitus muziejėlius. Tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Šiaulių kraštotyros draugija atliko nedidelės apimties kelių kapinynų tyrimus, kuriems vadovavo B. Tarvydas. Linkaičių (Joniškio r.) kapinyne buvo iširta 13 kapų, Jauneikių (Joniškio r.) kapinyne iškastas apie 40 kv. m plotas ir surastos pilkapio su akmenų vainikais liekanos bei 8 kapai. Dar 2 kapai ir 9 židiniai rasti už pilkapio ribos. Pasidairyta dar Jakiškėse (Joniškio r.) (neaptikta nei kapų, nei radinių), Lieporuose (Joniškio r.) ir Šukioniuose (Pakruojo r.). Draugija tyrimų medžiagą skelbė savo leidiniuose (Šiaulių, 1933, p. 1–17; Šiaurės, 1933; Šiaurės, 1933a; Gimtasai, 1934, p. 165–167; Gimtasai, 1936). 1939 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejus tyrė Meldinių kapinyną (vad. P. Baleniūnas). 1943 m. tyrimų darbus tęsė P. Kulikauskas. Tačiau lėšų trūkumas, prasidėjęs karas visai sustabdė kasinėjimus visoje Lietuvoje keletui metų. Tik 1948 m. P. Kulikauskas pradėjo Linksmaučių (Pakruojo r.) kapinyno tyrimus, juos 1949 m. tęsė R. Volkaitė-Kulikauskienė. Per du tyrimų sezonus surasta arti 90 VII–XI a. kapų (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951 p. 279–314). 1949 m. P. Kulikauskas tyrinėjo Degėsių (Pakruojo r.) kapinyną (atidengta 12 VII–XI a.

kapų). (Navickaitė, 1961, p. 95). 1999 m. šį kapinyną tyrinėjo Ė. Striškienė. Buvo iškastas dar 100 kv. m plotas surasti 2 suardyti vėlyvi XVII a. kapai ir trijų buvusių kapų duobės (Striškienė, 2000a, p. 319–320).

1955 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus (vad. J. Naudužas) tyrė apardytą Papilės (Akmenės r.) kapinyną. Atkasta 16 VIII–X a. kapų. Tais pat metais J. Naudužas Valdomy (Šiaulių r.) kapinyne atidengė vieną VIII a. vyro kapą bei surinko nemaža atsitiktinių radinių. To paties paminklo likučius 1968 m. tyrė A. Tautavičius – rastas dar 21 IX–XI a. kapas. 1989 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus (darbams vadovavo B. Salatkienė) ištyrė dar 12 kapų, esančių pačiame pietiniame kapinyno pakraštyje. Tiesa, tai jau vėlyvi palaidojimai, datuojami XVI–XVII a. (Salatkienė, 1990, p. 89–92). Lieka pridurti, kad nemaža dalis minėtuose paminkluose rastųjų kapų buvo apardyti, dalis apiplėšti.

1956 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus bandė kasinėti Žvelgaičio kalną (Žagarės piliakalnį). Darbams vadovavo J. Naudužas. Minėtame piliakalnyje buvo pradėtas tirti 50 kv. m plotas. Aptikta medinio pastato ar gynybinės sienos liekanos, datuotos XIII–XVII a. Tyrimai palietė tik viršutinį piliakalnio sluoksnį, o senieji sluoksniai liko netyrinėti. Reikia pridurti, kad tai iki pat XX a. pabaigos buvo vienintelis bandymas tyrinėti piliakalnį visoje pietinėje Žiemgaloje, bet ir tas nesėkmingas. Tik 1996 m. R. Jarockis Žvelgaičio piliakalnio aikštelėje padarė keletą gręžinių, kurie parodė, kad čia kultūrinis sluoksnis siekia nuo 0,5 iki 1,2 metro (Jarockis, 1998a, p. 66–70). Bandyta tyrinėti ir Raktuvės piliakalnį bei papėdę. Papėdės gyvenvietėje gręžiniais bei šurfais nustatyta, jog čia kultūrinis sluoksnis iki 120 cm storio, o datuojamas laikotarpiu nuo I t-mečio pradžios iki 1272 metų, t. y. iki Raktuvės pilies sudeginimo (Jarockis, 1998b, p. 72–74). Žvalgomojo pobūdžio tyrimai buvo atlikti Raktuvės piliakalnyje (Vasiliauskas, 2000, p. 134–138). Čia iširtas 45 kv. m plotas. Nustatyta, jog ankstyvieji sluoksniai priklauso Brūkšniutosios kerami-

kos kultūrai, gilesni sluoksniai datuojami viduriniu ir vėlyvu geležies amžiumi.

1957 m. O. Navickaitė ir V. Urbanavičius tyrinėjo Diržių (Pakruojo r.) kapinyną, surado 9 kapus, datuojamus VIII–IX a. (Navickaitė, 1959, p. 151–158). 1996–1999 m. šio kapinyno tyrimus pratęsė Ė. Striškienė. Per kelerių metų tyrimų sezoną iširti dar 83 kapai. Visas tyrinėtas plotas 700 kv. m, iškastai 92 kapai, surinkta 770 radinių. Tačiau tyrimai parodė, kad pats kapinynas labai suardytas. Geriau išlikę tik apie 10 % palaidojimų. Kapai datuoti VIII–XI a. Pavieniai radiniai leidžia teigti, jog čia būta ir VI–VII a. datuojamų kapų (Striškienė, 1998, p. 209–213; Striškienė, 2000, p. 269–271).

1973 m. B. Tautavičienė tyrė Pamiškių (Pasvalio r.) kapinyną, surado apie 70 VI–VII ir X–XI a. kapų (Tautavičienė, 1974, p. 40–45). Tačiau ir čia nemaža kapų dalis buvo labai apardyta. 1974 m. E. Butėnienė tęsė 1939 m. P. Baleniūno pradėtus Meldinių (Pakruojo r.) kapinyno tyrimus. Aptikti trys VI–VIII a. bei dešimt XVIII a. kapų, surinkta pavienių radinių iš suardytų VIII–XII a. kapų (tyrimų medžiaga neskelbta).

1975–1976 m. A. Tautavičius ir B. Tautavičienė tyrinėjo Jauneikių (Joniškio r.) kapinyną. Čia iširtas apie 3500 kv. m plotas ir rasti 467 V–XI a. kapai (Tautavičienė, Tautavičius, 1978, p. 135–141; Tautavičius, Tautavičienė, 1978, p. 156–164). Šis kapinynas dabar yra plačiausiai tyrinėtas žiemgalių paminklas Lietuvoje. Dėl savo geografinės padėties, tyrimų apimties ir surinktos medžiagos gausumo šis paminklas tapo vienu svarbiausių šaltinių pietinės Žiemgalos dalies gyventojų kultūrai tirti.

1977 m. A. Cholodinskienė pradėjo tyrinėti Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) kapinyną, esantį vakariniame Žiemgalos pakraštyje. Šio paminklo tyrimai buvo tęsiami ir 1978–1979 m. bei 1982 m. 1983–1984 m. kapinyną tyrinėjo I. Vaškevičiūtė. Čia iš viso iširtas apie 3000 kv. m plotas, surasti 183 kapai, tarp jų 32 degintiniai ir 38 vėlyvieji, t. y. XVII–XVIII a. Kapinynas datuojamas X–XI a. ir XVII–

XVIII a. (Cholodinskienė, Striaukaitė, 1978, p. 174–181; Cholodinskienė, 1980, p. 85–97; Vaškevičiūtė, 1984a, p. 111–114).

1985 m. Dakanis, o 1986 m. I. Vaškevičiūtė tyrinėjo Stungių (Joniškio r.) kapinyną. Čia buvo iširtas 362 kv. m plotas, surasti 26 VII–XI a. kapai (Dakanis, 1985, p. 45–47; Vaškevičiūtė, 1988a, p. 116–117; Vaškevičiūtė, 2000, p. 225–262).

1988 m. V. Šimėnas pradėjo Šukionių (Pakruojo r.) kapinyno tyrimus. Juos 1989 ir 1990 m. tęsė I. Vaškevičiūtė. Čia per trejus metus iširtas apie 1500 kv. m plotas, surastas 131 VIII–XI a. kapas, vienas XVI a. ir devyni XVIII–XIX a. kapai (Šimėnas, 1990, p. 105–108; Vaškevičiūtė, 1990, p. 114–118; Vaškevičiūtė, 2000, p. 159–224).

Pastarąjį dešimtmetį Žiemgalos archeologinę medžiagą papildė dar keletas smulkesnės apimties tyrinėjimų. 1995 m. A. Šapaitė (Šiaulių „Aušros“ muziejus) aptiko ir ištyrė vyro griautinį kapą Joniškyje (Šapaitė, 1996, p. 122–124). 1997 m. P. Tebelškis atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus Norelių (Pasvalio r.) kapinyne (Tebeškis, 1998, p. 225–227). Čia iškastas 27 kv. m plotas, surasti 3 griautiniai kapai, datuoti VIII–IX a. Linksmėnų (Kurmaičių) kapinyne (Joniškio r.). 1998 m. P. Tebeškis ištyrė 32 kv. m plotą ir aptiko 7 kapų duobes; 2 ištyrė. Kapai datuoti VII–VIII a. (Tebeškis, 2000, p. 290–291). 1998 m. buvo bandyta ieškoti išlikusių palaidojimų Vabalninko (Biržų r.) kapinyne (darbams vadovavo I. Vaškevičiūtė). Iš surinktų duomenų – tiek iš literatūros (LAA, 1977, p. 117), tiek iš muziejuose esančių radinių (Kauno karo muziejuje išlikusios antkaklės platėjančiais galais su kabučiais (2 fragmentai) (Inv. Nr. 716: 1, 2), smeigtuko rato formos galvute (Inv. Nr. 716: 3), dviejų apyrankių platėjančiais galais (Inv. Nr. 716: 4, 5) antkaklės ramentiniiais galais (Inv. Nr. 812: 1)) ir išlikusių aprašų (VAK byla 6/290, p. 80–86), atrodo, jog Vabalninko kapinynas, dar 1936 m. minimas E. Šneideraičio, paliktas žiemgalių

bendruomenės. Jis buvęs įrengtas dabartinio miestelio pietinėje dalyje. Tačiau E. Šneideraitis čia mini jau buvus žvyro karjerą, kuris visiškai sunaikino kapinyną. Karjero (ir kapinyno vieta) buvo rekultivuota; šiuo metu čia įsikūrusios dviejų gyventojų sodybos. Taigi Vabalninko senkapis „palaidojo“ savo informaciją visiems laikams. 1999 m. I. Vaškevičiūtė tyrė Linkuvos kapinyną (Pakruojo r.) (Vaškevičiūtė, 2000b, p. 293–295). Čia iširtas 246 kv. m plotas, aptikti 5 kapai: 3 moterų, 2 vyrų, surinkti 79 radiniai (iš jų 52 atsitiktiniai). Kapinynas datuojamas IX–XI a. I. Vaškevičiūtė 2000 m. tyrė Kyburių (Pasvalio r.) kapinyną. (Vaškevičiūtė, 2002, p. 106–107). Iširtas 107 kv. m plotas, surasti 4 apardyti (3 vyrų ir 1 vaiko) kapai, datuojami VIII–XI a.

Reziumuojant tai, kas pasakytą, galima teigti, jog Šiaurės Lietuvoje V–XII a. kapinynai tyrinėti pakankamai plačiai. Tyrinėjimų apimtis plati dvejopa prasme: pirmiausia tyrinėta 13 kapinynų, t. y. apie 20 % visų žinomų, ir iširta daugiau kaip 1000 kapų. Antra, tyrinėti paminklai visuose pakraščiuose, t. y. Akmenės, Pasvalio, Pakruojo, Joniškio ir Šiaulių rajonuose (žr. 1 pav.). Tirti kapai datuoti nuo V iki XII a. laikotarpiu. Šiaurinėje Lietuvos dalyje IX–XI a. kapų surasta žymiai daugiau nei V–VII a., tuo tarpu Latvijos teritorijoje iki šiol daugiau rasta V–VII a. kapų. Iš tyrinėtų paminklų žemėlapio matyti, kad dar esama ir „baltų vietų“, kurias būtina užpildyti, ypač Žiemgalos pakraščiuose.

Iš tokių tyrinėtinų vietų reikėtų paminėti jos pietrytinį kampą Šiaulių–Panevėžio ir Pasvalio–Panevėžio rajonų ribose. Taip pat reikėtų dar tyrinėti šiaurinę Šiaulių rajono dalį bei Pasvalio ir Biržų rajonų teritoriją, nes, kaip matome, pietrytinė Žiemgalos riba tebėra neaiškiausia. Savotiška spraga tebėra ir tai, kad Žiemgalos paribyje Lietuvoje neturime stambesnių tyrinėtų kuršių, žemaičių ir aukštaičių kapinynų. Pastarųjų tyrimai padėtų ryškiau parodyti gentinių kultūrų ryšius, o kartu ir skirtumus, savitus bruožus.

TYRINĖJIMAI LATVIJOJE

Latvijoje esantys žiemgališki paminklai tyrinėtojų sulaukė gerokai anksčiau nei Lietuvoje. 1886 m. K. Boy, T. Kaizerlingas ir E. Šmidtas pradėjo kasinėti IX–XII a. kapinyną prie Vecsaulės Čepanų. 1892 m. jį toliau tyrė F. Braunas. Nors tuo metu jau buvo žinoma, kad iki XIII a. Lielupės baseine gyvenę žiemgaliai, bet rastoji medžiaga buvo priskiriama normanams (Свердлов, Браун, 1976, p. 221–226). K. Boy Ciemaldų IX–XIII a. kapinyne atidengė 27 kapus ir šį paminklą priskyrė Upmalės žemei, esančiai Žiemgalos rytiniame pakraštyje (Boy, 1895, p. 27). Didelį vaidmenį suvaidino V–VII a. Katlakalno-Plavniekalno kapinyno tyrinėjimai. Iki tol buvo kasinėti tik I–V a. ir IX–XIII a. paminklai, o viduriniojo geležies amžiaus paminklų nebuvo žinoma. Todėl buvo spėjama, jog tuo laikotarpiu Žiemgaloje bus buvusios germanų kolonijos ar būta tuščio tarpo tarp minėtų laikotarpių. Tokias mintis paneigė minėtojo kapinyno tyrimai (Buchholtz, 1901, p. 41–47). Žiemgalių etnines problemas gvildeno R. Hausmanas (Hausman, 1910, p. 41–43). Jis bandė apibendrinti sukauptą medžiagą bei pats tyrinėjo Tervetės piliakalnį (kartu su A. Bielensteinu). Įžymus vokiečių archeologas M. Ebertas savo daruose stengėsi pabrėžti didelę germanų kultūrinę įtaką baltų gentims (Ebert, 1913, p. 498–559). Mintį, jog pagrindinį vaidmenį formuojantis žiemgalių genčiai suvaidino vietinis baltiškasis substratas, išskėlė vokiečių kalbininkas ir archeologas A. Bezzenbergeris.

Latvijos archeologijos paminklais rusų tyrinėtojai kiek daugiau susidomėjo po Rusijos archeologų suvažiavimų Vilniuje (1893) ir Rygoje (1896). Jie pastebėjo, jog Rytų Baltijos archeologinė medžiaga skiriasi nuo slavų kraštuose randamos. Taip pat kritiškai vertino K. Grevingko teiginius apie didelę skandinavų įtaką, tačiau pagrindinis dėmesys čia skirtas Latgalai, o domėjimasis Žiemgala išblėso.

Po Pirmojo pasaulinio karo, susikūrus Latvijos Respublikai, archeologijos srityje dirbo nemaža latvių archeologų: F. Baluodis, A. Karnupas, R. Šnuorė, E. Šnuorė, H. Riekstinis, E. Šturmas ir kt.

E. Brastinis aprašo visus žinomus Latvijos piliakalnius, grupuoja juos pagal senąsias etnines sritis. Žiemgalių piliakalnimams skirtas tomas išleistas 1926 m. (Brastiņš, 1926). Tais pačiais metais išleistas kolektyvinis darbas „Latvijos archeologija“ (Latvijas arheologija, 1926). Svarbi Latvijos teritorijoje gyvenusių baltų genčių kultūrai tirti yra 1930 m. išleista R. Šnuorės knyga apie geležies amžiaus smeigtukus, kurie ypač buvo mėgstami žiemgalių (Šnore, 1930). Šiame darbe apžvelgti visi smeigtukų tipai, pateikiamas jų paplitimo žemėlapis, pagal smeigtukų paplitimą bandoma lokalizuoti genčių teritorijas, tarp jų ir žiemgalių.

Daug dėmesio buvo skiriamas piliakalnių tyrimams. Tuo laikotarpiu kasinėti žymiausi Žiemgalos centrai Daugmalė, Mežuotnė. Antrojo pasaulinio karo metais archeologijos paminklų tyrimai nutrūko, tyrimų duomenys liko beveik neskelbti.

Pokariu intensyvėjant ūkinei veiklai, padidėjo paminklų tyrimų mastas. Žiemgalių teritorijoje dirbo archeologai V. Urtanas, E. Brivkalnė, A. Stubavas, J. Daiga, M. Atgasis ir kt.

Atlikta detali archeologijos paminklų registracija. Paaiškėjo, jog latviškoje Žiemgalos dalyje yra 25 piliakalniai ir apie 50 kapinynų (Latvijas, 1974, p. 179). Tačiau didžioji dauguma paminklų netyrinėti.

Tuo po karo imtasi tyrinėti žinomiausius Žiemgalos piliakalnius arba tęsti ankstesniais metais pradėtus. E. Brivkalnė tyrinėjo Tervetės piliakalnį (Arheologiskie izrakumi Tervetes, 1960, p. 13), vėliau šio piliakalnio tyrimo darbus tęsė F. Zagorskis (Arheologiskie izrakumi Mūkukalna, 1961, p. 4). J. Daiga kasinėjo Duobelės piliakalnį (1952, 1956,

1959, 1977 m.) ir gyvenvietę (Daiga, 1959, p. 42–44) bei Kamardės piliakalnį (Daiga, 1979, p. 31–36). V. Urtanas Daugmalės piliakalnį 1966–1970 m. (Urtāns, 1967, p. 41–42; Urtāns, 1968, p. 77–80; Urtāns, 1969, p. 55–57; Urtāns, 1970, p. 67–69; Urtāns, 1971, p. 56–58), M. Atgāzis – Mežuotnės piliakalnį (1969 m.) (Atgāzis, 1970, p. 41–46).

Tyrinėti Žiemgalos piliakalniai nesusilaukė monografijų ir išsamesnių publikacijų, bet jų tyrimų medžiaga plačiai panaudota atskiruose apibendrinamojo pobūdžio darbuose. Iš jų paminėtini pirmiausia „Latvijos archeologija“, taip pat M. Gimbutienės, V. Sedovo, M. Atgāzio darbai.

Intensyviai buvo tiriami kapinynai. 1959 m. J. Grauduonis tyrė Agrariešų kapinyną – rasti 3 V–VI a. kapai bei 14 XVII–XVIII a. kapų (Arheologiskie izrakumi Tērvetes, 1960, p. 14). 1964 m. I. Cimermanė tyrė Kajjukruogo kapinyną; rasti 5 VIII–X a. kapai (Cimermane, 1965, p. 5). M. Atgāzis tyrė Duolės Lejaskivuto kapinyną, aptiko keletą VI–VII a. kapų (Atgāzis, 1967, p. 27). 1970 m. M. Atgāzis kasinėjo Mežuotnės Centro kapinyną, esantį kairiajame Lielupės krante. Čia rasti 88 VII–XII a. kapai (Atgāzis, 1971, p. 27–30). 1976 m. M. Atgāzis tyrė Kurų kapinyną, esantį dešiniajame Skujanės krante, ir aptiko 12 VI–VII a. kapų ir pavienių daiktų iš suardytų XII a. kapų (Atgāzis, 1977, p. 14–23). 1976 m. J. Grauduonis tyrė Ciemaldū kapinyną prie Lielupės, aptiko 27 XII–XIII a. kapus (Graudonis, 1977, p. 37–39). Tais pačiais metais A. Caunė tyrė Silinių kapinyną, esantį Memelės (Nemunėlio) dešiniajame krante, aptiko keletą IX–XIII a. kapų (Caune, 1977, p. 24–29). M. Atgāzis kasinėjo Tervetės Anškinų kapinyną netoli Tervetės piliakalnio, dešiniajame Skujanės krante, aptiko 5 VI a. kapus (Atgāzis, 1978, p. 14–16). J. Grauduonis 1977–1979 m. tyrinėjo Kakužėnų (Miklas kalna) kapinyną ir rado 77 V–XII a. kapus (Graudonis, 1980, p. 53–57). 1979 ir 1981 m. M. Atgāzis tyrė Balų-Škerstainų kapinyną, esantį kairiajame Berzės krante. Čia rasta 60 V–XI a. kapų

(Atgāzis, 1980, p. 22–27; Atgāzis, 1982, p. 33–41). 1982 m. baigtas tirti Duobelės kapinynas, kuriame iškasta 1340 vėlyvų, t. y. XIV–XVII a., kapų (Daiga, 1984, p. 52–55).

Net 17 sezonų buvo tiriamas Drengerų-Čunkanų kapinynas. Pradėtą tyrinėti 1924 m. E. Valės, 1928 m. šį kapinyną tyrė V. Ginteris, 1936 m. P. Stepinis, 1937 m. – E. Šturmas, 1952 m. – A. Stubavas. 1984 m. V. Bebrė ir M. Atgāzis ir nuo 1985 m. iki 1994 m. imtinai – M. Atgāzis (Bebre, 1984, p. 26–29; Atgāzis, Bebre, 1986, p. 19–25; Atgāzis, 1994, p. 23–30; 1996, p. 16–24). Kapinynas įrengtas Memelės (Nemunėlio) dešiniajame krante. Čia iškasti 724 kapai, surinkta per 3000 radinių. Kapai datuojami VIII–XI a., o kai kurie atsitiktiniai daiktai rodo, jog čia būta ir ankstesnių palaidojimų, siekiančių senojo geležies amžiaus pradžia. Tai kol kas plačiausiai tyrinėtas kapinynas visoje Žiemgaloje.

1984–1985 m. J. Asaris tyrinėjo Priedinių kapinyną, esantį už 4 km į rytus nuo Vadašties, dešiniajame jos krante. Čia ištirtas 322 kv. m plotas, rasti 48 palaidojimai, iš kurių 2 (k. Nr. 1 ir 2) datuoti II–V a., kiti 46 – XVII–XVIII a. Ankstyvuojau laikotarpiu datuotose kapuose rasta prūsų tipo akinė segė, lankinė segė lenkta kojele ir t. t. (Asaris, 1986, p. 25–26).

A. Vilka 1991 m. tyrė Rūsių-Debešų senkapį (Vilka, 1992, p. 110–112) Saldaus r. Iškastas 66 kv. m plotas, rasti 3 XVII a. kapai, vieno vaiko kapas, datuojamas VI–VII a. 1992–1994 m. J. Urtanas tyrinėjo Gaidelių-Vidučių kapinyną (Urtāns, 1994, p. 87–89; 1996, p. 117–119) Jelgavos rajone. Kapinynas buvo įrengtas dešiniajame Svitės krante. Čia iškastas 230 kv. m plotas, rasta 24 viduriniojo bei vėlyvojo geležies amžiaus kapai, be to, keletas atsitiktinių radinių, datuojamų XVI–XVII a.

Apibendrinami tai, kas pasakyta, ir lyginami tyrinėjimų duomenis su Lietuvos teritorijoje esančiais tyrinėtais Žiemgalos paminklais, matome, jog piliakalniai ir gyvenvietės Latvijoje yra pažįstami nepalyginti geriau nei

Lietuvoje (tyrinėti Duobelės, Daugmalės, Mežuotnės, Tervetės, Karmelės). Latvijoje tirti net 5 stambiausi piliakalniai, Lietuvoje – nė vieno. Kapinynai visoje Žiemgalos teritorijoje pažįstami beveik vienodai. Latvijoje plačiau tyrinėti tik Čiunkanų-Drengerų, Balų-Škerstainų, Kakužėnų ir Mežuotnės Centro kapinynai, kiti tyrinėjimai buvo daugiau žvalgomojo pobūdžio. Iš jų medžiagos matyti, jog Latvijoje labiau yra pažįstamas V–VIII a., nes ištirta žymiai daugiau šio laikotarpio kapų. Tuo tarpu Lietuvoje turime daugiau tyrinėtų IX–XI a. kapų. Kaip matome, Žiemgalos archeologinių tyrimų duomenys Latvijoje iki šiol nesusilaukė apibendrinančios knygos. Apie daugelį tyrinėtų kapinynų paskelbtos tik trumpos informacijos. Iki 1970–1972 m. tyrimų duomenys apibendrinta forma plačiausiai panaudoti prieš dvidešimt metų parengtai „Latvijos archeologijai“ (išspausdinta 1974 m.). Čia pateikiamos žinios apie žiemgalių genties teritoriją, pastebima, jog kapinynai koncentravosi Lielupės baseine, žiemgalių kultūra atsiskyrė nuo bendro baltų kamieno apie IV–V amžių. Patys ankstyviausi Tervetės, Sturų, Duobelės ir Uošų kapinynai. Remiantis jais, pateikiamos žinios apie ankstyvojo periodo žiemgalių laidoseną – pilkapiuose su akmenų vainikais ir griautiniuose kapinyuose. Pažymimi būdingiausi laidosenos bruožai – vyrų ir moterų priešpriešinė orientacija, aprašomi įkapių komplektai. Vėlyvojo geležies amžiaus žiemgalių kultūrai skirta nepalyginti daugiau vietos. Čia pateikiama nemažai žinių apie piliakalnius, jų gynybinius įrenginius. Aprašomi alkakalniai ir kulto vietos bei laidojimo paminklai. Nurodomi šiam laikotarpiui būdingi bruožai, aptariami dirbiniai, pateikiama daug iliustracijų (Latvijas, 1974, p. 147–148, 204–217, 54–59 pav.).

XX a. 9-ajame dešimtmetyje Žiemgalos praeičiai tyrinėti Latvijoje buvo skirta kiek daugiau dėmesio. Pasirodė straipsnių, vienaip ar kitaip susijusių su Žiemgala. M. Atgāzis straipsnyje „Drengerų-Čunkanų kapinyno kapas Nr. 241 ir VIII–IX a. žiemgalių tradicija į kapus dėti ietis“ analizuoja vieną būdingiausių žiemgalių bruožų – iečių gausą kape ir bando atsakyti į sudėtingą klausimą, kodėl kai kuriuose žiemgalių kapuose randame tiek daug iečių (Atgāzis, 1994, p. 29–40). V. Bebrė straipsnyje „VIII–XII a. ornamentuoti geriamieji ragai Latvijoje“ (Bebre, 1996, p. 43–48) rašo apie Drengerų-Čunkanų kapinyno kape Nr. 41 rastą geriamąjį ragą, kurio apkalas sidabrinis, puoštas saulės simboliais. Ragas, autorės nuomone, pagamintas vietos meistrų ir skirtas didikams. T. Berga straipsnyje „Sulankstomos svarstyklės Latvijoje X–XIII a.“ (Berga, 1996, p. 49–61) rašo apie Žiemgaloje, Čunkanų-Drengerų bei Mežuotnės Centro kapinyuose, rastąsias. I. Šternas paskelbė straipsnį „De Portu Semigallie“ (Šterns, 1997, p. 165–171). Šiame darbe bandoma identifikuoti Henriko Latvijos kronikoje minimą žiemgalių uostą su Daugmalės gyvenviete ir čia esančiomis dviem salomis – Duolės ir Martinsalos.

Reziumuojant Latvijos archeologų darbus apie Žiemgalą galima pasakyti, jog jie įnešė nemažą įnašą į mūsų bendrą protėvių – žiemgalių materialinės ir dvasinės kultūros tyrimus. Tačiau reikia pasakyti, jog Latvijos archeologų žiemgaliams skirtuose darbuose lieka beveik nepalieti žiemgalių ir kuršių bei žiemgalių ir lybių kultūrų santykiai. Neskelbta tyrinėtų XIV–XVII a. kapinynų medžiaga, kuri galėtų papildyti rašytinių šaltinių faktus apie Žiemgalos nuniokojimą XIII a. ir jos gyventojų įsiliejimą į susidarantią latvių tautą.

ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS

GEOGRAFINĖ APŽVALGA

Žiemgalių teritorija Lietuvoje aprėpia Vidurio Lietuvos žemumos šiaurinę dalį – Mūšos ir Lėvens upių baseiną ir kalvotą Vidurio Latvijos žemumą (1 pav.). Ši teritorija ledynmečių laikotarpiu buvo apkloti ištisinės ledynų dangos. Pagrindiniai reljefo bruožai kūrėsi ir ryškėjo traukiantis į šiaurę vadinamajai Lietuvos ledo tūkmei. Jos atsitraukimas nebuvo tolygus. Smarkiau atšilus, ledyno pakraštys smarkiau tirpdavo, atvėsus sustodavo. Antai ledyno pakraštys, apleidęs pietuose Baltijos kalvyną, buvo sustojęs ir Vidurio žemumos šiaurinėje dalyje. Čia stovėdamas

tirpo ramiai ir lėtai, dėl to susiformavo lyguma. Tik pačiame ledyno pakraštyje, plūstant vandeniui nuo jo, susidarė apie 100 km ilgio galinių morenų tipo kalvagūbris, kylantis nuo lygumos apie 20–30 m. Šis kalvagūbris išsiskiria iš kitų analogiškų formų savo nuostabiu vientisumu. Nuo Vėgerių taisyklingu lanku jis eina kairiuoju Mūšos krantu per Linkuvą ir Gružius iki didžiojo Mūšos posūkio prie Tatulos žiočių.

Minėtas rajonas pasižymi itin geru dirvožemiu. Didelę dalį jo sudaro priemolis ir lengvas priemolis. Dirvožemiai derlingi, tu-

1. Žiemgalos teritorija

ŽIEMGALA IKI V AMŽIAUS

rintys nemaža naudingo augalams maisto, tik nelaidūs vandeniui. Nors čia kritulių palyginti nedaug – 533–575 mm per metus (tuo tarpu Pajūrio žemumoje 650 mm, Žemaičių aukštumos vakarinėje dalyje 858 mm), tačiau dėl mažo dirvožemio ir podirvio laidumo jaučiama žalinga drėgmės įtaka. Šiaurės Lietuvą, kaip ir visą kitą Lietuvos dalį, dažnai veikia drėgnas jūrinis Atlanto oras. Žiemą dažniausiai pučia pietų, pietryčių ir pietvakarių vėjai, vasarą – šiaurės, šiaurės rytų ir šiaurės vakarų. Daugiau kaip 100 dienų per metus čia būna nesaulėtos, pusę dienų per metus – krituliai. Žiemos švelnios su dažniais atodrėkiais ir rūkais, pavasariai labai nepastovūs, dažnai kaitaliojasi šalti ir šilti orai, vasara šilta ir drėgna, rudenį irgi vyrauja drėgni orai. Šioje dalyje (dėl žemyninės teritorijos padėties) oro temperatūra vasarą aukštesnė negu pajūryje, bet žemesnė nei rytinėje ar pietinėje Lietuvos dalyje. Žiemą – atvirkščiai. Pavasaris čia taip pat prasideda 5–6 dienomis vėliau negu pietinėje Lietuvoje, bet tiek pat anksčiau nei pajūryje. Sniego danga žiemą storesnė negu Pietų ir Vakarų Lietuvoje, bet plonesnė negu Rytų.

Klimatas palankus žemės ūkiui, vegeta-

cinis periodas daugiau kaip 200 dienų. Tolydžiai tirpdamas, ledynas nesudarė sąlygų atsirasti gilioms sraunioms upėms, vandeniniams ežerams. Tačiau čia apstu mažesnių, lėtai tekančių per lygumas upelių, kurios sudaro Lielupės (įtekančios į Dauguvą) baseiną. Į Lielupę įteka 18 didesnių ar mažesnių upelių, imančių pradžią Šiaurės Lietuvoje. Didžiausios jų Berštalis, Įstra, Yslikis, Mūša, Lėvuo, Kruoja, Pyvesa, Plonė, Sidabra, Švėtė, Švitinys, Tatula, Vėzgė, Vilkytė.

Prieš išplintant žemdirbystei miškai dengė beveik visą kraštą. Tačiau vėliau, ypač įsigalėjus lydiminei sistemai, jie pamažu buvo labai išretinti. Manoma, kad dar X a. vienam gyventojui teko apie 8 ha miško ir 3 ha lauko. Šiaurinėje Lietuvos dalyje, tikriausiai dėl intensyvios žemdirbystės, didelių miškų masių neišliko. Tačiau yra nedideli miškų plotai prie Žagarės, Skaistgirio ir nuo jo į pietus Šiaulių link. Vyrauja lapuočiai, vietomis paplitę baltalksniai. Yra užsilikusių ažuolynų, iš spygliuočių dažniausiai paplitę eglynai (Lietuvos, 1958; Tarvydas, 1958).

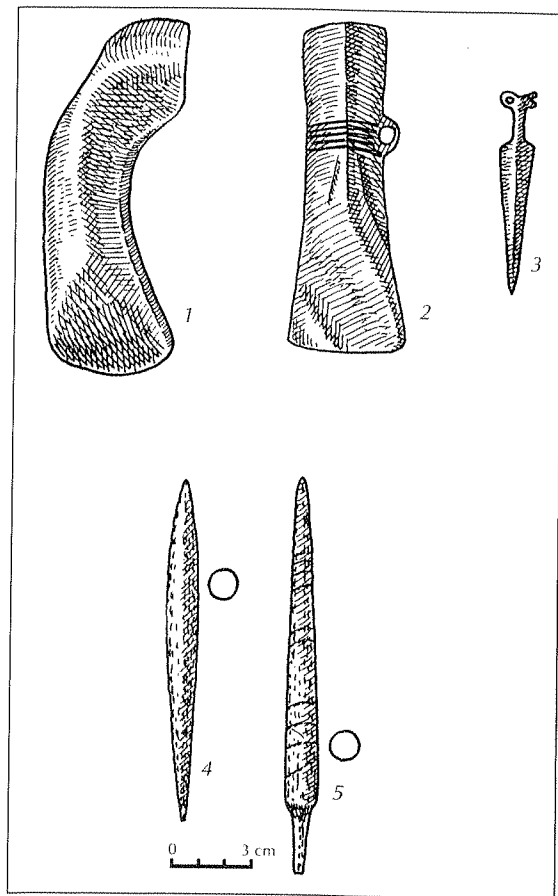
Reziumuojant galima pasakyti, jog Žiemgaloje yra palankiausios gamtinės sąlygos tiek žmonių gyvenimui, tiek ir žemės ūkiui.

AKMENS AMŽIUS

Žmonių pėdsakai Lietuvos teritorijoje aptinkami tik nuo X t-mečio pr. Kr. Tačiau Lietuva buvo ne vienu laiku apgyventa. Seniausios stovyklavietės rastos pajūryje (Madleno kultūros gyventojai) ir pietinėje Lietuvoje – Nemuno vidurupys ir Merkio pakrantės (Svidrų kultūros nešėjai). Paleolito radinių ar stovyklaviečių šiaurinėje Lietuvos dalyje kol kas neaptikta. Nors nedidelės medžiotojų ar rantiotojų grupelės ir čia užklydavo. Mezolito laikotarpiu pietinėje Lietuvoje randamos stovyklavietės ir dirbiniai skiriami Nemuno kultūrai (pavieniai Nemuno kultūros radiniai žinomi ir iš Latvijos teritorijos). Estijoje ir Latvijoje tuo metu paplito Kundos kultūra. Ji grei-

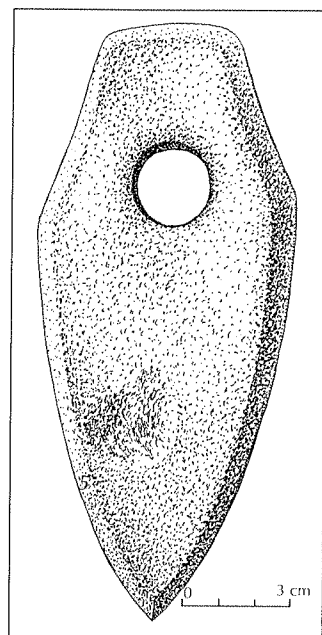
čiausiai apėmė ir šiaurinę Lietuvos dalį. Tuo tarpu iš šios srities turime tik keletą pavienių kaulo bei rago dirbinių: Pasvalio r., Pumpėnų apyl., Įstros upelyje rasti 2 raginiai šeivos pavidalo antgaliai (12,3 cm ir 14,9 cm ilgio), datuojami mezolito periodu (2: 4, 5 pav.). Nemuno kultūrai įprastų titnagų beveik nėra (Rimantienė, 1984, p. 94).

Neolite menamoje teritorijoje buvo paplitęs Narvos kultūros vakarinis variantas, tačiau to laikotarpio gyvenviečių pėdsakų iš mus dominančios – vėliau žiemgalių teritorijos dar nežinome. Artimiausia dabar žinoma ir tyrinėta yra netoli Žemaičių Kalvarijos esanti Šarnelės gyvenvietė. Mat neolite žmonės daž-

2. Akmens ir žalvario amžiaus radiniai:
1–3 Vaškų lobis: žalvarinis pentinis kirvis, Meliario
tipo kirvis, durklas, 4–5 – raginiai antgaliai

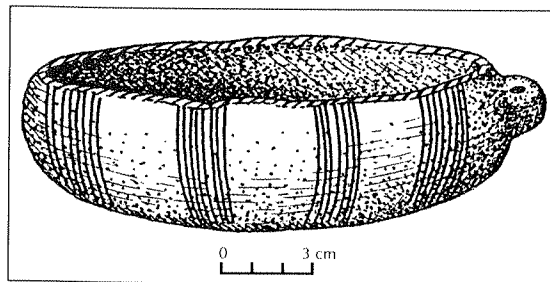
niausiai kūrėsi prie ežerų, o čia jų nėra, ir greičiausiai ši teritorija neolite tebebuvo retai gyvenama. Svarbiausi žmonių gyvenimo liudiniai lieka akmeniniai kirviai, kurių laukuose buvo randama gan apščiai. Nemaža jų XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje buvo patekę į Jelgavos muziejų ir žuvo Antrojo pasaulinio karo metu. Lietuvos muziejuose išlikę kirviai suregistruoti „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ pirmojoje knygoje. Iš čia skelbtų duomenų matyti, kad ypač daug rasta titnaginių lėšio pjūvio (IV–III t-metis pr. Kr.) (LAA, 1974, p. 85) ir akmeninių kirvelių su skyde kotui, keturkampe ir apvalia arba netaisyklinga pentimi, kurie datuojami vėlyvuojū neolitu (LAA, 1974, p. 85), bei trumpa apvalia pentimi iš III–II tūkstantmečio pr. Kr. Rasta ir laivinių kovos kirvių – apie 11 egz., datuo-

3. Laivinis kovos kirvis iš Guostagalio

jamų vėlyvuojū akmens amžiumi ir žalvario amžiaus pirmąja puse (3 pav.). Iš Linksmučių vietovės žinomas akmeninis dviašmenis kirvis pagal analogus datuojamas II–I tūkstantmečiu pr. Kr. riba (LAA, 1974, p. 148). Prie Skaistgirio rastas akmeninis kaplys datuojamas vėlyvuojū neolitu (LAA, 1974, p. 178).

Akmens amžiaus kapinynų Lietuvoje iki šiol žinome nedaug, visi jie rasti Vakarų ir Rytų Lietuvoje. Iš kitų sričių žinome tik tai vieną kitą kapą. Artimiausias Žiemgalai būtų prie Šakynos rastas neolitu datuotas griautinis kapas su vienintele, tačiau reta įkape – moliniu dubenėliu su ašele (4 pav.). Šis kapas laikomas ankstyvųjų virvelininkų palikimu (Rimantienė, 1984, p. 199, 106 pav.).

4. Dubenėlis iš Šakynos

ŽALVARIO IR ANKSTYVASIS GELEŽIES AMŽIUS

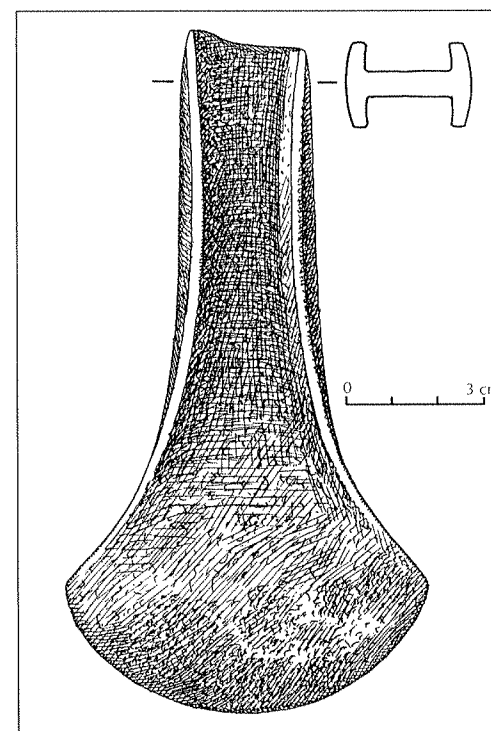
Neturtinga Žiemgala ir žalvario amžiaus paminklų bei radinių. Nerasta čia nei šio laikotarpio gyvenviečių, nei laidojimo paminklų. Negausūs ir paskiri radiniai (Grigalavičienė, 1980, p. 5–8, 66–93). Didžiąją dalį jų sudaro kirviai – atkraštiniai Rytų pabaltijo tipo (7 vienetai), skobtiniai (2 vienetai), įmoviniai (3 vienetai). Be kirvių, rastas miniatiūrinis durklas, datuojamas IV–V žalvario amžiaus periodu, pjautuvėlis su ataugėle gale (Gembutė) ir Akmenės r. rastas įmovinis ieigalis. Vaškuose (Pasvalio r.) aptiktas lobis, kurį sudarė Haličo tipo žalvarinis pentinis kirvis, Meliario tipo įmovinis kirvukas ir miniatiūrinis durklas (2: 1–3 pav.). Vaškų lobis datuojamas naujuoju žalvario amžiumi. Tikslėsnė data neaiški, nes lobyje rasti daiktai labai skirtingos chronologijos (LAA, 1974, p. 208). Ankstyviausi radiniai – žalvariniai atkraštiniai kirviai datuojami II periodo pradžia ir III periodu (5 pav.), skobtiniai kirveliai – III periodu. Naujajam žalvario amžiui

priskiriami žalvariniai įmoviniai kirveliai, rasti Pavadaksčiuose (Akmenės r.), Vaškuose (Pasvalio r.), Kriaušiškėse (Pasvalio r.), Jomantuose (Pakruojo r.) (LAA, 1974, p. 206–212).

Šiuo laikotarpiu Lietuvos ir Latvijos teritorijose egzistavo dvi baltų kultūros: pačiame vakariniame pakraštyje Pilkapių kultūra ir rytinėje minėtosios teritorijos dalyje – Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Būsimoje pietinėje Žiemgalos dalyje nerasta nei Vakarų baltų pilkapių, nei Rytų Lietuvos Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingų paminklų. Tiesa, pavienių brūkšniuotosios keramikos šukių yra aptikta. J. Šliavas prie Žemelio yra radęs brūkšniuotosios keramikos puodelį (Šliavas, 1969a, p. 347–348), o centrinėje Latvijos dalyje A. Vaskas aptiko net 12 brūkšniuotosios keramikos radimo vietų (Bacck, 1991, p. 35).

Rastieji pavieniai dirbiniai patvirtina, jog ir žalvario amžiuje šiaurinėje Lietuvos dalyje neabejotinai buvo gyventa. Čia dėl didelių miškų masyvų turėjo būti kultivuojama lydiminė žemdirbystė, medžioklė, miško bitininkystė. Todėl turėta kuo prekiauti. Svarbią vietą mainų prekyboje užėmė brangių žvėrelių kailiai, vaškas, gyvuliai ir kt. Intensyvią prekybą rodo Vaškų lobis bei vis gausėjantys žalvariniai dirbiniai. Matyt, Lielupe buvo plaukiama į Rygos įlanką, o iš ten – į Vidurio Europą. Tai vienas iš pagrindinių to meto alavo ir vario tiekėjų kelių.

Visoje Lietuvos teritorijoje nedaug žinoma paminklų ar paskirų dirbinių, datuojamų ankstyvuojū geležies amžiumi. Šis amžius Vakarų Lietuvoje pažįstamas iš pilkapių, o Rytų Lietuvoje – iš piliakalnių kultūrų. Šiaurės Lietuvoje šiuo periodu datuojamų paminklų visai neaptikta. Skirtingai nuo akmens ar žalvario amžių, nerasta menamoje teritorijoje ir pavienių radinių ar kapų. Todėl ankstyvasis geležies amžius Šiaurės Lietuvoje tebėra visai nežinomas. Latvijos teritorijoje kai kuriuose tuo laikotarpiu datuotuose pi-

5. Žalvarinis atkraštinis kirvis iš Linkuvos

liakalniuose brūkšniuotoji keramika sudaro net 96,6% visos keramikos (Васкс, 1991, p. 35). Aišku tik tiek, jog ši teritorija greičiausiai turėjo priklausyti Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakariniam pakraščiai (Grigalavičienė, 1995, p. 236).

Senajame geležies amžiuje (nuo I a.) šiaurinėje Lietuvos dalyje randami kolektyviniai palaidojimai pilkapiuose. Ši kultūra archeologų pavadinta Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių kultūra, tačiau dėl jos kilmės vieningos nuomonės iki pastarojo laiko nėra. Archeologai E. Grigalavičienė (Grigalavičienė, 1995, p. 236), M. Michelbertas (Michelbertas, 1986, p. 238), A. Tautavičius (LAA, 1977, p. 11, Таутавичюс, 1980, p. 81; Tautavičius, 1981, p. 30) pilkapių kultūrą kildina iš Brūkšniuotosios keramikos kultūros teigdami, jog pilkapių kultūra susidarė tuomet, kai Brūkšniuotosios keramikos kultūros arealo vakariniame pakraštyje atsiskyrė gentys. Kartu pripažįstama, jog šis vakarinis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštys tuo metu buvo retai gyvenamas. Todėl manoma, jog I a. į šią sritį atsikėlė giminingos gyventojų gentys iš Lietuvos pajūrio. Jie atsinešė paprotį pilti pilkapius ir kai kuriuos

SENASIS GELEŽIES AMŽIUS

Senasis geležies amžius yra labai svarbus baltų genčių ekonominei bei visuomeninei raidai. Masiškai pradedami naudoti geležiniai įrankiai ir ginklai iš vietoje pasigamintos geležies, intensyvėjant mainams buvo gaunama spalvotųjų metalų papuošalams gaminti. Intensyvėjo ūkis, gausėjo žmonių, stambios kultūrinės sritys ėmė skilti į mažesnius vienetus. Senajame geležies amžiuje piliakalniai ir gyvenvietės kūrėsi prie upių ir ežerų (Michelbertas, 1986, p. 17). Šiaurės Lietuvoje nei vieno, nei kito tipo gyvenvietės dar nekasinėtos. Tačiau tai, jog tuo laikotarpiu žmonių tikrai gausiau gyventa, liudija gausūs to meto laidojimo paminklai, naudoti

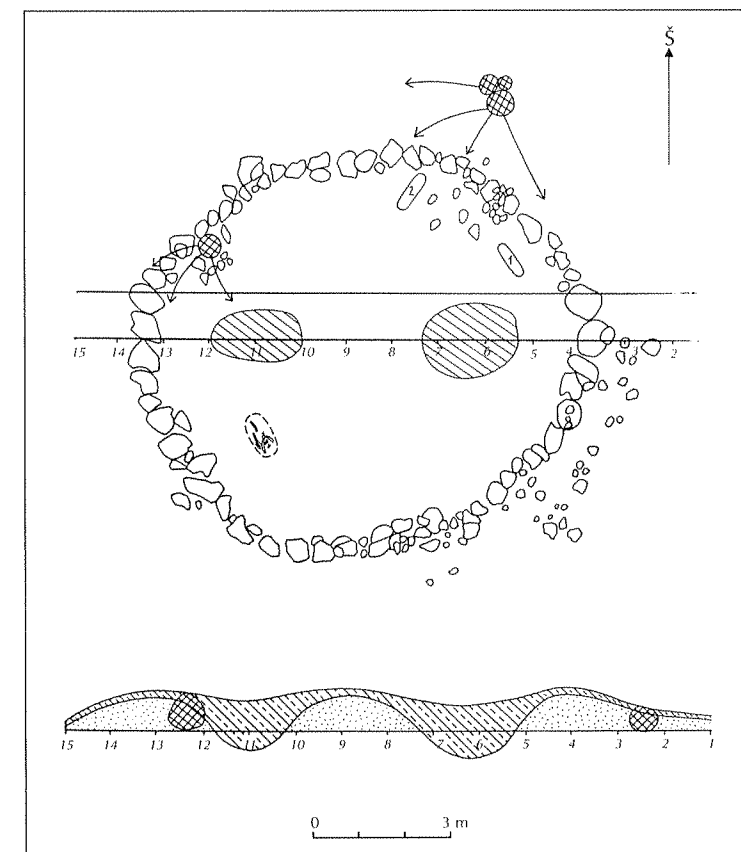
mirusiųjų laidojimo papročius, taip pat materialinės kultūros bruožus. Ateiviams susimaišius su senaisiais vietiniais Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojais, susidarė I–IV a. pilkapių su akmenų vainikais kultūrinė sritis (Tautavičius, 1996, p. 72–73). Latvų archeologas A. Vaskas taip pat teigia, jog senajame geležies amžiuje pilkapių kultūra egzistuoja toje teritorijoje, kur ankstesniame periode buvusi Brūkšniuotosios keramikos kultūra (Васкс, 1991, p. 106). Tačiau tyrinėtojas tuo pačiu metu pažymi, jog tiesioginių sąsajų tarp Brūkšniuotosios keramikos kultūros ir pilkapių kultūros žmonių išvesti negalima. Taip yra visų pirma dėl to, jog lyginami nevienareikšmiai paminklai (pirmuoju atveju tai piliakalniai ir gyvenvietės, antruoju – laidojimo paminklai). A. Vasko nuomone, negalima teigti, jog pilkapių kultūra susiformavo tik vietinių tradicijų pagrindu, tačiau vietinių tradicijų vaidmuo nebuvo menkas (Васкс, 1991, p. 107–108). Pastaruoju metu vis dažniau keliama mintis, jog Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių kultūra kilusi iš Vakarų baltų pilkapių kultūros, jos gyventojams plūstelėjus rytų link (Jovaiša, 2003, p. 53–58).

po keletą šimtų metų.

Šiaurės Lietuvoje senajame geležies amžiuje mirusieji laidoti pilkapiuose su akmenų vainikais. Šie paminklai, tyrinėtojų nuomone, Lietuvoje buvo paplitę į rytus nuo kapinynų su akmenų vainikais, į šiaurę ir šiaurės rytus nuo Nemuno žemupio kapinynų. Jų žinoma Jūros upės aukštupyje ir kairiajame bei dešiniajame krante, Dubysos vidurpio ir aukštupio baseine, Nevėžio aukštupyje, Šventosios aukštupyje ir į šiaurę nuo minėtos teritorijos bei Latvijos pietuose (Michelbertas, 1986, p. 54; Jovaiša, 1997, p. 59–62). Dabar žinome Žiemgalos teritorijoje buvus apie 30 pilkapynų, kuriuose laidota ne

vėliau kaip nuo II a. po Kr. Tai Buknaičiai, Naikiai, Miliai (Mažeikių r), Paventė, Pada vakščiai, Kivyčiai (Akmenės r.), Linkaičiai, Rūdiškiai, Linksmėnai, Pabalčiai, Žagarė, Daukščiai, Jauneikiai, Jakiškiai (Joniškio r.), Skrebotiškės, Šakarniai, Daujėnai, Grūžiai, Girpetriai, Pamūšė, Karašilis, Kauksnūjai, Linkuva, Laipuškiai, Margiai, Paliečiai, Sakališkiai, Gataučiai (Pakruojo r.), Berklainiai, Daujėnai (Pasvalio r.), Vabalninkas (Biržų r), Berčiūnai (Panevėžio r.)*. Iš suminėtų paminklų kiek plačiau tirti tik Daujėnų, Berklainių (Michelbertas, 1986, p. 56, 57) ir Berčiūnų (Urbanavičienė, Vaškevičiūtė 1994, p. 113–119; Urbanavičienė, 1996, p. 86–89) pilkapynai. Latvijoje (būsimoje žiemgalių teritorijoje) tokių pilkapynų priskaičiuota apie 12. Tai Andzinų, Bunkų, Rūsių, Gailišų, Ilų, Uozuolkalnio, Vecpuokalnų, Puokainų, Januoganų, Kalvių, Strelniekų, Galvų (LA, 37

pav.). Tyrinėta taip pat tik nedidelė jų dalis. Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje dalis pilkapių jau visai sunaikinti. Iš išlikusių duomenų (tyrinėjimų, pasakojimų apie buvusius kapus, į muziejus patekusių radinių) žinome, jog pilkapių 8–18 m skersmens, 0,75–1,10 m aukščio, apjuosti akmenų vainiku, juose laidoti nedeginti mirusieji (6, 7 pav.). Randama nuo 2 iki 28 kapų (Gailišų pilkapis) (LA, 1974, p. 104), tačiau dažniausiai buna palaidoti 4–8 individai. Guldyti ant nugaros, sukryžiuotomis rankomis, ištiestomis kojomis, dažniausiai galva vakarų kryptimi. Galimas daiktas, jog laidota karstuose, su ietimis, peiliais, įmoviniais kirviais. Iš suardytų pilkapių į muziejus pateko trimitinių ir kūginiais galais antkaklių, laiptelinių segių, ritininių smeigtukų, apskrito ir kampuoto skerspjuvio apyrankių bei kitų papuošalų, taip pat įmovinių ir pentinių siauraašmenių kirvių (8 pav.). Šie radi-

6. Berčiūnai. Pilkapis Nr. 62 planas

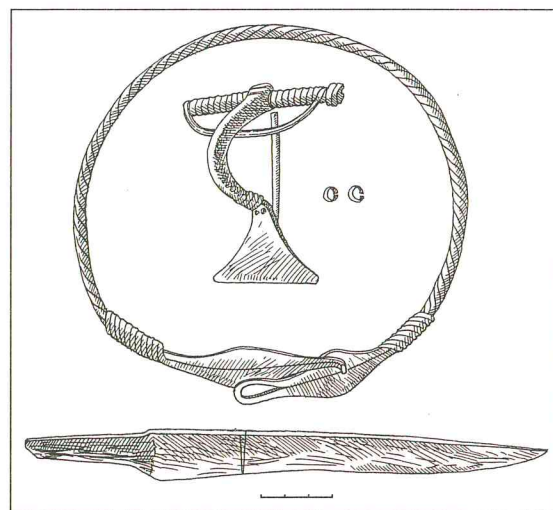
* Mažeikių, Biržų, Panevėžio rajonuose imami tik tie paminklai, kurie įėjo į Žiemgalos teritoriją.

7. Berčiūnai. Pilkapio Nr. 62 akmenų vainikas *in situ*.

niai būdingi visai Žemaitijai, Vidurio ir Šiaurės Lietuvai, Pietų Latvijai. Taigi II–IV a. pilkapiai Šiaurės Lietuvoje ir Pietų Latvijoje – vėlesnėje Žiemgaloje laidosena ir įkapių sudėtimi buvo artimi gretimoms Lietuvos sritims.

Tokioje didelėje teritorijoje, kokią užima

8. Berčiūnai. Pilkapis Nr. 60, kapas Nr. 1. Radinių komplektas

pilkapiai su akmenų vainikais, tyrinėtojai pastebi lokalinius skirtumus. Arealo vakarinės dalies pilkapiai ankstyvesni, datuojami II a., rytuose vėlyviausi (Michelbertas, 1986, p. 56). Vakarų dalies pilkapiai turi daugiau bendrų bruožų su Lietuvos pajūrio kapais. Rytinėje ir šiaurinėje arealo dalyse pilkapių pagrinde yra degėsių bei angliukų sluoksniai, be to, čia pilkapiuose laidota ilgiau. Kai kuriais bruožais (akmenimis galvūgalyje bei kojūgalyje) pilkapių kapai artimi Vidurio Lietuvos kapinynams (Michelbertas, 1986, p. 240).

Pilkapių kultūrinė sritis priskiriama žemaičiams, žiemgaliams, sėliams ir latgaliams, kurie, kaip mano archeologai, pradėjo skirtis tik apie 350–450 metus po Kr. (Michelbertas, 1986, p. 40; Tautavičius, 1981, p. 29).

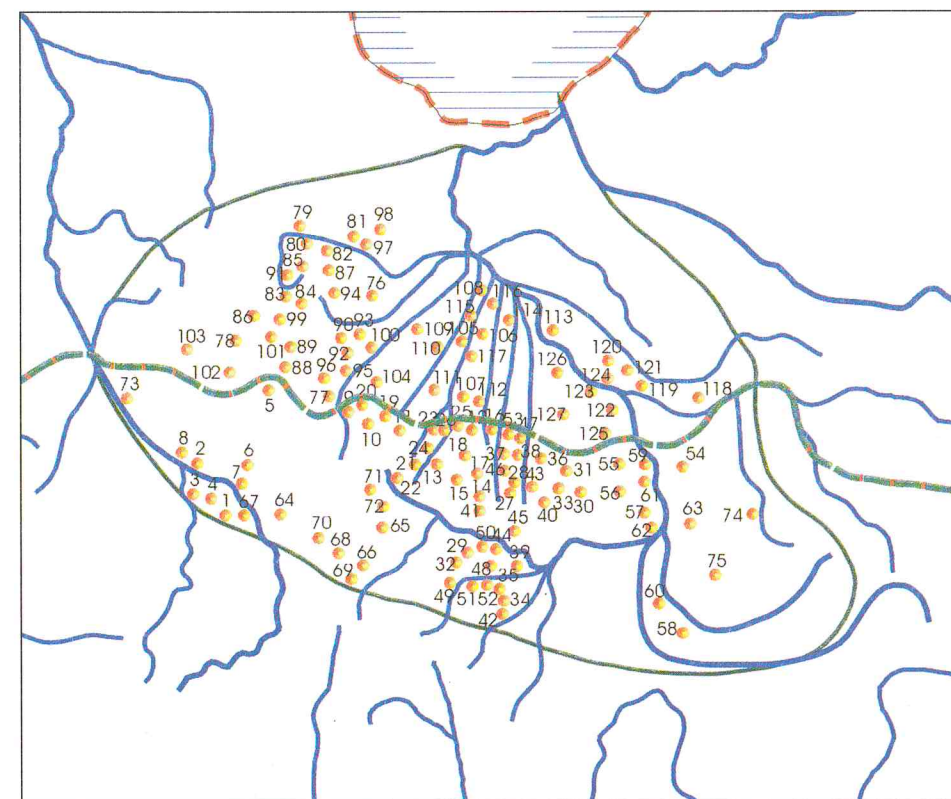
Apibendrinant galima konstatuoti, jog iš visų iki tol nagrinėtų laikotarpių geriausiai archeologams Šiaurės Lietuvoje pažįstamas senasis geležies amžius, palikęs gausius pilkapius su akmenų vainikais. Gaila, kad nėra šio laikotarpio žinomų ir ištirtų gyvenviečių, kurios padėtų susidaryti visapusiškesnį vaizdą apie Šiaurės Lietuvos gyventojus.

V–XII A. ŽIEMGALIŲ KULTŪRA

ŽIEMGALIŲ SUSIDARYMAS

Atskirų baltų genčių formavimuisi ir jų tolesnei raidai ypač svarbus yra V–VI amžius. Yra žinoma, kad šiuo laikotarpiu ir Lietuvoje, ir Latvijoje įvyko svarbūs baltų gyvenimo pokyčiai (tobulėjo darbo įrankiai, didėjo dirbami laukai), susidarė genčių sąjungos, didėjo gyventojų skaičius. Gyventojų skaičiaus augimą liudija to meto gyvenviečių ir kapinynų gausėjimas. Iš viso kultūros ir ūkio raidos proceso neišsiskyrė ir Šiaurės Lietuvos sritis. Įsigalėjus lydiminei žemdirbystei, ir čia miškai vis sparčiau buvo naikinami, kūrėsi gyvenvietės ir didėjo dirbami laukai. Archeologai yra nustatę, jog V–VI a. buvusioje pilkapių su akmenų vainikais srityje išsiskyrė kelios gi-

miniškos ir savo kultūroje turinčios daug bendrų bruožų gentys – tai vakarinėje arealo dalyje žemaičiai, į šiaurę nuo jų – žiemgaliai, į šiaurės rytus nuo žiemgalių – sėliai ir dabartinėje Latvijos teritorijoje – latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 34; Таутавичюс, 1980, p. 82; Tautavičius, 1996, p. 72–73; Gimbutienė, 1985, p. 115; Michelbertas, 1986, p. 240; Агтазис, 1980, p. 92–93). Žiemgaliai, būdami tarsi viduryje, tapo lyg ir jungiamoji grandis tarp žemaičių ir latgalių, savo kultūra vienais požymiais artimesnė žemaičiams, kitais – latgaliams. Tada, kai pilkapius su akmenų vainikais visiškai pakeičia plokštiniai kapai, archeologai fiksuoja žiem-

9. Žiemgalių kapinynai

ŽIEMGALIŲ KAPINYNAI

1. Balsiai	44. Paliečiai	87. Janioganiai
2. Būriškės	45. Pamūšis	88. Jaunbežiai
3. Pavirvytė	46. Pašvitinys	89. Kaijukruogai
4. Kairiškiei	47. Potromiai	90. Kauliniai
5. Kerėžiai	48. Sakališkiai	91. Kaupjai
6. Klaišiai	49. Stačiūnai	92. Kūriai
7. Papilė	50. Sutkūnai	93. Lejneikai
8. Vieksniai	51. Šukioniai	94. Liekniai
9. Kivyčiai	52. Vėbariai	95. Lieluogliai
10. Budraičiai	53. Žeimelis	96. Mazgarbiai
11. Daunorava	54. Brenčiai	97. Uošiai
12. Dvareliškiei	56. Kyburiai	98. Selitė
13. Ivoškiai	56. Noriai	99. Skarė
14. Jauneikiai	57. Pamiškiai	100. Stūrai
15. Jakiškiai	58. Pumpėnai	101. Ešainiai
16. Lieporai	59. Saudogala	102. Priedišai
17. Linkaičiai	60. Smilgeliai	103. Rusišai-Debešai
18. Linksmėnai	61. Šakarniai	104. Linksmaniai
19. Martyniškiei	62. Vaidžiūnai	105. Ciemaldai
20. Pabalčiai	63. Smilgiai	106. Diduliai
21. Paudruvė	64. Amaliai	107. Ežiai
22. Rūdiškiai	65. Daugėlaičiai	108. Gaideliai-Vidučiai
23. Rukuižiai	66. Jurgaičiai	109. Gauriniai
24. Slėpsniai	67. Kaubriai	110. Kakužėnai
25. Spirakiai	68. Maniušiai	111. Kalnaplateriai
26. Stungiai	69. Norušaičiai	112. Kraujai
27. Antalkiai	70. Norvaišiai	113. Lieldalūžiai
28. Aukštadvaris	71. Valdomai	114. Miglai
29. Dargužiai	72. Račiai	115. Staniuvėnai
30. Degėšiai	73. Šiliai	116. Vecdunduriai
31. Diržiai	74. Vabalninkas	117. Vilces parkas
32. Dovainiškės	75. Anciškiai	118. Čepanai
33. Gegiedžiai	76. Agrariešai	119. Drengerai-Čunkanai
34. Arpiškiai	77. Atvasai	120. Jumpravmužiai
35. Kauksnėjai	78. Aucė	121. Lielbrukniai
36. Lauksodis	79. Audariai	122. Linksmaniai
37. Liesiai	80. Avuotiniai	123. Mežuotnė
38. Linkavičiai	81. Balai-Škerstainiai	124. Mežuotnės Centro
39. Linksmučiai	82. Cibeniai	125. Zieduonskuola
40. Linkuva	83. Dicmaniai	126. Jaunžemiai
41. Masčioniai	84. Gailišiai	127. Margraužiai
42. Meldiniai	85. Grabai	
43. Mičiūnai	86. Grinertai	

galius, nes nuo to meto iš lėto kito kultūra, o laidosena išliko ta pati iki XIII a., kai jos gyventojai vadinami žiemgaliais. Žiemgalių ryšį su I–IV a. pilkapiiais rodo tai, kad dažnai laidojimo vieta paliekama ta pati, dalyje kapinynų aptinkamos buvusių pilkapių su akmenų vainikų liekanos (Jauneikiai, Linkaičiai). Be to, V a. kapų įkapės turi daug bendrų bruožų su III–IV a. pilkapiuose palaidotų žmonių įkapėmis. Taigi negalime kalbėti apie naują žmonių atėjimą į šią sritį V a., o tik apie didelės kultūrinės srities suskilimą.

LAIDOSENA

Žinoma, jog dvasinė kultūra, gyvenimo būdas visose baltų gentyse buvo vienodas. Jis siejo baltų gentis tarpusavyje ir skyrė jas iš kaimynų – slavų ir germanų. Tuo tarpu materialinė kultūra kiekvienoje baltų gentyje buvo kiek skirtinga: skirtingas laidojimo būdas ir papročiai, įkapės, jų dėjimo į kapą tvarka. Vienos gentys mirusiuosius laidojo plokštiniuose kapinyuose, kitos – pilkapiuose, mirusieji ir deginti, ir laidoti nedeginti ir t. t. Todėl baltų genčių kultūroms pažinti tokie svarbūs yra kapinynų tyrimai. Net tais atvejais, kai greta gyvenusios giminingos gentys iš esmės vienodai laidojo savo mirusiuosius, detaliau patyrinėjus visada aptinkama kai kurių skirtumų ir savitumų. Todėl remiantis laidosena galima išskirti genčių teritorijas. Kitaip tariant, laidojimo ypatumai yra svarbūs ar net pagrindiniai bruožai, kuriais remiantis sprendžiama etninė priklausomybė.

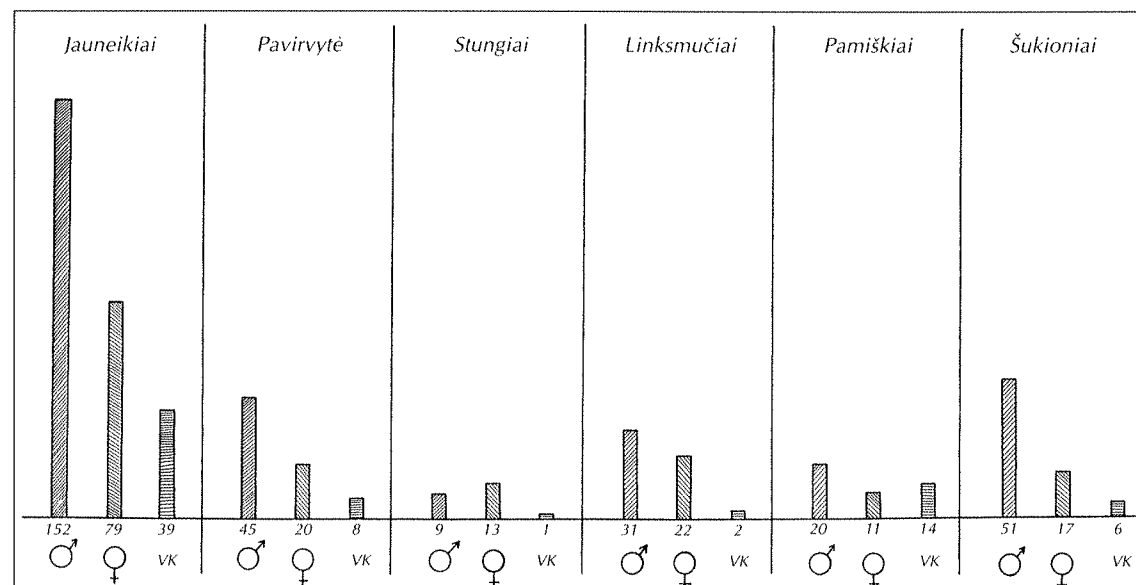
Žiemgalių kultūra – jų gyvenvietės, gyvenimo būdas, papročiai tiek šiaurinėje tiek pietinėje dalyje identiška. Ieškoti kokių nors skirtumų tarp jų būtų netikslinga, nes tai yra vienalytė gentis, tik dirbtinai perskirta į dvi dalis paskutiniajame savo vystymosi etape, kada jau buvo prasidėjęs visų baltų genčių konsolidavimosi procesas. Jeigu ir yra šie tokie kultūriniai skirtumai tarp pietinių ir šiaurinių žiemgalių, tai ne didesni nei tarp

Pagrindinis šaltinis žiemgalių kultūrai rekonstruoti yra gausių ir turtingų kapinynų tyrimų duomenys. Kaip jau minėta, Žiemgalos srityje dabar žinomi 127 kapinynai (9 pav.). Iš jų tik keletas (Diržiai, Jauneikiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Pamiškiai, Šukioniai, Mežuotnės Centras, Čunkanai-Drengerai, Balai-Skerstainiai) yra kiek plačiau tyrinėti, o daugelis – mažai (Linkuva, Stungiai, Papilė, Valdomai, Priedišai, Gaideliai-Vidučiai, Ciemaldai), o dar iš kelių turime tik atsitiktinių radinių.

vakarinių ir rytinių jos pakraščių. O tokių skirtumų neišvengė nė viena gentis. Gentys, ypač valstybės kūrimosi išvakarėse, bendravo viena su kita, keitėsi patirtimi ir, aišku, perimdavo viena kitos papročius. Dėl to vakariniame Žiemgalos pakraštyje jaučiama kuršių įtaka, rytiniame – aukštaičių, pietiniame – žemaičių, šiaurės rytiniame – latgalių.

Žiemgaliai mirusiuosius laidojo nedegintus, plokštiniuose kapinyuose. Kapinynui buvo parenkama nedidelė kalva netoli upelio. Aukštesnė vieta parenkama neatsitiktinai, matyt, nenorėta, kad pavasario polaidžio ar rudens liūčių metu mirusiuosius reikėtų laidoti vandens pilnose kapų duobėse. Upelių vanduo šalia kapinaičių, be abejonės, turėjo vaidinti ir svarbesnį vaidmenį. Jis susijęs ir su laidojimo apeigomis (mirusiųjų prausimu), ir su pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimu. Yra žinoma, kad pagonių tikėjime vanduo skyrė žemiškąjį pasaulį nuo pomirtinio. Dėl to Jauneikių kapinynui parinkta vieta Sidabrės kairiajame krante, Pavirvytės – dešiniajame Virvytės krante, Šukionių – kairiajame Vėzgės upelio krante, Linksmučių – kairiajame Kruojos krante, Diržių – kairiajame Berštalio krante, Pamiškių – Mūšos kairiajame krante, santakoje su Pyvesa, ir t. t. Toje pat vietoje dažniausiai laidota kelis šimtmečius. Ilgainiui laidota ne tik kalvos viršuje, bet ir šlaite, o kar-

tais ir visai pašlaitėje. Tiriant mažiau suardytus kapinynus pastebima, kad mirusieji laidoti lyg ir eilėmis. Eilės nelygios, tarsi truputį lenktos, atrodytų, jog laidota puslankiu. Vieną kapą nuo kito skiria apie 30–50 cm pločio tarpai, o esti atvejų, kai vienas kapas kasamas visai greta kito. Tokios puslankiu išsiri-kiavusios eilės pastebėtos Jauneikių, Šukionių, Čunkanų-Drengerų ir kt. kapinynuose. Žiemgaloje, kaip ir kitose baltų gentyse, viename kapinyne laidota ilgą laiką. Pradedama laidoti V a. (nors kai kuriuose mažiau suardytuose kapinynuose randami dar senesnių pilkapių su akmenų vainikais likučių (pvz., Jauneikiuose) ir laidojama iki pat XII–XIII a. Neretai kapinynuose esti ir XVI–XVII a. kapų (Degėšiai, Pavirvytė, Meldiniai, Šukioniai, Valdomai, Gaideliai-Vidučiai, Priedišai). Galbūt tokie bruožai būtų pastebimi ir kituose laidojimo paminkluose, bet, deja, dauguma jų smarkiai suardyti, o juose ištirtas tik vienas ar kitas sveikiau išlikęs pakraštys. Tačiau aišku, jog ilgus šimtmečius buvo laidojama pastoviai toje pat vietoje. Laidojant mirusiuosius laikytasi eiliškumo, t. y. ir vyrai, ir moterys, ir vaikai laidoti vieni šalia kitų. Nebuvo tradicijos turtingesnius laidoti atskiroje kapinyno vietoje (10 pav.).

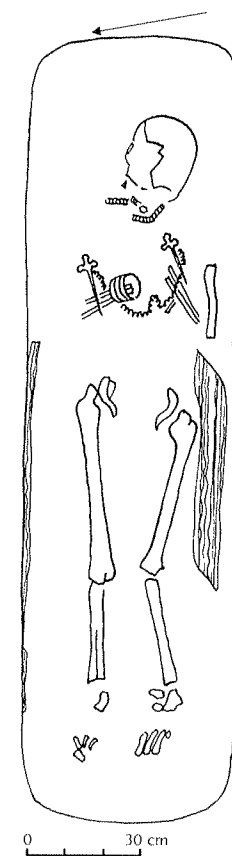

10. Vyrų, moterų ir vaikų skaičius kai kuriuose žiemgalių kapinynuose

Tiriant didesnius kapinynus pastebėta, jog ankstesni kapai, t. y. V–VII a., koncentravosi arčiau upelio, beveik jo slėnyje ir žemesnėje kalvelės dalyje, o vėlyvesni tarsi kopė į kalvos viršų. Mirusieji laidoti 30–90 cm gylyje, dažniausiai kastos 40–50 cm gylio duobės suaugusiesiems ir 25–40 cm gylio – vaikams. Galimas atvejis, jog duobių gylis priklausė nuo metų laiko: šaltą žiemą mirusieji laidoti seklesnėse duobėse, vasarą – gilesnėse.

Duobės mirusiesiems kastos pailgos, kartais apvaliais galais ar kampais, 140x50 – 280x70 cm dydžio. Paprastai duobių kontūrai gerai išsiskiria iš aplinkinės žemės.

V–VII a. dažniausiai, matyt, laidota be karstų, mirusiuosius suvyniojus į drobulę. Taip galima teigti remiantis kai kuriomis įkapėmis: kai kuriuose kapuose randami smeigtukai, gulintys ant rankų kaulų; matyt, jais buvo susegama drobulė. Toks reiškinys pastebėtas ir pas žemaičius. Pvz., Pagrybio kapinyno kape Nr. 116 mirusysis buvo susuktas į drobulę, o šioji susegta žalvarine sege ir geležiniu smeigtuku (Vaitkunsienė, 1995, p. 68). VIII–XII a. bent dalis mirusiųjų jau buvo laidoti karstuose. Karsto kontūrai ar net ištisi dugno ir šono medienos likučiai rasti

11. Medinio karsto likučiai. Stungiai, kapas Nr. 1

to laikotarpio Jauneikių kapinyno kapuose Nr. 107, 123, 198, 202, 226, 231, Pavirvytės kapuose Nr. 1, 11, 13, 17, 84 85, Linksmučių kapuose Nr. 11, 23, 27, 28, 65, 78, 80, Stungių kapuose Nr. 1, 2, 7, 8, 9, 11 (11 pav.), Šukionių kapuose Nr. 37, 118, 134, taip pat Latvijos teritorijoje Mežuotnės, Ciemaldų ir kt. kapinynuose. Remiantis išlikusiomis karsto dugno ir šono detalėmis galima teigti, jog karstai buvę skobtiniai (pvz., Pavirvytės kape Nr. 13 karstas buvo 200x40 cm dydžio). Tačiau ir šiuo laikotar-

Lytis/pavadinimas	Jauneikiai V–VII	Jauneikiai VIII–XI	Šukioniai	Pavirvytė	Stungiai	Linksmučiai	Pamiškiai	Papilė	Diržiai	Diržiai VIII–XI	Valdomai	Mežuotnės Centro	Čunkanai-Drengerai	Gaideliai-Vidučiai	Miklos kalnas	Balos-Skerstainiai	Ciemaldai
♂	P	Š	Š	P	PV	PV	PR	ŠV	ŠV	PR	P	PR	R	R	V	P	PR
♀	Š	P	P	Š	ŠR	ŠR	ŠV	PR	PR	ŠV	Š	ŠV	V	V	R	Š	ŠV

12. Vyrų ir moterų orientacija pasaulio šalių atžvilgiu

piu ne visi mirusieji laidoti karstuose. Šukionių kapinyno kapuose Nr. 52 ir 53 šalia vyrų kaukolių rasti žiediniai smeigtukai liudija, jog jais buvo susegta drobulė (Vaškevičiūtė, 2000, p. 160). Diržių kapinyno kape Nr. 39 po mirusiojo smakru rasta pasaginė segė, kuria turėjo būti susegta drobulė (Striškienė, 1997š).

Vienas būdingiausių žiemgalių laidosenos bruožų – priešpriešinė vyrų ir moterų orientacija, nors tokios pačios tradicijos laikėsi ir žemaičiai (Таутовичюс, 1980, p. 85).

Laidosena pamažu keitėsi. Tai matyti palyginus skirtingų laikotarpių kapus. Todėl atskirai aptariami ankstyvieji kapai, t. y. V–VII a., ir po to vėlyvieji, t. y. VIII–XII a.

V–VII a. vyrai dažniausiai guldyti galvomis į P–PV, PR (Jauneikiuose šia kryptimi palaidota 80% vyrų). Tokia pat kryptimi mirusieji laidoti ir šiaurinėje Žiemgalos dalyje Uošoje, Baluose, Plavniekalne, Katlakalne ir kt. (Latvijas, 1974, p. 147–148).

Moterys guldytos į priešingą pusę – Š, ŠR, ŠV (Jauneikių kapinyne ta kryptimi palaidota 75% moterų) (12 pav.).

VII–VIII a. pasikeitė mirusiųjų kryptis. Vyrai V–VII a. buvo laidoti galvomis į P, o VIII–XII a. jie guldyti galvomis į Š. Moterys – atvirkščiai. Įdomus reiškinys pastebėtas Šukioniuose. Čia, kaip minėta, dauguma vyrų palaidoti galvomis į Š, o moterys – į P. Tačiau nemaža vyrų laidoti galvomis į P, moterų – į Š. Beje, vyrų, palaidotų „moteriška“ kryptimi, daugiau nei moterų „vyriška“ kryptimi (Vaškevičiūtė, 2000, p. 160). Dvejopa kapų orientacija šiame kapinyne greičiausiai paaiškinama laidojimo krypties pokyčiais: vieni laikėsi naujos orientacijos, kiti – dar senosios. Kodėl atsirado šie pokyčiai, neaišku.

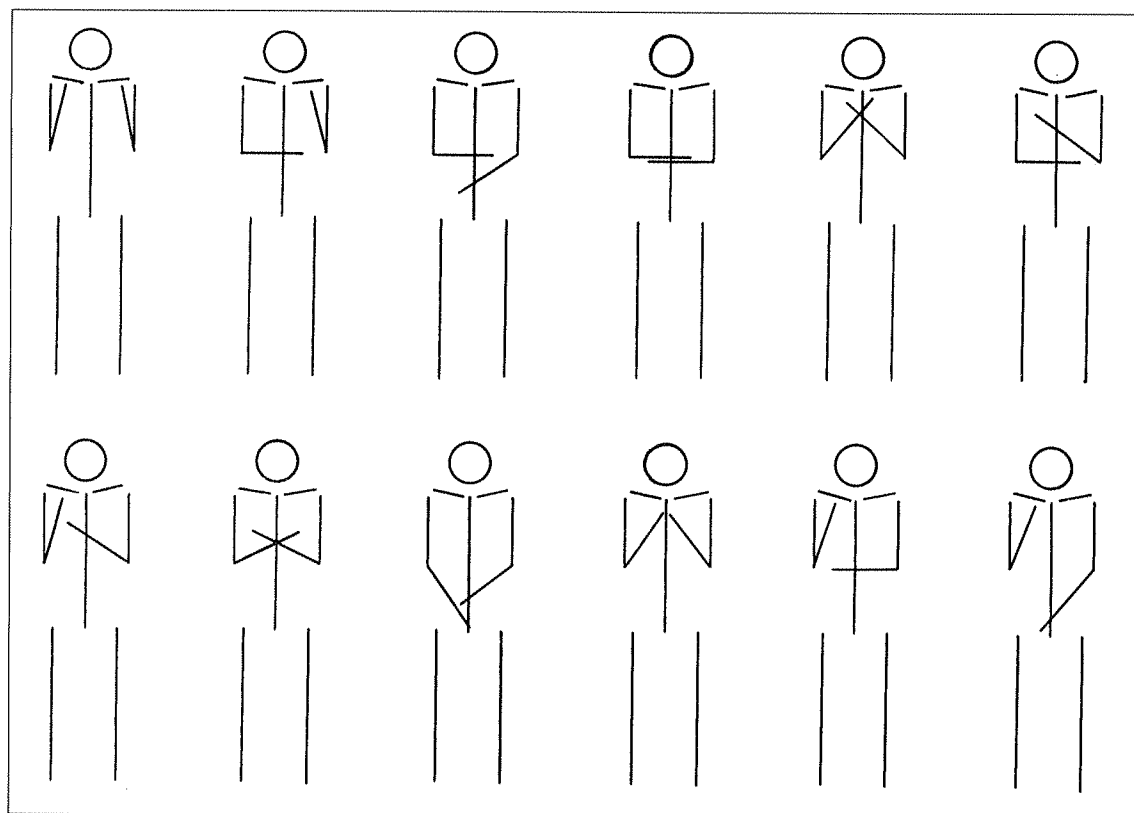
Toks reiškinys pastebimas tik žiemgališkuose kapinyuose – Jauneikiuose, Valdomuose, Mežuotnės Centro, Ciemaldų. Be abejo, šį reiškinį galima pastebėti tik ten, kur buvo laidojama visą m. e. I tūkstantmečio antrąją pusę. Nei artimiausi kaimynai kuršiai (Lazdininkai, Griežė), nei žemaičiai (Maudžiorai, Kairėnėliai, Požerė ir kt.) savo mirusiųjų laidojimo krypties tarsi nekeitė.

VIII–XII a. vyrai laidoti galvomis į Š–ŠR, ŠV (Jauneikių kapinyne taip palaidota absoliuti dauguma vyrų, Pavirvytėje 78%, Šukioniuose 80%), Linksmučių kapinyne vyrai laidoti PV kryptimi, Stungių – PV, Pamiškių – PR, Rytų Latvijoje esančiuose Mežuotnės Centro ir Ciemaldų kapinyuose vyrai laidoti PR kryptimi (Latvijas, 1974, p. 211). Moterys visuose kapinyuose – priešinga vyrams kryptimi (12 pav.). Matyt, vienos kokios griežtos laidojimo krypties visoje Žiemgalos teritorijoje nebuvo, tačiau aišku viena, jog buvo paprotys skirtingų lyčių atstovus laidoti prieš-

ga kryptimi. Pastebėta, kad PV Žiemgalos dalyje daugiau laikytasi Š–P krypties, PR dalyje – V–R krypties. Įdomus reiškinys pastebėtas Stungių kapinyne. Čia mergaitės (sprendžiant iš įkapių) laidos priešinga suaugusioms moterims kryptimi: suaugusios moterys laidos galvomis į R, o mergaitės – į V (k. Nr. 14, 15) (Vaškevičiūtė, 2000, p. 227).

Šitoks krypties nepastovumas bandomas aiškinti įvairiai. Archeologas V. Žulkus mano, jog mirusiųjų orientavimas, vienas iš svarbiausių gentinių požymių, labai susijęs su pasaulėžiūra ir priklausė nuo to, kurioje pusėje buvo įsivaizduojamas mirusiųjų pasaulis ar artimiausios kapinynui šventvietės, šventi miškai (Žulkus, 1989, p. 108).

Per visą laikotarpį mirusieji laidoti nedeginti, guldyti ant nugaros, ištiestomis ir suglaustomis kojomis, krūtinės srityje sudėtomis rankomis – dažniausiai viena ranka sulenkta stačiu, kita smailiu kampu arba abi rankos smailiu kampu. Retkarčiais abi ran-

13. Dažniausiai pasitaikančios mirusiųjų laidojimo padėtys

kos sukryžiuojamos per riešus ir padedamos liemens – dubens srityje, arba sulenkiamos per alkūnes taip, kad plaštakos siektų pasmakrę (13 pav.). Būta ir išimčių. Kartais dėl suaugusių tarpusavyje stuburo slankstelių sprando srityje ar kitų invalidumo požymių mirusysis laidojamas ant šono (Linksmučiai, kapas Nr. 46, Stungiai, kapas Nr. 3).

Rasta ir dvigubų kapų. Jauneikiuose, kape Nr. 33, 119, 180, Linksmučiuose, kape Nr. 56, Pamiškiuose, kape Nr. 37, vienoje duobėje (ji kasama platesnė, 120–180 cm pločio) rasti du mirusiųjų griaučiai. Mirusieji šiuose kapuose laidoti viena kryptimi: Jauneikiuose – Š ir P, Linksmučiuose – ŠV, Pamiškiuose – R. Jauneikių kapo Nr. 33 radiniai leidžia teigti, jog šiame dvigubame kape palaidoti moteris ir vyras; kape Nr. 180 rasti du ietigaliai, padėti prie vieno iš mirusiųjų, o kitas be įkapių. Linksmučių kape Nr. 56, sprendžiant iš įkapių, palaidotos dvi moterys, abi turtingos, viena su balneline antkakle ir žiediniais smeigtukais, kita su apgalviu, antkakle užkeistais galais ir žiediniu smeigtuku. Pamiškiuose viename kape palaidoti du vaikai: vienas su turtingomis įkapėmis, kitas be jų. Nedidelis dvigubų kapų skaičius (tik 5) rodytų, kad tai nebūdingas laidosenos bruožas. Greičiausiai viename kape palaidoti kartu žuvę ar mirę giminaičiai. Panašus dvigubų kapų skaičius randamas ir kitų genčių kapinyuose, pvz., žemaitiškame Pagrybio V–VI a. kapinyne rasti trys tokie kapai (Vaitkunsienė, 1980, p. 80). Literatūroje žinoma ir kitokių šio reiškinio priežasčių aiškinimų. L. Vaitkunsienė mano, jog antrasis palaidojimas toje pat duobėje gali atspindėti aukojimo papročius, ypač tada, kai šalia vieno turtingo mirusiojo palaidotas kitas be įkapių (Vaitkunsienė, 1980, p. 81–82). Analizuojant Žiemgaloje rastuosius kapus, tokią mintį patvirtinti būtų sunku. Įdomu pastebėti, jog beveik visur, kai nepaisant lyties, amžiaus ar socialinių skirtumų du mirusieji palaidoti viena kryptimi, dažniausiai pasirenkama „vyriškoji“ kryptis.

Baltų gentys stengėsi mirusiuosius visą l ir

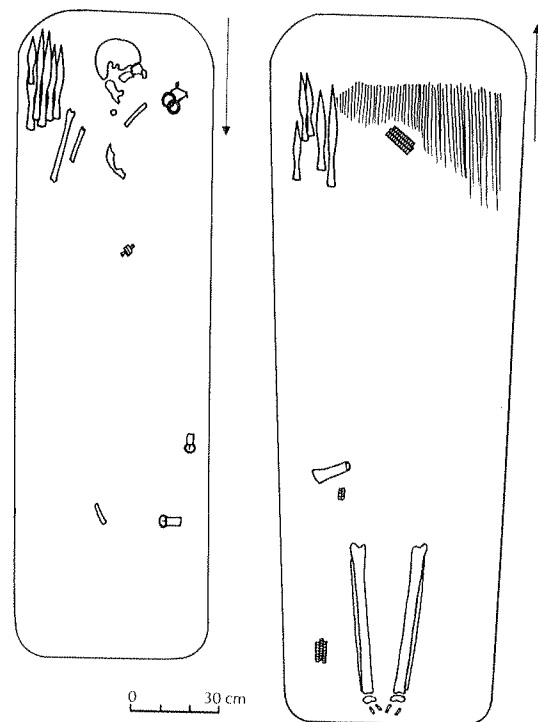
II tūkstantmečio po Kr. pirmąją pusę laidoti su gausiomis metalinėmis įkapėmis. Tikėta pomirtiniu gyvenimu ir tuo, jog jame žmogui prireiks tų pačių daiktų, kuriais jis naudojo šiame pasaulyje, jog kitame pasaulyje mirusysis turės tęsti čia pradėtus darbus. Laidojant mirusįjį kartu laidoti kai kurie darbo įrankiai bei ginklai. Išsiskyrimas su išeinančiuoju į kitą pasaulį nebuvo laikomas labai liūdnu ar gedulingu įvykiu. Greičiau atvirksčiai. Viduramžių keliautojai, aprašydami laidotuves, pažymi, jog šermenų metu būdavo geriama ir žaidžiama, vyko turnyrai, lenktynės ir mirusiojo turto dalybos bei kiti krikščioniškajam pasauliui nesuprantami ir į liūdesį nepanašūs reiškiniai (Lietuvos ..., 1955, p. 23). Visi mirusieji į naują gyvenimą išlydimi šventiškai aprengti ir gausiai išpuošti. Laidota su gausiais, dažniausiai žalvariniais papuošalais. Kartais kape randame po 2–3 ar net 4 antkakles (Jauneikiai, kapo Nr. 58, Linksmučiai, kapo Nr. 58, Pamiškiai, kapo Nr. 26), nors gyvi būdami žmonės greičiausiai puošėsi kuria nors viena. Retkarčiais moterys palaidotos ir su dviem poromis smeigtukų (Pavirvytė, kapo Nr. 138) ar su keliolika žiedų.

Pagal nusistovėjusius papročius visi į kapą dedami daiktai turėjo savo vietą: papuošalai randami padėti taip, kaip jie buvo nešiojami, – galvos dangos papuošalai ant arba šalia mirusiojo galvos (matyt, nuslinkę), antkaklės, karolių apvaros – ant kaklo, segės ir smeigtukai – krūtinės srityje, apyrankės – ant rankų, žiedai – ant pirštų, tačiau būta ir išimčių. Pvz., Pavirvytėje, kape Nr. 135, rasta apyrankė ne ant rankos, o krūtinės srityje. Ji, matyt, buvo padėta ant karsto viršaus. Segė Jauneikiuose, kape Nr. 46, gulėjo prie mirusiojo kelių, Šukioniuose, kape Nr. 97, žiedas padėtas mirusiajam ant kojų. Tačiau tokios įkapės žiemgalių kapuose itin retos, gal atsidūrusios čia kaip artimųjų dovanos.

Ginklai dėti taip pat griežta tvarka. Beveik visi vyrai laidoti su ietimis. Ietys kape padėtos taip, kad šalia galvos, vienoje ar kitoje jos pusėje, randama nuo 1–2 iki 5–6 ietigalių.

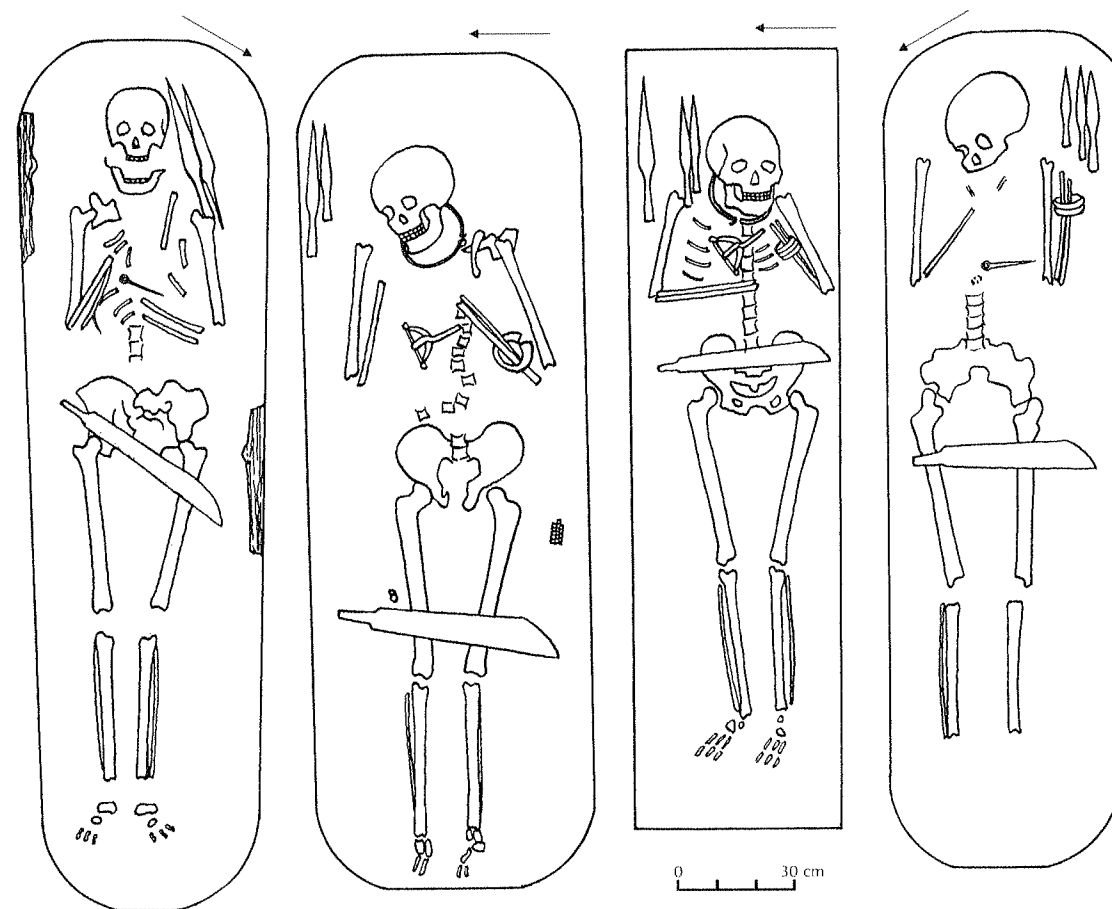
Daugiausia ietys dėtos dešinėje mirusiojo galvos pusėje: Šukioniuose 75% visų iečių antgalių rasti dešinėje galvos pusėje ir 25 – kairėje. Pamiškiuose – atitinkamai 67 ir 33%. Jauneikiuose ir Pavirvytėje vienodas skaičius iečių rastas ir vienoje, ir kitoje mirusiojo galvos pusėje, t. y. po 50%. Kitų kapinynų duomenys statistiškai nepatikimi. Pvz., Diržiuose iš 93 tirtų kapų tik septyniuose rasti ietigaliai ir tik viename kape Nr. 3 ietigalis guli savo vietoje (šiuo atveju dešinėje galvos pusėje). Stungiuose rasti tik 3 vyrų kapai su savo vietoje gulinčiais ietigaliais. Vienas jų padėtas dešinėje galvos pusėje, du – kairėje. Dėl iečių dėjimo vienoje ar kitoje galvos pusėje tvarkos literatūroje žinomos kelios nuomonės. Pvz., M. Atgazis linkęs manyti, jog kairėje galvos pusėje ietys dėtos kairiarankiams (Atgāzis, 1974, p. 163). V. Kazakevičius, tyrinėjęs baltų ginklus, tokiai nuomonei nepritaria teigdamas, kad atskirais atvejais kairėje pusėje iečių randama net dažniau nei dešinėje (Казакевичюс, 1988, p. 20). Be to, autorius samprotauja, jog, galimas atvejis, kad dešinėje galvos pusėje dėtos ietys kaip tik gali priklausyti kairiarankiams, nes karo žygio metu ietį patogiau laikyti kairėje rankoje, o kovos metu – dešinėje. Kairiarankiams atitinkamai – atvirkščiai (ten pat, p. 20). Taigi V. Kazakevičius ieties padėtį galvos atžvilgiu linkęs laikyti atsitiktinumu. Ietigaliai guli ir vienas ant kito, ir vienas šalia kito. Jeigu randama keletas ietigalių, tai jie dažniausiai skirtingų dydžių ir net formų. Dėti į kapus kartu su mediniais kotais, kurių dabar randami tik likučiai ietigalių įmovose. VIII–XII a. kapai yra turtingesni ietigalių. Valdomų, Jauneikių (V–VII a. kapuose) rasta po 1–2 iečių antgalius, o vėlyvuose kapuose – jau po 3–4 (Jauneikiai, kapo Nr. 107, 294, 231, Šukioniai, kapo Nr. 74) ar 5 (Jauneikiai, kapo Nr. 123, Drengerai-Čunkanai, kapo Nr. 79, 209, 241) ir net 6 (Šukioniai, kapo Nr. 69) (14 pav.). Tačiau pats paprotys laidoti vyrą su ietimi išliko visą laikotarpį.

Be ietigalių, vyrų kapuose randama kovos peilių. V–VII a. – tai siauras ilgas peilis, padė-

14. Šukioniai k. Nr. 69, Jauneikiai k. Nr. 123

tas kairėje kojų pusėje, kotu galvos link, ašmenys nukreipti į kapo duobės vidų. VIII–XI a. naudoti platieji kovos peiliai-kalavijai. Jie dedami skersai dubens kaulų ar kiek įstrižai šlaunikaulių, kotu – rankena dešinės rankos link (15 pav.). Tokie peiliai-kalavijai – viena būdingiausių žiemgališkų įkapių. Čia jų rasta gausiausiai ir į kapą dėti skirtingai nei kaimyninėse gentyse. Be žiemgalių, jais naudojosi žemaičiai ir latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 191; LAA, 1978, p. 124; Lietuvių ..., 1978, p. 24; Kazakevičius, 1998a, p. 30, 46). Žemaičių kapuose toks peilis randamas padėtas ir prie mirusiojo šono, lygiagrečiai jam, o latgaliai griežtos tvarkos dėdami peilį į kapą visai nesilaikė. Todėl jie randami padėti ir skersai dubenkaulių, ir išilgai mirusiojo griaučių (Latvijas, 1974, p. 241; Nukšų, 1957, pav. XXIX, XXX, XXXI, XXXV, XXXVII; Šnore, 1987, p. 28, pav. XII, XVI, XX). Žiemgaloje buvo žinomi ir vienašmeniai kalavijai, tačiau jais naudotasi retai. Du kalavijai rasti Jauneikių kapinyne, kapuose Nr. 377 ir 455 (datuojami VII a.) ir dar vienas toks kalavijas – atsitiktinai

15. Stungiai, vyro k. Nr. 9, Jauneikiai, vyro k. Nr. 113, 260, 200

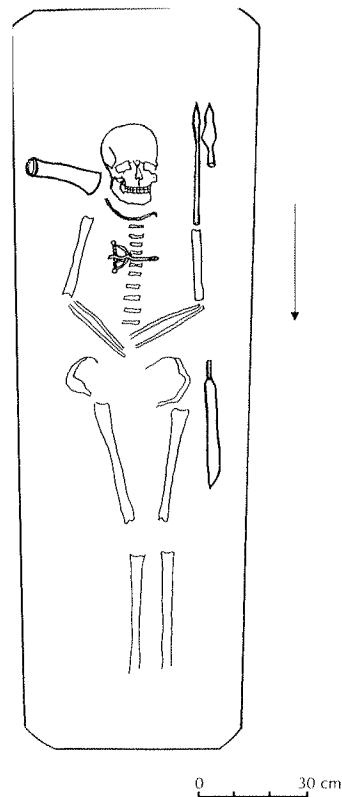
Lieporuose (Joniškio r.) (Gimtasai, 1934, p. 37; Vaškevičiūtė, 1986, p. 44; Kazakevičius, 1988, p. 94). V. Kazakevičius šį kalaviją skiria M tipui ir datuoja jį X a. (Kazakevičius, 1998a, p. 47). Panaši padėtis ir šiaurinėje Žiemgaloje. Ankstyvų vienašmenių kalavijų rasta tik Puodinių ir Uošių kapinynuose. Vėlyvajame geležies amžiuje šiaurinėje Žiemgalos dalyje rasta pavienių kalavijų. Tai T1 tipo kalavijas iš Mežuotnės, X tipo kalavijai, rasti Mežuotnėje ir Viesturiuose, Y tipo – Čapanuose, Z tipo – Čunkanuose-Drengeruose ir Viesturiuose. Kalavijas su rombo formos buožele žinomas iš Puodinių kapinyno (Kazakevičius, 1998a, p. 47–48). Turima medžiaga rodo, jog tiek vienašmeniai, tiek dviašmeniai kalavijai žiemgalių nebuvo gausiai naudojami. Juos čia visiškai atstojo platieji kovos peiliai.

Žiemgalių kapai itin turtingi ginklų, tačiau darbo įrankiai juose negausūs.

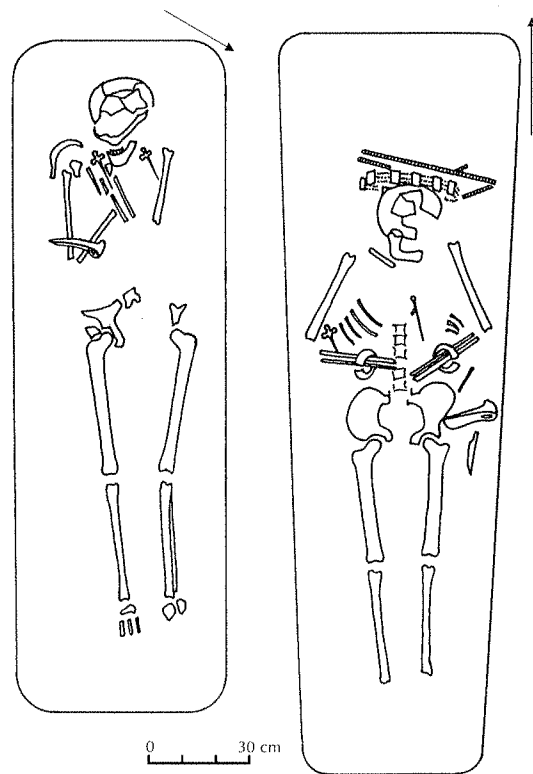
V–VII a. vyrų kapuose, dešinėje galvos ar juosmens pusėje, dar galima rasti kirvį, kurio ašmenys nukreipti į mirusįjį, kotas – kojų link. Jų gerokai daugiau IV–V a. kapuose (16 pav.).

VIII–XI a. kapuose kirvių vis rečiau. Matyt, šis paprotys nyko. Iš kitų vyro darbo įrankių reikėtų paminėti peiliukus, kurie taip pat randami kojų-juosmens srityje, o kartais būna padėti įstrižai šlaunikaulių kartu su plačiuoju kovos peiliu. Kojų-juosmens srityje retkarčiais randamos peikenos (vedegos) bei buitinės-apeiginės paskirties įkapės – geriamieji ragai, pincetai, pentinai ar žąslai.

Moterims į kapus dėti kapliai, peiliukai, ylos, adatos, verpstukai. Vienas būdingiausių žiemgalių moterų darbo įrankių – kaplys. Jis dedamas šalia kairiojo blauzdkaulio

16. Jauneikiai, k. Nr. 390

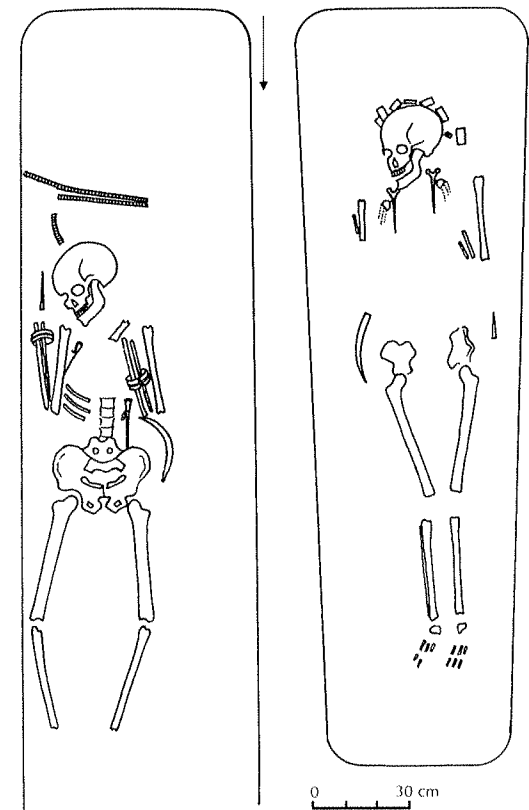
17. Stungiai, k. Nr. 25, Jauneikiai, k. Nr. 439

ar šlaunikaulio, kotu galvos link, ašmenimis į kapo vidų (17 pav.). Rečiau būna jie padėti ir kojų gale arba prie galvos. Peiliukas, dažniausiai lenkta viršūne, dedamas juosmens srityje, kitos įkapės – peiliukai tiesia nugarėle, adatos, verpstukai, ylos randami taip pat juosmens, kiek rečiau galvos srityje.

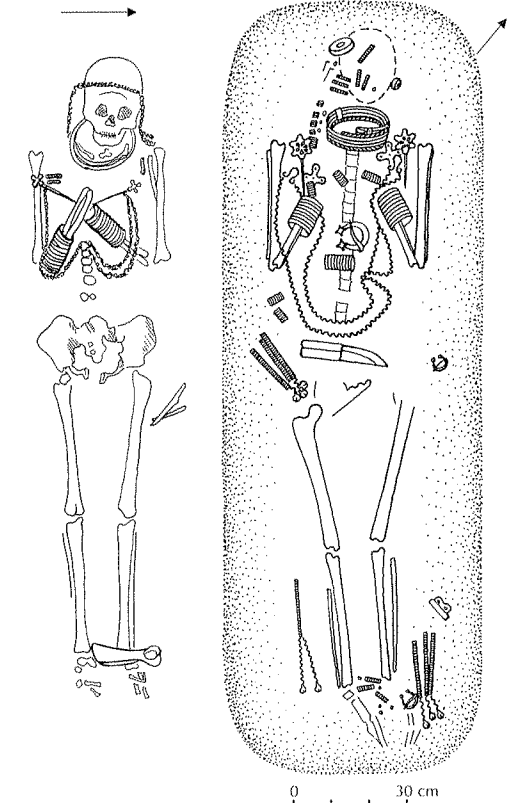
Papuošalai kape randami tose vietose, kur ir buvo nešioti. V–VII a. vyrų drabužis buvo susegamas sege. Tuo metu nešiotos įvairios lankinės segės. Kapuose randama po vieną krūtinės srityje, vienoje ar kitoje jos pusėje (15, 16 pav.). Retkarčiais vyro kape randamas ir smeigtukas. Dažniausiai padėtas ant krūtinės rečiau – juosmens srityje (15 pav.). Kai kada drabužis būdavo susegamas ir sege, ir smeigtuku. Tada abu šie papuošalai randami ant krūtinės, gulintys lygiagrečiai vienas kitam. Vyrai puošėsi apyrankėmis. Jos randamos uždėtos ant kairės rankos, po vieną (15 pav.). Laidota ir su antkaklėmis

(15 pav.). Tokia pat papuošalų dėvėjimo ir dėjimo į kapą tvarka išliko ir VIII–XI a., pasikeitė tik papuošalų forma ir pagausėjo kapų su antkaklėmis.

Moterų kapuose papuošalų gausiau ir jie įvairesni. V–VII a. kapuose randami apgalviai, kartais dar ir įvijų vainikas (17, 18 pav.). Krūtinės srityje būtinai esti smeigtukų pora, sujungta grandinėlėmis (19 pav.), ant abiejų rankų dėvėtos apyrankės (18, 19, 20 pav.), kai kurios moterys laidotos su antkaklėmis (19, 20 pav.). VIII–XI a. kapuose rečiau randami apgalviai, tačiau dažniau puošiasi antkaklėmis ir nešiotos ne po vieną, o po 2–3 ar net 4. Smeigtukai ir toliau išliko mėgstamiausiu papuošalu ir toliau puošiasi apyrankėmis. Dažniausiai nešiojo ant abiejų rankų vienodos formos. Kai kurių moterų kapuose rastos segės, kartais nešiotos kartu su smeigtuku (19 pav.) (Pavirvytė, kapas Nr. 135, 138, 141, 143, 144).

18. Jauneikiai k. Nr. 414, 349

19. Jauneikiai k. Nr. 124

20. Pavirvytė k. Nr. 138

Vaikų įkapės negausios. Kaip ir suaugusių kapuose, peties ar juosmens srityje randami peiliukai, berniukai-paaugliai laidoti su ietimis. Drabužių puošė segė, smeigtukas, ant kaklo dažnai randamas vienas karoliukas, ant rankos apyrankė. Tiriant vaikų kapus pastebėta, kad dalis papuošalų, dedamų vaikui į kapą, buvo gaminami paskubomis, t. y. iš suaugusių nešiotų, didesnių papuošalų padaryti vaikiški. Jie sumažinti ir pritaikyti vaiko rankytei ar kakliukui. Antai Diržiuose, kape Nr. 13, iš suaugusio apyrankės padaryta antkaklė, Diržių kapinyne, kape Nr. 12, iš suaugusio antkaklės, nukirtus dalį lankelio, padaryta mažesnė, tinkanti vaikui. Šukioniuose, kape Nr. 76 ir 107, bei

Stungiuose, kape Nr. 22, rastos apyrankės, pagamintos iš antkaklės lankelio. Panašus reiškinys pastebėtas ir kituose baltų genčių laidojimo paminkluose Maudžioruose, Kairėnėliuose, Plinkaigalyje (Valatka, 1984, p. 22; Stankus, 1984, p. 75; Kazakevičius, 1993, p. 34).

Apibendrinami tai, kas pasakyta, galima teigti, jog paprotys laidoti su gausiais metaliniais papuošalais, ginklais ir kai kuriais darbo įrankiais išliko visą laiką. Išliko ir ta pati įkapių tvarka kape. Pasikeitė tik ginklų ir papuošalų formos, be to, įkapės ilgainiui tik gausėjo. Matyt, mainais buvo gaunama vis daugiau spalvotų metalų, gaminami daugiau papuošalų.

ĮKAPĖS

Darbo įrankiai

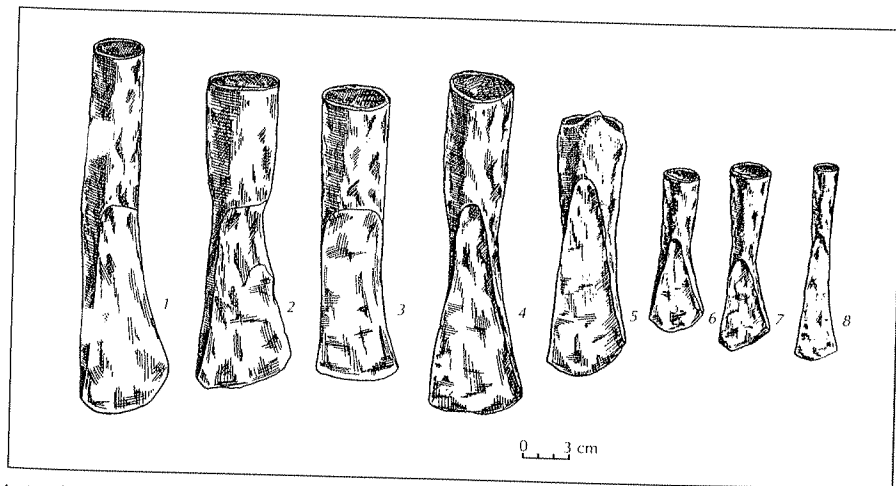
Ši rastų įkapių grupė yra bene mažiausia, palyginti su ginklais ar papuošalais. Pvz., Jauneikių kapinyne darbo įrankiai sudaro tik 20% visų radinių, Stungiuose – 16, Pavirvytėje – tik apie 6, Pamiškiuose – 10, Šukioniuose – 12% ir t. t. Analogiška padėtis ir latviškoje Žiemgalos dalyje. Galima pridurti, kad šiuo atžvilgiu žiemgaliai nesiskyrė nuo kitų genčių. Matyt, buvo dedami tik būtiniausi įrankiai, be kurių tikrai sunku būtų išsiversti „kitame pasaulyje“. Dažniausiai jie yra išdilusiais ašmenimis ir, matyt, dėti į kapą ilgesnį laiką vartoti. Randami padėti petiesgalvos arba juosmens-kojų srityje. Kadangi vyrų ir moterų darbo veikla skirtinga, tai skirtingi ir darbo įrankiai jų kapuose.

Vyrų darbo įrankiai

Kirviai. Šis įrankis nėra labai dažnai randamas ir vyrų kapuose. Žiemgalių teritorijoje buvo vartojami dviejų rūšių kirviai: pentiniai ir įmoviniai. Tiriant kapinynus pastebėta, jog įmoviniai kirviai vartoti vakariniame Žiemgalos krašte, pentiniai – rytiniame. Todėl pagal tai Žiemgala kartais dalijama į Vakarų bei Rytų. Vakariniame Žiemgalos pa-

kraštyje, matyt, buvo didesnė žemaičių ir kuršių įtaka – jie irgi vartojo įmovinius kirvius, rytiniame – sėlių ir latgalių, vartojusių pentinius kirvius. Įmovinių kirvių daugiausia rasta Jauneikių kapinyne: iš 31 kirvio tik 2 pentiniai. Rūdiškių kapinyne iš 13 rastų kirvių tik 1 pentinis, Stungiuose rasti tik 2 kirviai, abu įmoviniai, Šukionių kapinyne – taip pat tik du kirviai, abu pentiniai, Diržiuose – tik 1 kirvis pentinis, Pavirvytėje – 3 pentiniai kirviai, Pamiškių kapinyne rastieji kirviai – pentiniai.

Įmoviniai kirviai neturi penties, kotas įstatytas į apskritą įmovą, ašmenys trumpi, šonai arba lygūs, arba truputį įsmaugti. Šių kirvių kotas turėjo būti lenktas, kablio pavidalo. Medinių koto liekanų randama tų įrankių įmovose, todėl aišku, jog į kapą būdavo dedami drauge su kotu. Šis įrankis buvo vartotas bent nuo pirmų amžių po Kr. Randama suardytuose pilkapiuose. Dažniau į kapą dėti dar V ir VI a., vėliau – retai. V–VII a. kapuose rasti kirviai 18,5–24,5 cm ilgio, 4,6–6 cm pločio ašmenimis, su 3,2–4 cm skersmens įmova, sunkūs. VIII–X a. į kapus dėti maži įmoviniai kirviai: 11–14 cm ilgio, ašmenys 2–4 cm pločio, įmovo skersmuo 2 cm. VIII–X a. kirviai ne tik mažesni, bet ir lengvesni,

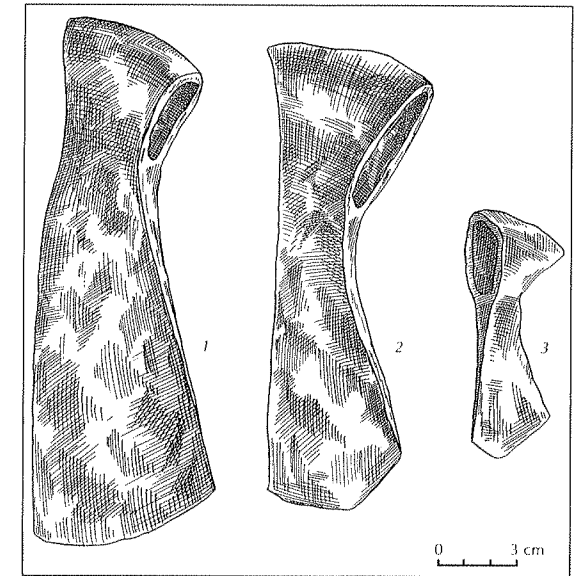

21. Įmoviniai kirviai. Jauneikiai. 1) k. Nr. 454, 2) k. Nr. 2, 3) k. Nr. 390, 4) k. Nr. 60, 5) k. Nr. 58, 6) k. Nr. 76, 7) k. Nr. 370, 8) k. Nr. 341

plonesniais kirvakočiais. Greičiausiai tai kokiems nors specialioms medžio darbams skirti kirveliai, nes miškui kirsti, statybų reikams turėjo būti įprasto dydžio kirviai. Galbūt su mažais kirveliais palaidotieji vyrai yra kokie amatininkai. Kaip jau minėta, šie kirviai paplitę Vakarų ir Šiaurės Lietuvoje, taip pat visame Rytų Pabaltijyje, vartoti visą I tūkstantmetį, o Žiemgaloje dar ir II tūkstantmečio pradžioje (Latvijas, 1974, p. 213; Vaškevičiūtė, 1985, p. 52) (21 pav.).

Pentiniai kirviai randami Latvijoje ir Lietuvoje. Jie tyrinėtojų laikomi baltiškais (LAB, 1961, p. 178). Pasirodė kartu su įmoviniais ir vartoti taip pat visą geležies amžių. Tačiau Lietuvos teritorijoje jie paplitę tik centrinėje ir rytinėje dalyje. Žiemgaloje rasta tik 15 pentinių kirvių, Vakarų Lietuvoje taip pat tik 15 (Malonaitis, 2000, p. 7–8). Žiemgaloje šios formos kirvių dažniausiai randama tik rytinėje jos dalyje (Latvijas, 1974, p. 213).

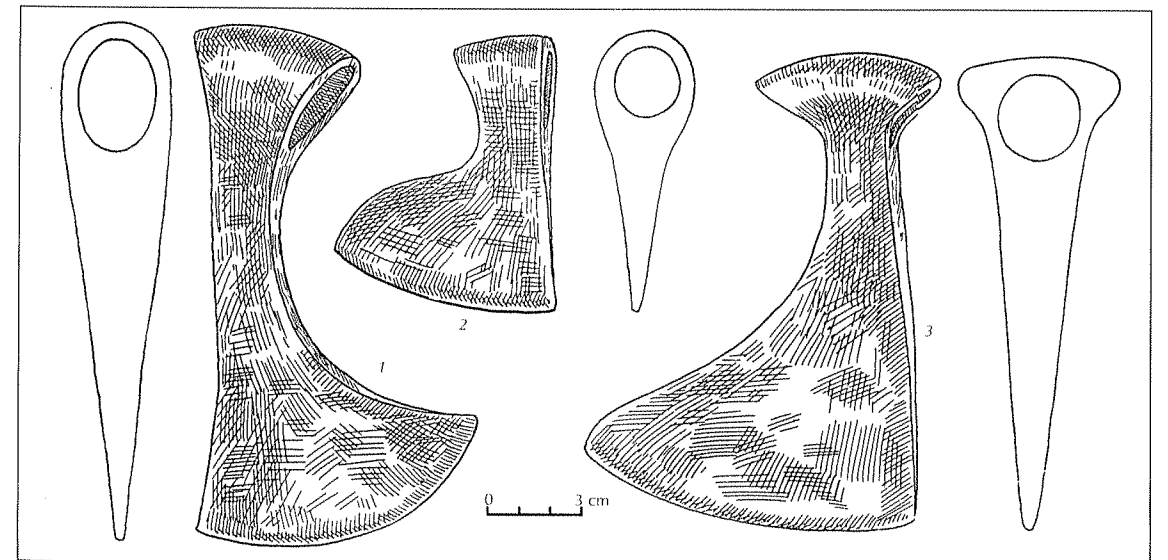
Pentinius kirvius pagal ašmenų plotį archeologai skirsto į siauraašmenius ir plačiašmenius. Siauraašmeniai kirviai vartoti tik darbui, ir šioje teritorijoje yra dažnesni. Jų rasta Jauneikių, Šukionių, Pamiškių, Diržių, Rudiškių, Meldinių, Lieporų kapinyuose (LAA, 1978, p. 110). Kirviai lieknų formų, šiek tiek paplatintais ašmenimis, liemuo nuo koto pusės tai-

22. Siauraašmeniai pentiniai kirviai: 1) Šukioniai, atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 78, 3) Jauneikiai, atsitikt.

syklingai išlenktas. Kirvių pentis apvali ir šiek tiek pailginta į abi puses. Jie 14–18 cm ilgio, pentis apie 4–5 cm aukščio. Be minėtų Lietuvos ir Latvijos sričių, tokių kirvių randama Vakarų Baltarusijos II–X a. paminkluose (LAA, 1978, p. 109–112) (22 pav.).

Žymiai retesni Žiemgaloje plačiašmeniai kirviai (23 pav.). Jų rasta Pamiškių kapinyne (du kirviai, abu atsitiktiniai), Šukioniuose, ka-

23. Plačiašmeniai pentiniai kirviai: 1) Šukioniai, k. Nr. 54, 2) Skeiriai-Vadagiai, atsitikt., 3) Rudiškiai, atsitikt.

pe Nr. 54, Rudiškiuose ir Skeiriuose-Vadagiuose (Akmenės r.). Šis kirvukas kol kas vienintelis Žiemgaloje, miniatiūrinis ir papuošęs čia per mainus iš kuršių. Jis 9 cm ilgio, ašmenys 7 cm pločio, pentis 3 cm aukščio. Paprastai kirviai esti 15–17 cm ilgio, ašmenys 8–10 cm pločio, pentis 5 cm aukščio, skylė kotui apie 4 cm skersmens. Manoma, jog plačiaašmeniai kirviai buvo vartoti ne tik darbui, bet ir kovai. Tačiau jau įprasta kovos kirviais pripažinti tik tuos, kurie ornamentuoti arba ypač plačiais ašmenimis, todėl darbui tikrai netinkami. Kartais tik turint visą kapo įkapių komplektą galima atsakyti į klausimą, kam skirtas plačiaašmenis kirvis. Kaip pavyzdys galėtų būti Šukionių kapinyno kapas Nr. 54. Jame palaidotas vyras galva į pietus, o tai visai nebūdinga šiam kapinynui (Vaškevičiūtė, 2000, p. 164). Kairėje mirusiojo galvos pusėje buvo padėti 2 geležiniai įmoviniai 32 ir 36 cm ilgio karklo lapo formos plunksnomis ietigaliai. Prie dešinės rankos alkūnės gulėjo pentinis plačiaašmenis kirvis, ašmenimis atsuktas į kapo vidų, išorinėje kairės kojos pusėje lygiagrečiai jai – 35 cm ilgio geležinis kovos peilis, į kapą įdėtas su žalvariu apkaustytomis makštimis. Ant šio peilio padėtas kitas geležinis peiliukas tiesia nugarėle, žalvarinis pincetas, skiltuvas ir žašlai. Ant kairės kojos uždėtas puošnus žalvario pentinas. Kapas apardytas, papuošalų nerasta, o gal čia jų ir nebuvo. Kaip matome iš laidosenos, įkapių dėjimo tvarkos ir pačių įkapių (vienos jų visai nebūdingos žiemgaliams – kovos peilis su žalvariu apkaustytomis makštimis, kitos vienintelės šiame kapinyne – skiltuvas, pincetas, o ir kituose kapinyuose randamos tik viename ar keliuose kapuose). Šiame kape greičiausiai buvo palaidotas neeilinis žemdirbys, tad plačiaašmenis kirvis skirtas tikrai ne darbui.

Kaip rodo archeologinė medžiaga, plačiaašmeniai kirviai Žiemgaloje į kapus dėti retai, dažniau rytinėje jos dalyje. Latgaloje taip pat dažniau kariai X–XII a. laidoti su kovos kirviu, kuris nuo darbo kirvio dažnai skiriasi tik žalvariu papuoštu kirvakočiu.

Peiliai. Ši darbo įrankių grupė gausiausia, ir ne tik Žiemgaloje. Jų randama ir vyrų, ir moterų kapuose. Matyt, juos galima priskirti ne tik prie darbo įrankių, bet ir prie būtinės paskirties daiktų arba tiesiog prie asmeninio vartojimo reikmenų. Visi rastieji peiliai – įtveriamieji, mediniais kotais. Jie dviejų formų: tiesia nugarėle, dažniausiai randami vyrų kapuose, guli dažnai šalia plačiojo kovos peilio-kalavijo, ir peiliukai lenkta viršūne – tik žiemgalėms būdinga įkapė, randama vien moterų kapuose (jie bus aptarti kartu su kitais moterų darbo įrankiais).

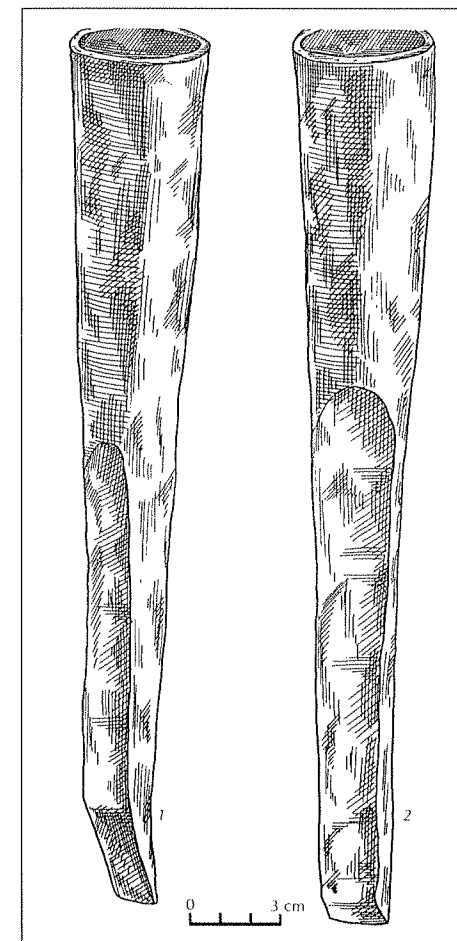
Peiliai tiesia nugarėle nuo 9 iki 20 cm ilgio, su dvėjopo tipo geležtėmis: vienų geležtės vienodo pločio, viršūnėlė nuo ašmenų pusės siaurėja. Tokie peiliai esti 1–1,7 cm pločio. Kitų geležtės plėtėja nuo įkotės į ašmenų pusę ir plačiausioje vietoje siekia iki 2,6 cm. Peilių tiesia nugarėle geležtės siauros, ilgos, ties įkote nukirstos iš abiejų pusių arba tik iš ašmenų pusės, rečiau tik iš nugarėlės pusės. Nors pagal atskirus parametrus atrodo skirtingai, tačiau visi jie vartoti įvairiems smulkiems darbams – tai universalus įrankis. Vartoti ar bent į kapus jie dėti nuo pat pirmųjų amžių po Kr. Jauneikiuose jų rasta 96 vienetai, Šukioniuose – 20, Stungiuose – 8, Pavirvytėje – 24, Diržiuose – 11. Tokių peilių randama visoje Lietuvos teritorijoje bei kaimyniniuose kraštuose. Dar galima būtų pridurti, jog Žiemgaloje jie mirusiajam įdedami be makštų, nes pastarųjų liekanų neaptikta nė viename tyrinėtame kapinyne. Kitur tokie peiliukai kartais buvo įdėti su makštimis (LAB, 1961, p. 306).

Peikenos (vedegos). Tai įrankis ledui prakirsti. Peikenos įmovinės, savo išvaizda kiek primena įmovinius kirvius, bet jų įmovos žymiai platesnės, kotas irgi buvęs storesnis, korpusas ašmenų link siaurėja, ilgas, ašmenys siauros. Peikenos 26–30 cm ilgio, ašmenys 2,4–3,1 cm pločio. Kaip jau minėta, tai reta įkapė. Jauneikiuose jų rasta tik trijuose kapuose (kape Nr. 82, 344, 452), Pavirvytėje – keturiuose (kape Nr. 2, 10, 22, 65 deg.), o

kituose kapinyuose visai neaptikta. Šis įrankis beveik visai nepakitęs buvo vartojamas visą geležies amžių (24 pav.). Žinomos ne tik žiemgalių, bet ir žemaičių, sėlių, latgalių žemėse (LAA, 1978, p. 117; Latvijas, 1974, p. 153). Ir kitų genčių vyrai retai laidojami su peikena. Tiesa, dėl šių įrankių paskirties yra ir kitokių nuomonių. Antai Latvijos Žiemgalos tyrinėtojas M. Atgāzis linkęs manyti, kad jie buvo vartojami barčiams-drevėms skaptuoti (Atgāzis, 1980, p. 90).

Moterų darbo įrankiai

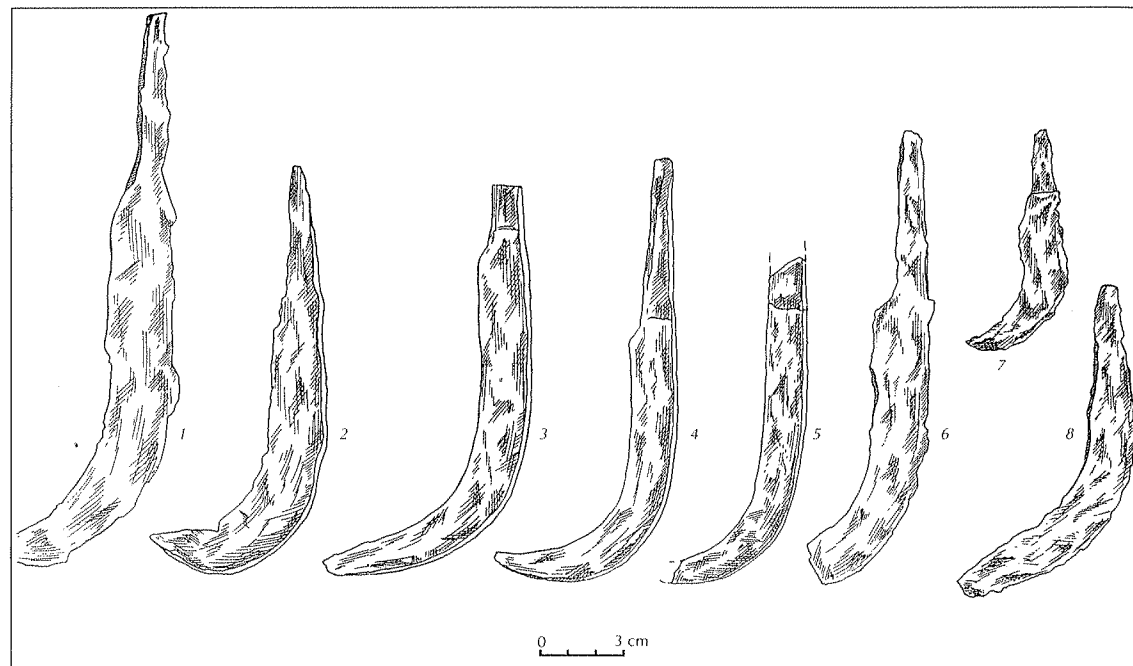
Jų ne ką daugiau. Tai minėtieji peiliukai lenktomis viršūnėlėmis, kapliai, ylos, verpsutukai, adatos. Gausiausi – peiliukai lenkta viršūne.

24. Peikenos. Jauneikiai: 1) k. Nr. 284, 2) k. Nr. 344

Peiliukai lenkta viršūne. Su jais palaidota nemaža moterų. Jauneikiuose jų rasta 61, Šukioniuose – 10, Stungiuose – 11, Pavirvytėje – 7, Diržiuose – 9. Šio tipo peiliai dviejų formų: vieni siauri, geležtės plotis 1–1,4 cm, labiau išlenkti, turi ilgą įkotę, kiti platesni (2–2,7 cm), mažiau lenkti ir turi trumpą plačią įtveriamąją dalį. Peiliai 10–18 cm ilgio, bet labiausiai paplitę yra 13–14 cm ilgio. Peilių kotas mediniai. Dėl peilių paskirties – naudojimo nėra vieningos nuomonės. Vieni autoriai teigia, jog jie buvo naudoti lydyminėje žemdirbystėje (Moora, 1952, p. 117; LAB, 1961, p. 405), kiti – jog tokiais peiliais buvo pjaunamos plonos medžių vytelės, šakelės ruošiant pašarą gyvuliams (Oxenstierna, 1948, p. 125, pav. 105–107). Bet kokiu atveju aišku, jog šiais peiliais naudojosi moterys dar ir savo kasdieniniams darbams. Šio tipo peiliai kiek rečiau randami dar ir sėlių gyventuose plotuose bei rytinėje Žemaitijos dalyje, tačiau, kaip minėta, labiausiai mėgti žiemgalių, čia jie ir gausiausi. Beveik visos moterys Jauneikių ir Stungių kapinyuose palaidotos su šio tipo peiliukais. Datuojami VI–XII a., bet kapuose gausesni nuo VIII a. (25 pav.).

Kapliai. Kitas labai būdingas žiemgalės darbo įrankis – kaplys. Manoma, kad juo moterys pureno daržus. Visi kapliai pentiniai, šiek tiek plėtėjančiais ašmenimis, mediniais kotais. Jie 15–22 cm ilgio, su 4,3–6,5 cm pločio ašmenimis. Jauneikių kapinyne rasti 2 nedideli, vos 10–11 cm ilgio su 3,5 cm pločio ašmenimis kapliukai (26 pav.). Pastarajame kapinyne aptikta daugiausia kaplių – 23. Be Jauneikių, jų rasta Stungių kapinyne (6), o iš kitų turime tik atsitiktinius radinius iš suardytų kapų. Įdomu pastebėti, jog Šukioniuose kaplių visai neaptikta. Be Žiemgalos, jų rasta tik centrinėje ir rytinėje Lietuvos dalyse (LAB, 1961, p. 308), kur, matyt, atėjo paprotys iš Žiemgalos. Latvijoje kapliai žinomi tikrai iš Žiemgalos (Latvijas, 1974, p. 153). Kapliai randami kapuose beveik visada kartu su peiliais lenkta viršūne. Kapai su šia įkapė datuojami V–X a. Greičiausiai jais buvo dirbama ir vėliau, tačiau kol kas vėlesnio lai-

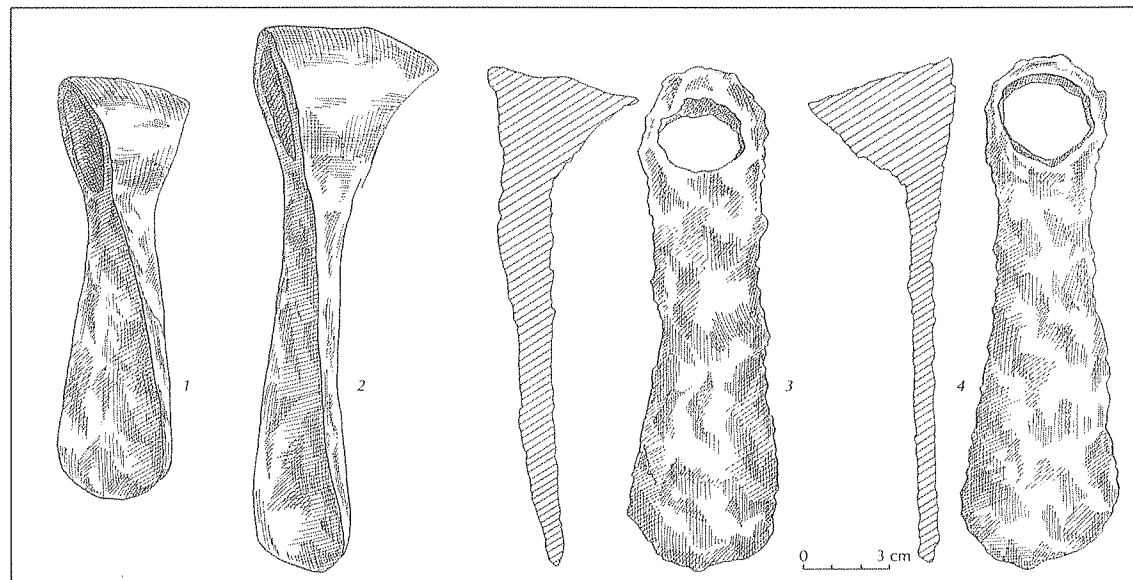

25. Peiliukai lenkta viršūne: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 144, 82, 3–5) Šukioniai, k. Nr. 111, 129, 99, 6–8) Stungiai, k. Nr. 7, 5, 25

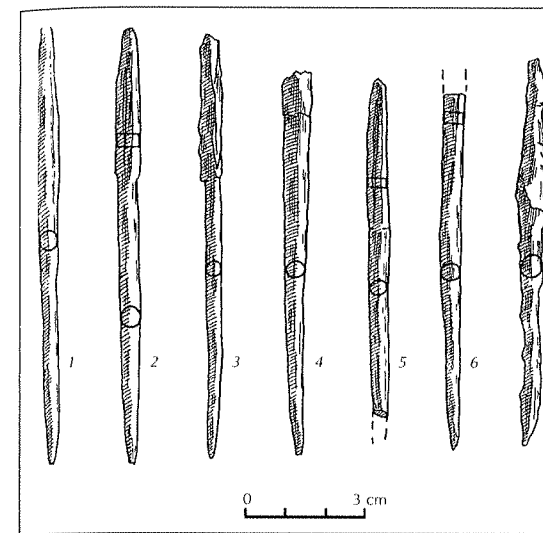
kotarpio kapų turime labai nedaug. Galimas dalykas, kad dėl kokių nors priežasčių XI–XII a. paprotys įdėti kaplį į kapą išnyko.

Ylos. Vienas labiausiai paplitusių įrankių moterų kapuose – ylos. Tai universalus dar-

bo įrankis, vartojamas siuvant odas, kailius, audinius, medžio karnas bei kt. Ylos įtvėrimas, įklotės keturkampės, viršūnės smailios, ilgis 9–14 cm, skersmuo 0,5–0,9 cm, kotai mediniai (27 pav.). Jų randama ne tik kapuose, bet ir piliakalniuose. Savo išvaizda nesi-

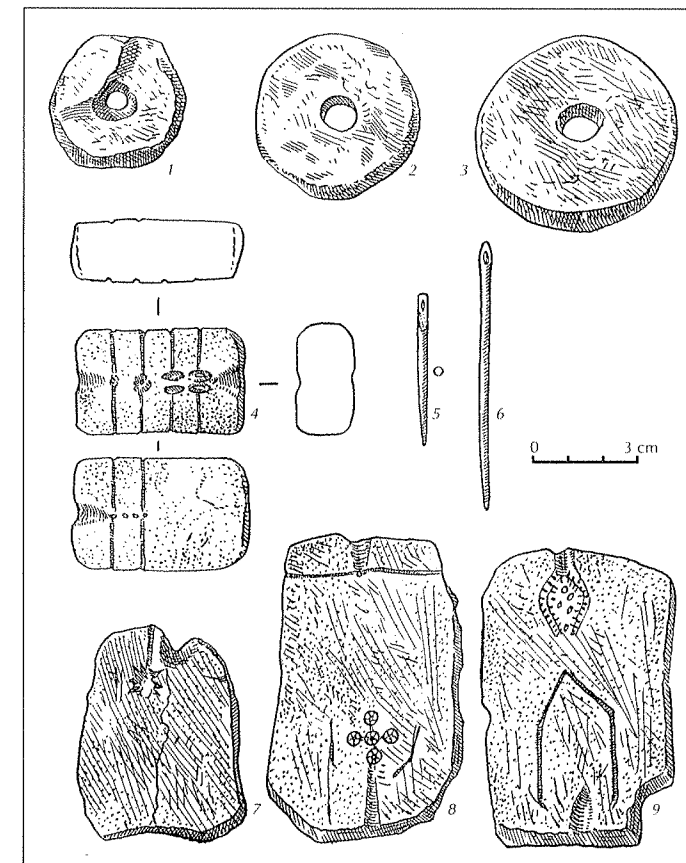
26. Kapliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 141, 2) Jauneikiai, k. Nr. 65, 3) Jauneikiai, atsitikt., 4) Stungiai, k. Nr. 25

27. Ylos: 1) Šukioniai, k. Nr. 104, 2) Šukioniai, k. Nr. 127, 3) Šukioniai, k. Nr. 99, 4) Šukioniai, k. Nr. 111, 5–6) Šukioniai, k. Nr. 129, 7) Stungiai, k. Nr. 25

skiria nuo pat pirmųjų amžių po Kr. Ši įkapė bendra daugeliui baltų genčių: jų yra kuršių, žemaičių, sėlių ir kt. kapuose.

Verpstukai. Neabejotinai visų genčių moterys nuo seniausių laikų verpė ir audė, todėl laikė šį darbą būtina ir aname pasaulyje: nuo m. e. pradžios kuršės, žemaitės bei kitų genčių moterys dažnai laidojamos su verpstuku. Tuo tarpu žiemgalių kapuose jie randami ypač retai. Jauneikių kapinyne rasti vos 2 verpstukai (kapo Nr. 388 ir atsit.) (iširta daugiau kaip 100 moterų kapų), Diržiuose, Pamiškiuose, Šukioniuose, Stungiuose, Linkmučiuose nė vieno, Pavirvytėje 7 (kapo Nr. 46, 129, 135, 138, 144 ir 2 atsitikt.) (pastarasis kapinynas visai šalia kuršių teritorijos – dėl jų įtakos dažniau laidota su verpstuku). Matyt, Žiemgaloje nebuvo papročio moterį

28. Darbo įrankiai. Verpstukai: 1) Stungiai, atsitikt., 2) Pavirvytė, k. Nr. 144, 3) Pavirvytė, k. Nr. 135. Akmeninės liejimo formelės: 4) Šukioniai, k. Nr. 119, 7–9) Pavirvytė, k. Nr. 135. Adatos: 5) Šukioniai, k. Nr. 119, 6) Jauneikiai, k. Nr. 58

laidoti su verpimo įrankiais. Rastieji verpstukai įvairūs, bet vyrauja akmeniniai ir šiferiniai. Pavirvytėje, kape Nr. 129, rastas vienas gintarinis. Tai kol kas vienintelis gintarinis verpstukas pietinėje Žiemgalos dalyje, turbūt patekęs iš Kuršo, kur jų gausiausia. Verpstukai 3,8–5,3 cm skersmens, 1,7–0,7 cm storio. Šie dirbiniai žymiai dažnesni piliakalniuose ir gyvenvietėse. Randami visose balų žemėse visą geležies amžių (28: 1–3 pav.).

Adatos – universalus darbo įrankis, tačiau kapuose randamos palyginti retai. Jauneikių kapinyne rasta tik viena adata itin turtingame moters kape Nr. 58. Po vieną adatą rasta Linkuvoje (kapo Nr. 1), Pavirvytėje (kapo Nr. 131) ir Šukioniuose (kapo Nr. 119). Jauneikiuose ir Šukioniuose rastosios žalvarinės, Linkuvoje ir Pavirvytėje – geležinės. Matyt, šiame laikotarpyje dar nebuvo papročio laidoti moteris su adatomis. Jos apie 4–5 cm ilgio, 0,3 cm skersmens. Šukionių kapinyne rasta kartu su akmenine liejimo formele, matyt, moters amatininkės kape (Vaškevičiūtė, 2000a, p. 94) (28: 5, 6 pav.).

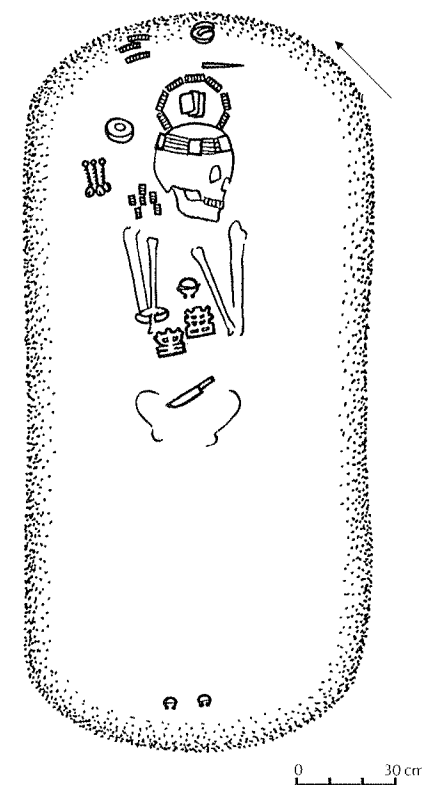
Akmeninės liejimo formelės. Labai savitas radinys. Rastos Pavirvytės ir Šukionių kapinynų moterų kapuose Nr. 135 (trys) ir 119. Jos buvo skirtos smulkiems papuošalams iš alavo lieti (Moora, 1963, p. 365). Alavo lydymosi temperatūra gana žema, todėl gaminti alavinius papuošalus buvo galima namuose prie židinio. Šį darbą galėjo dirbti ne kalviai amatininkai, o moterys. Visa bėda, kad alavas, skirtingai nei žalvaris ar sidabras, kapuose blogai išlieka, todėl nerasta nė vieno alavinių papuošalo (tik kartais kapuose aptinkamos alavo žymės, dažniausiai galvoskaklo srityje, pvz., Šukionių kapinyno moterų kapuose Nr. 39, 40). Manoma, kad iš alavo buvo liejami smulkūs spurgeliai, biseriai, sagos. Jais puošdavo kepuraites, marškinių apykakles, iškirptės kraštelius, rankoves, siūles (Antoniewicz, 1938; Moora, 1963, p. 365). Jais galėjo būti dabinama galvos danga. Toks papuošalas rastas Jelizaveto-Michai-

lovo kapinyne (Pavolgis) (Голубева, 1984, p. 75). Kartais moterys alavu puošdavo įsi-gytas žalvarines seges ar smeigtukus (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 158). Pavirvytės ir Šukionių liejimo formelės yra pirmi tokie radiniai, rasti kapuose ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Pabaltijyje. Iki tol jų kiek dažniau buvo randama piliakalniuose. Tačiau ir piliakalniuose liejimo formelės nėra gausios. Lietuvoje dauguma jų buvo atsitiktiniai radiniai (tikslinės radimo aplinkybės nežinomos) (Nagevičius, 1935, p. 80–81). Pastaruoju metu akmeninė liejimo formelė rasta Raktuvės piliakalnyje (Vasiliauskas, 2000, p. 137). Kiek vėlesniu periodu datuojamos rastosios Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, Kauno senamiestyje ir Anykščiuose (Merkevičius, 1995š; Žalnierius, 1999š; Zabiela, 1998, p. 54–57). Daugiau jų rasta pas kaimynus. Vien Tervetės piliakalnyje formelių surinkta 27, datuojamos XI–XIII a. (Brivkalne, 1964, p. 89, 4–6 pav.; Latvijas, 1974, p. 255, 73: 5–7 pav.). Estijoje, Saremo saloje, akmeninių liejimo formelių rasta arti 400. Tačiau tik 3 jų rastos pilkapyje. Jos estų archeologų traktuojamos kaip reta išimtis (Аун, 1980, p. 8–83, 17 pav.). Akmeninės liejimo formelės ypač būdingos finų-ugrų gentims, todėl dažniau randama VIII–XI a. marių bei mordvių laidojimo paminkluose (Голубева, 1984, p. 77; Архипова, 1973, p. 47). Įdomu, jog su liejimo formelėmis laidosotos jaunos moterys ir tik nuo X a., nors retai, jų randama jau ir vyrų kapuose (Голубева, 1984, p. 85).

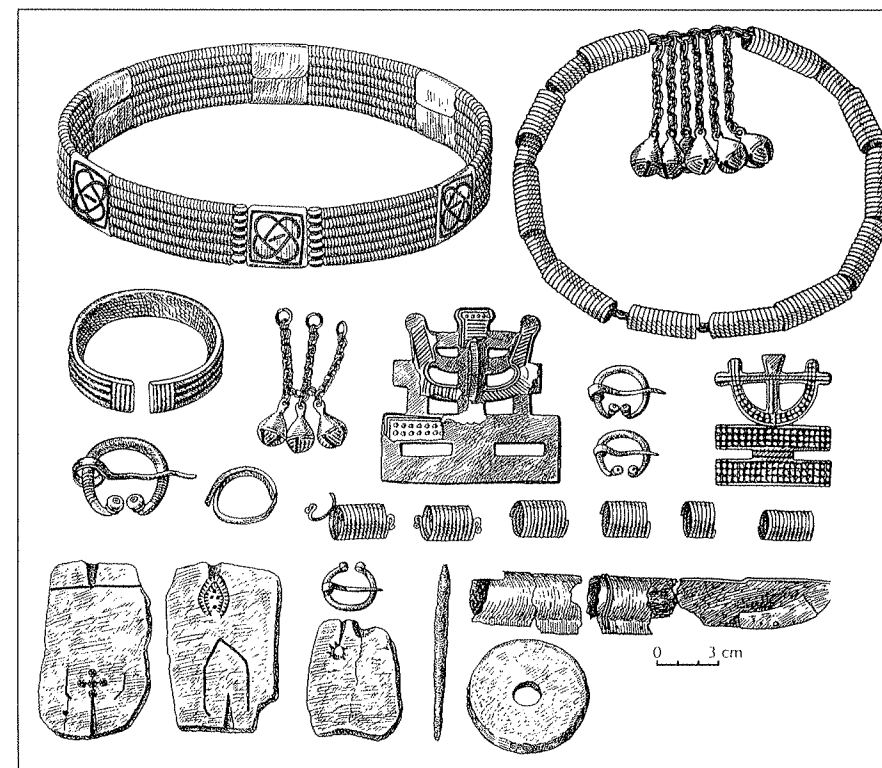
Tiek Pavirvytėje, tiek Šukioniuose akmeninės liejimo formelės rastos darbo įrankiams būdingoje vietoje – galvūgalyje. Ypač įdomus yra Pavirvytės liejikės kapas. Čia palaidota labai turtinga moteris. Jos galvą dabino žalvarinis apgalvis, ornamentuotas neįprastu ornamentu, įvijų vainikas su 6 žvangučiais galuose. Krūtinės srityje gulėjo 3 žalvarinės segės: viena pasaginė ir dvi lankinės laiptelinės (viena jų dengta sidabru). Dar dvi pasaginės aguoninės segutės rastos prie pėdų kaulų. Virš abiejų rankų buvo padėta vy-

riška, masyvi netaisyklingo skersinio pjūvio apyrankė. Ji greičiausiai į kapą pateko kaip dovana. Ant pirštų užmaiti 6 įvijiniai žiedai, kurių keli tarsi puošti zoomorfiniais motyvais. Ant dubens kaulų gulėjo tiesus peiliukas žalvariu kaustytose makštyse. Galvūgalyje padėta yla ir verpstukas, o prie pat viršugalvio gulėjo 3 akmeninės liejimo formelės; po jomis rasta mažytė pasaginė segutė cilindriniais galiukais. Matyt, liejimo formelės buvo įsuktos į audeklą, susegtos segute ir tik tada įdėtos į kapą (29, 30 pav.). Šukionių liejikės kapas suardytas. Nepaliesta išliko tik galvos sritis. Prie mirusiosios viršugalvio buvo padėta akmeninė liejimo formelė, dešinėje galvos pusėje – yla. Krūtinės srityje rasta žalvarinė adata, ant kaklo – gintarinis dvigubo nupjauto kūgio formos karoliukas. Abu kapai datuojami X–XI a.

Liejimo formelės akmeninės, balto kalkakmenio, galuose grioveliai, kuriais tekėdamas skystas metalas išlieja plokštelės paviršiuje išraižytą reikiamo pavidalo dirbinį. Pavirvytės liejimo formelės 8x5,5x0,7, 8x5x0,5,

29. Pavirvytė, k. Nr. 135

30. Pavirvytės kapo Nr. 135 įkapės

5,5x4,8x0,5 cm dydžio (dvi pirmosios balto kalkakmenio, trečioji – smiltainio). Šukionių plokštelė mažesnė, bet gerokai storesnė, ir dirbinukai galėjo būti liejami abiejose pusėse. Ji 5,5x3x1,7 cm dydžio, pagaminta taip pat iš balto kalkakmenio (28: 4, 7–9 pav.). Akmeninės liejimo formelės, skirtingai nuo molinių, buvo vartojamos ilgą laiką. Jos patogios, nes nereikia jų laužyti.

Tiek Pavirvytės, tiek Šukionių liejikių kapuose, be minėtų formelių, rasta kitų darbo įrankių: ylu, adatų, verpstukų. Tokios pat įkapės moterų liejikių kapuose rastos ir Pavolgyje (Suvorovo kapinyne kapo Nr. 5 (Голубева, 1984, p. 77). Šalia jų dar aptikti kiti darbo įrankiai: plaktukėliai, lydiniai. Kaip pažymi tyrinėtojai, liejikių kapai išsiskiria žalvarinių papuošalų gausa. Be to, Pavolgio kapinynų šių moterų kapuose retkarčiais randama ne tik moteriškų įkapių, bet ir iečių, kirvių, žirgo aprangos reikmenų. Tokios įkapės, tyrinėtojų nuomone, tik dar labiau pabrėžia moterų turtingumą (Голубева, 1984, p. 85).

Akmeninės liejimo formelės moterų kapuose rodo, jog alavinių papuošalų gamyba buvo moterų užsiėmimas, prilygstaš verpimui, audimui, siuvimui. Be įprastinių moterims darbų, jos sėkmingai reikėsi ir juvelyrikoje. Tačiau, be abejonės, ne kiekviena moteris galėjo tapti tokia namų amatininke, tam reikėjo ir sugebėjimų, ir įgūdžių, ir turbūt galimybių. Tai, kad liejimo formelės randamos jaunų mergaičių kapuose, liudytų, jog šio amato mokytasi nuo vaikystės (Vaškevičiūtė, 2000a, p. 95).

Taigi žiemgalių kapuose rastų darbo įrankių kompleksas artimas kitų Lietuvos sričių kapinynų radiniams. Į kapą dažniausiai buvo dedamas peiliukas, yla, kirvis, kaplys. Rastieji darbo įrankiai atspindi pietinės Žiemgalos dalies gyventojų ryšius su kaimynais. Savitas žiemgalių paprotys – laidoti moteris su kapliu ir beveik niekada nedėti verpimo įrankių. Savo ruožtu, matyt, žiemgalių kultūros įtaka aiškintinas paprotys centrinėje Lietuvoje retkarčiais į kapą dėti kaplį (Pašušvio

kapinynas) ir šiaurritinėje žemaičių gyvenamojo ploto dalyje į moters kapą dėti peilį lenkta viršūne. Žiemgalių darbo įrankių komplekto įtaka jaučiama žemaičių ir aukštaičių gyvenamosiose srityse.

Ginklai

I–XIII a. daliai baltų genčių būdingas paprotys laidoti vyrus su ginklais. Ypač daug jų randama žiemgalių V–XII a. kapinyuose. Tai vienas iš jų laidosenai būdingų bruožų. Ginklų randama daugiau nei darbo įrankių. Plačiausiai tyrinėtame Jauneikių kapinyne jie sudaro 23% įkapių, Šukioniuose taip pat 23%, Stungiuose 18%, kituose kapinyuose kiek mažiau.

Žiemgaliai vartojo labai savitus ginklus, nors ginkluotė toli gražu neįvairi. Kapuose randami beveik tik ietigaliai ir kovos peiliai. Tačiau ir vieni, ir kiti yra saviti ir skiriasi nuo kitų genčių vartotų. Kiek kitokia nei kaimyninėse gentyse buvo įkapių dėjimo į kapą tvarka. Ietys dėtos į kapą dažniausiai po 2–3, jų ietigaliai kairėje ar dešinėje galvos pusėje, o savitos formos platus kovos peilis, čia atstojęs kalaviją, į kapą visada guldytas įstrižai dubens ar šlaunų. Šis paprotys būdingas tik žiemgaliams. Šiuos peilius, be žiemgalių, vartojo žemaičiai, bet į kapą juos dėjo savo papročiu, taip kaip ir kalaviją – prie šono, išilgai kapo duobės, rankena prie juosmens.

Kovos peiliai

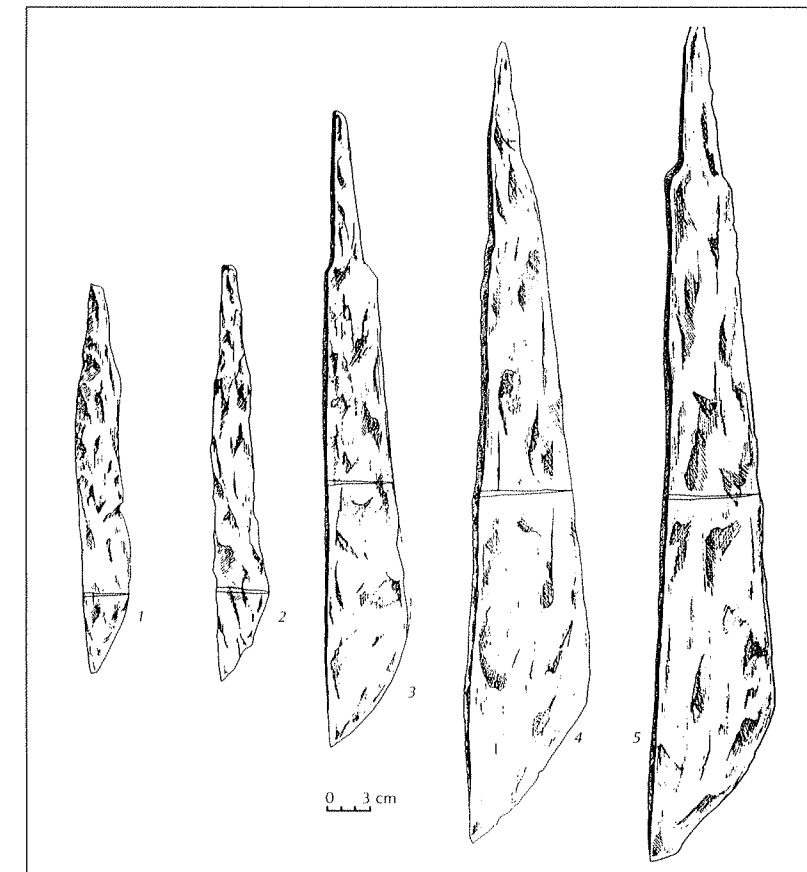
Platieji kovos peiliai-kalavijai buvo tik baltų genčių ginklas. Kol kas neturime nė vieno peilio-kalavijo, rasto už baltų teritorijos ribų. Tačiau ir baltų gentyse jie nevienodai gausiai paplitę. Ypač mėgstami buvo žiemgalių, o jau nuo VIII a. čia jie ėmė vyrauti, išstumti visus kitus peilius. Neįsigalėjo čia ir kalavijai. Gausiau ar rečiau šio tipo peiliai randami visuose žiemgališkuose kapinyuose, tiek pietinėje dalyje, tiek ir šiaurinėje. Tai ilgi masyvūs peiliai, platinantys nuo medinės rankenos. Netoli geležtės galo iki 8 cm

pločio. Jų galas įstrižai nusklembtas, nugarėlė tiesi. Paprastai tokie peiliai esti 27–53 cm ilgio, platusis galas 3,4–8,1 cm pločio (31 pav.). Žinoma nemažai atvejų, kai randami nedideli, tik 13–24 cm ilgio, bet tokios pat formos peiliai, kurie padėti į kapą tokia pačia tvarka. Retkarčiais tokie miniatiūriniai peiliukai esti kapuose kartu su dideliu platiuoju peiliu-kalaviju. Šios miniatiūrinės, greičiausiai simbolinės (Казакявичюс, 1988, p. 114) įkapės rastos Jauneikių, Valdomų, Linkaičių, Pavirvytės kapinyuose, taip pat Jakštaičių-Meškių kapinyne (kur griautiniai kapai priskiriami žiemgaliams) (Urbanavičius, 1977, p. 133). Tokio tipo ginklai pasirodė jau VI a. (kartu su ietigaliais profiluota plunksna) ir vartoti iki pat XI–XII a. Paplitę žiemgalių, žemaičių ir latgalių žemėse (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 191; LAA, 1978, p. 124;

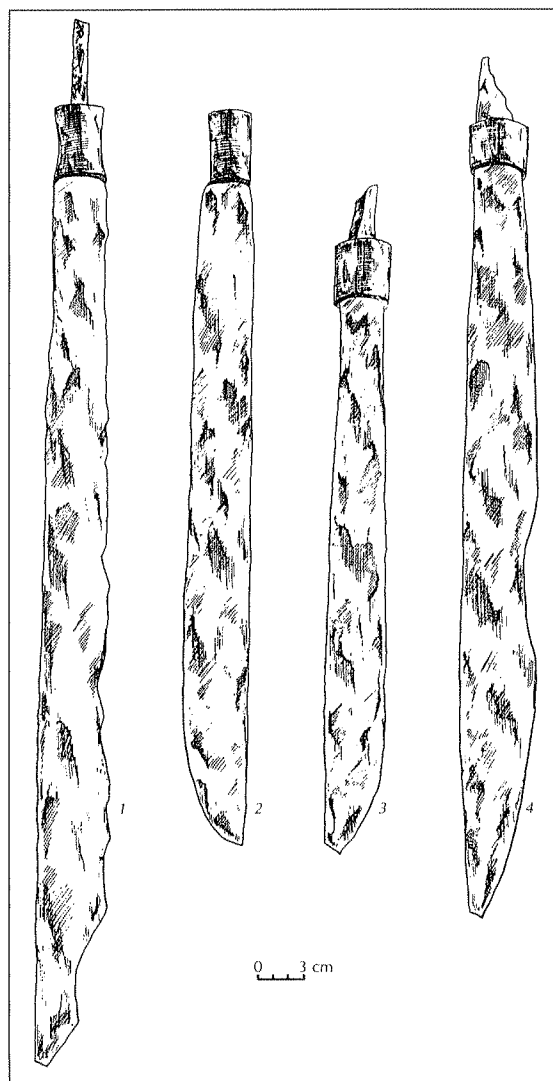
Lietuvių, 1978, p. 24; Казакявичюс, 1988, p. 24). Platiųjų kovos peilių-kalavijų paplitimo žemėlapis rodo ir Žiemgalos teritoriją, ypač jos vakarinį ir rytinį pakraščius (Казакявичюс, 1988, 44 pav.).

Ilgia siauri kovos peiliai retesni. Jų rasta Jauneikiuose, V–VII a. kapuose, be to, Stungių, Pamiškių, Pavirvytės kapuose ir vienas Šukionių X–XI a. kape Nr. 54. Peiliai pagal rankenos užbaigimą skiriami į dvi grupes: su žiedu ant įkotės ir be jo.

Peiliai su žiedu ant įkotės 17–47 cm ilgio, 2,6–3 cm pločio. Įkotės plonos, prie pat geležtės ir įkotės 2,4–3 cm pločio geležinis žiedas (32 pav.). Juo, matyt, buvo apkaustyta medinė kovos peilio rankena. Tokie peiliai reti, lietuviškoje Žiemgalos dalyje rasti tik Jauneikiuose (kapo Nr. 370, 390, 431, 433, 447, 451, 460 ir 4 atsitikt.). Kartu su

31. Platieji kovos peiliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 351, 2) Stungiai, k. Nr. 24, 3) Šukioniai, k. Nr. 41, 4) Jauneikiai, k. Nr. 43, 5) Jauneikiai, k. Nr. 113

32. Kovos peiliai su žiedu ant įkotelės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 371, 2) Jauneikiai, k. Nr. 390, 3) Jauneikiai, k. Nr. 447, 4) Jauneikiai, k. Nr. 443

šiais peiliais rasta lankinė pelėdinė segė, nuokamienis smeigtukas. Kapai datuoti V–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 44). Be žiemgalių, juos vartojo centrinės Lietuvos gentys. Rasti Plinkaigalio kapinyne (kapo Nr. 93 ir 223) kartu su lankine ilgakoje ir lankine trikampėje kojele segėmis (Kazakevičius, 1993, p. 74). Dar trys tokie peiliai aptikti žemaitiškuose Lieporių (Šiaulių r.) ir Pagrybio (Šilalės r.) kapinyuose (Salatkienė, 1992, p. 118; Vait-

kunskienė, 1995, p. 94). Be to, keletas šios formos peilių rasta Latvijoje – Betelių kapinyne (kartu su ietigaliu profiliuota plunksna (Graudonis, 1978, p. 41), Ziedanskuolos kapinyne, taip pat su ietigaliu profiliuota plunksna, Zvardės Grinertų, Keipenų Salinių kapinyuose (LA, 1974, p. 156, 39: 15 lent.), Miklaso kalno kapinyne (Graudonis, 1979, p. 42, 9 pav.).

Siauri ilgi peiliai be rankenos apkaustų paplitę platesnėje teritorijoje. Jie randami nuo VI–VII iki pat XI a. Šie peiliai, daugumos tyrinėtojų nuomone, buvo vienašmenių kalavijų prototipai (Lietuvių, 1978, p. 24). Peilių nugarėlės tiesios, įkotelės ilgos, plokščios, geležtės 32–43,5 cm ilgio, 2,3–3,6 cm pločio. Gausiausiai randami Lietuvos pajūrio srityje (Aukštkiemiai, Kašučiai, Kiauleikiai, Palanga, Lazdininkai), Žemaitijoje (Pagrybis), skalvių žemėse (Linkūnai, Kreivėnai, Sodėnai, Vidgiriai), prūsų gentyse (Ekritten, Burkenstein, Silberge). Kiek rečiau aptinkami Latvijoje. Žiemgaloje jie plačiai paplitę. Rasti Jauneikiuose, Stungiuose, Pamiškiuose, Pavirvytėje, Šukioniuose, taip pat šiaurinės Žiemgalos kapinyuose: Puodinuose, Uošiuose. Kapai datuojami VI–VII a. (Jauneikiai; rastas kartu su ietigaliu profiliuota plunksna) ir X a. (rasti su pasaginėmis segėmis daugiakampėmis galvutėmis, įvijinėmis apyrankėmis). Ankstyvieji peiliai dėti į kapus be makščių. Nuo X a. randami ir odinėse makštyse, kartais kaustytose žalvariu (Pavirvytė, Stungiai, Šukioniai).

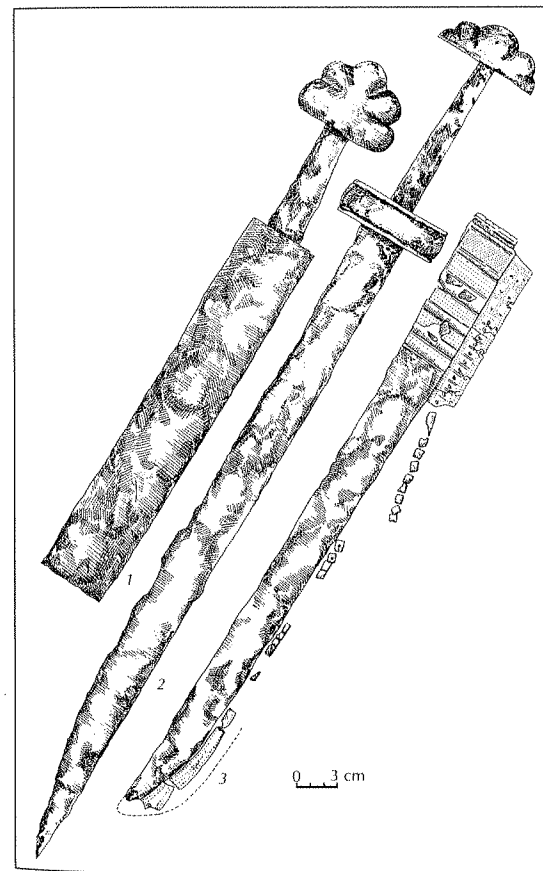
Būta ir kitos formos kovos peilių. Tai peiliai, kurių nugarėlė tiesi, nuo ašmenų pusės smailėjanti geležtė; esti 24–29 cm ilgio, 1,8–2,8 cm pločio. Šiuos stambius peilius dauguma autorių taip pat priskiria prie kovos peilių. Tokie peiliai žiemgalių kapuose negausūs, kiek daugiau jų rasta tik Jauneikių kapinyne. Čia jie vartoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 45). Kituose kapinyuose – Pavirvytėje, Stungiuose jų rasta ir XI a. kapuose. Visi šie peiliai (išskyrus plačiuosius) dėti į kapą išilgai jo, prie dešiniojo mirusiojo šono.

Apžvelgus kovos peilius matyti, jog Žiem-

galoje jais naudotasi nuo pat V iki XII a. Visą šį laikotarpį išsilaikė platieji kovos peiliai-kalavijai ir ilgi siauri kovos peiliai. Ilgi siauri su rankenos žiedu vartoti trumpesnį laiką. Nors peiliai randami iš viso V–XII a. laikotarpio, tačiau jų padaugėjo tik nuo VIII a. Panaši padėtis ir Kurše, Žemaitijoje, Latvijoje, šiaurinėje Žiemgaloje. Ten kovos peilių taip pat gausiau vėlyvuose kapuose.

Kalavijai

Jų iš šiaurinės Lietuvos dalies turime tik keletą pavienių egzempliorių (tiek vienašmenių, tiek dviašmenių). Kalavijai į kapus dėti labai retai. Ankstyviausi kalavijai – vienašmeniai, be rankenos skersinių, rasti Jauneikių kapinyne (kapo Nr. 377, 455). Jie apie

33. Kalavijai ir kovos peilis iš Pavirvytės kapinyne: 1) k. Nr. 27, 2) k. Nr. 145, 3) k. Nr. 18

71,5 cm ilgio, geležtės 3–4 cm pločio, nugarėlės apie 0,5–1,3 cm storio. Kiek daugiau kalavijų, net 8, rasta tik Pavirvytės kapinyne (kapo Nr. 22, 65, 102, 111, 145 ir 3 atsitikt.) (33 pav.). Dviejuose kapuose rasti vienašmeniai (kapo Nr. 65, 145), kiti – dviašmeniai, priklausantys T, M ir Y tipui pagal J. Peterse- no klasifikaciją. Tačiau būtina pažymėti, jog jie visi rasti degintiniuose kapuose, dauguma sulenkta, perlaužti ar kitaip sugadinti prieš įdedant į kapą. Rasti kartu su žiemgaliams visai nebūdingomis kitomis įkapėmis. Šie kapai priskiriami kuršiams (Vaškevičiūtė, 1989, p. 65–66). Dar vienas žinomas iš Lieporių (Jonišio r.) kapinyne (Tarvydas, 1934, p. 37). Jis priskirtas M tipui (Kazakevičius, 1998, p. 47). Taigi išeity, jog žiemgalių kapams kalavijai nebūdingi, čia juos visiškai pakeitė platieji kovos peiliai-kalavijai. Tai būdinga ne tik pietinei, bet ir šiaurinei Žiemgalai, kur kalavijai taip pat negausūs. Žinomi tik pavieniai egzemplioriai iš Mežuotnės, Viesturių, Čapanų, Čunkanų-Drengerų ir Puodinių kapinynų.

Ietigaliai

Tai viena būdingiausių vyro žiemgalio įkapių. Praktiškai beveik visi vyrai palaidoti su ietimi, dažnai ir ne su viena. Kaip jau minėta, neretai kapuose randamos 2–3, vėlesniu periodu retkarčiais net 5 ar 6 ietys. Visi žiemgalių kapinyuose rasti ietigaliai, ar įmoviniai, ar įtveriamieji, turi vieną išskirtinį bruožą: juose nėra aiškaus perėjimo iš plunksnos į įmovą ar įtvarą, neturi aštrios briaunos per plunksnos vidurį, t. y. plunksna esti plokščia.

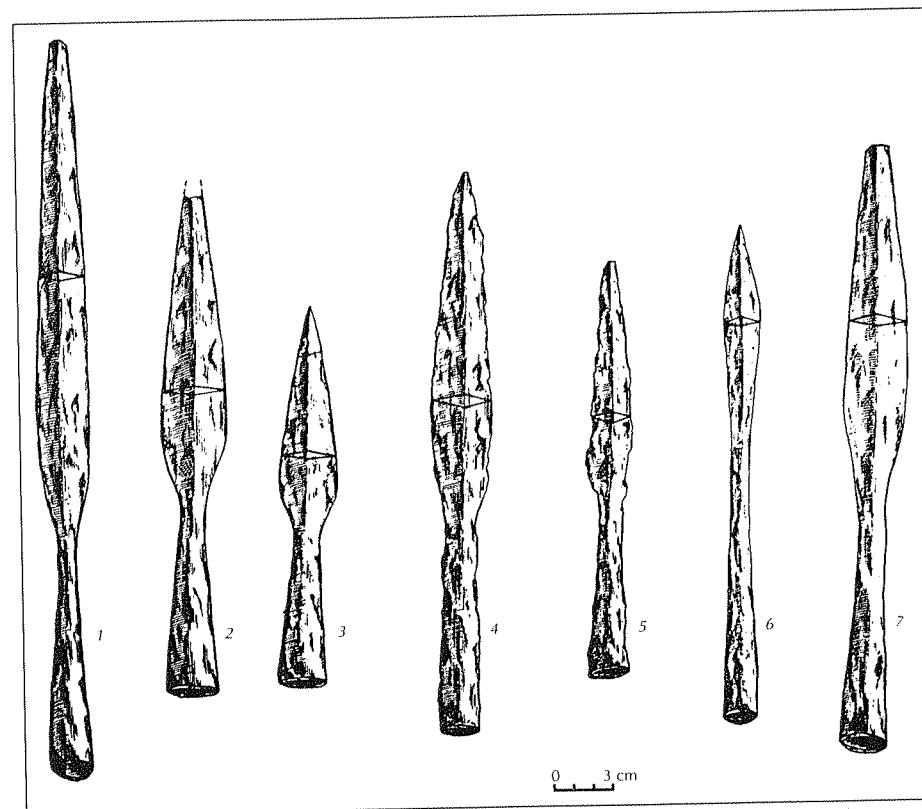
Rastuosius iečių antgalius reikėtų suskirstyti į dvi grupes: įmovinius ir įtveriamuosius.

Įmoviniai ietigaliai sudaro absoliučią daugumą rastųjų iečių antgalių. Pvz., Jauneikių kapinyne iš 232 ietigalių – 217 įmoviniai (daugiau kaip 93%) ir tik 15 įtveriamųjų (beveik 7%). Įmoviniai ietigaliai sudaro daugumą ir kituose kapinyuose: Pamiškiuose iš 17 rastųjų – 12 įmovinių, Pavirvytėje iš 44

ietigalių tik 3 (beveik 7%) įtvėriamieji, Stungiuose iš 12 ietigalių tik 2 įtvėriamieji, Šukioniuose iš 68 ietigalių tik 1 įtvėriamasis ir t. t. Įmoviniai ietigaliai pasižymi plunksnų įvairove.

Gausiausi – su karklo lapo formos plunksna iečių antgaliai. Jauneikiuose jie sudaro 33% visų iečių antgalių, Šukioniuose 48, Stungiuose 36%. Jie 18–40 cm ilgio, plunksnos 10–25 cm ilgio, 2–3,6 cm pločio. Šių ietigalių įmovos visada trumpesnės už plunksną. Paplitę tokie ietigaliai nuo Baltijos jūros pakrančių iki Dnepro aukštupio baltiškiųjų paminklų. Tačiau gausiausiai randami lietuvių ir latvių protėvių gyventose žemėse nuo VII iki XII a. (Lietuvių, 1978, p. 11; Казакевичюс, 1988, p. 62; Kazakevičius, 1998, p. 26). (34 pav.).

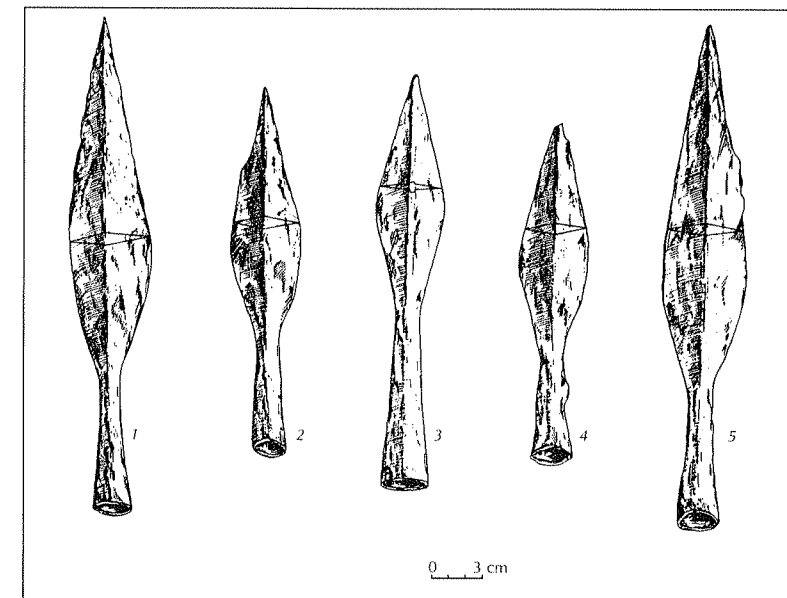
Lauro lapo formos iečių antgaliai kiek mažesni nei karklo: 13–27 cm ilgio, plunksnos 10–16 cm, tačiau platesnės (plotis 3–5 cm).

34. Įmoviniai karklo lapo formos plunksna ietigaliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 311, 2) Šukioniai, k. Nr. 25, 3) Šukioniai, k. Nr. 25, 4) Stungiai, k. Nr. 24, 5) Stungiai, k. Nr. 24, 6–7) Jauneikiai, k. Nr. 344.

Žinomi pavieniai labai dideli šios formos ietigaliai, kurių plunksnos iki 44 cm ilgio. Šios formos ietigaliai paplitę visame baltų genčių areale, išskyrus patį rytinį kampą, t. y. Dnepro baltų gyventas vietas (Kazakevičius, 1998, p. 27). Žiemgaloje šie ietigaliai taip pat gausiai paplitę. Jauneikiuose šio tipo iečių antgaliai sudaro 27% visų iečių, Stungiuose 54, Šukioniuose 44%. Be žiemgalių, juos vartojo žemaičiai, kuršiai, latgaliai, tačiau ten jie rasti tik VII–VIII a. kapuose (Казакевичюс, 1988, p. 60; Kazakevičius, 1998, p. 27), o žiemgalių jie buvo vartoti bent iki XI a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 47) (35 pav.). Vėlesnieji ietigaliai kiek skiriasi nuo ankstyvųjų klasikinių. Jų plunksnos kiek siauresnės, įmovos ilgesnės.

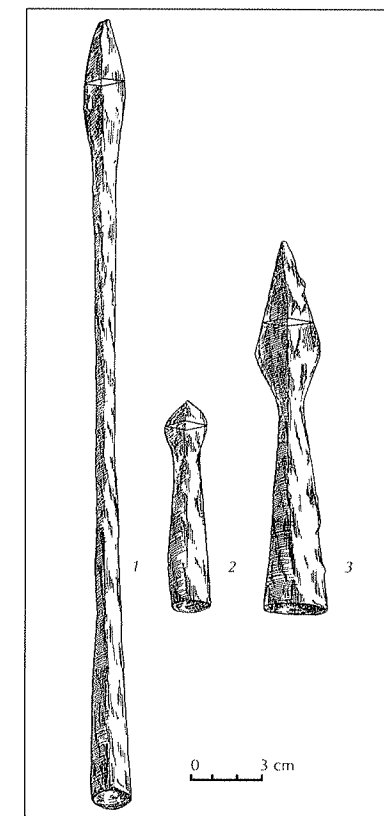
Ietigaliai su rombine plunksna, palyginti su pirmaisiais, retesni. Nors jie buvo paplitę beveik visose baltų žemėse, bet, kaip pastebi tyrinėtojai, atskirose teritorijose vyravo

35. Įmoviniai su lauro lapo formos plunksna ietigaliai: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 466, 3) Šukioniai, k. Nr. 21, 4) Linkaičiai, atsitikt., 5) Jauneikiai, k. Nr. 111

skirtingų potipių ir variantų ietigaliai (Kazakevičius, 1998, p. 27). Žiemgaloje randame tik du šio tipo ietigalių variantus: 1) ietigaliai su ilga plunksna ir trumpa įmova ir 2) ietigaliai su ilga įmova ir trumpa plunksna. Pirmojo pogrupio ietigaliai rasti tik VI–VII a. kapuose. Jie 11–17 cm ilgio, įmovos 6–7 cm. Rasti Jauneikių (kapo Nr. 2, 14, 19, 413), Diržių (kapo Nr. 3, 60, 68, 85 ir atsitikt.) ir Linksmučių (kapo Nr. 86, 87) kapinynuose. Priskiriami įmovinių ietigalių su rombine plunksna I potipiui (Kazakevičius, 1979, p. 54). Antrojo pogrupio ietigaliai dažnesni. Pietinėje Žiemgaloje rasti Jauneikių (k. Nr. 135, 149, 348, 350, 383, 389, 393, 465, 466) ir Linksmučių (k. Nr. 86, 87) kapinynuose. Jų įmovos 23–26 cm, plunksnos vos 3–7 cm ilgio. Tokie ietigaliai datuojami VI–IX a. Skiriami įmovinių ietigalių su rombine plunksna III potipiui (Kazakevičius, 1979, p. 55). Gausesni jie Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje bei Latvijoje (LA, 1974, p. 157). (36 pav.).

Ietigaliai su profiliuota plunksna paplitę beveik visame Pabaltijyje, bet skiriasi jų formos. Pietinėje Žiemgalos dalyje rasti tik Jauneikių kapinyne (k. Nr. 390, 396, 415, 438,

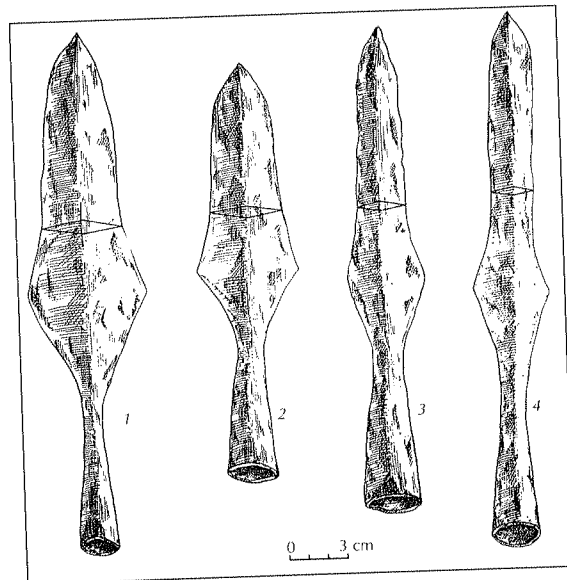

36. Įmoviniai su rombo formos plunksna ietigaliai: 1) Jauneikiai, k. Nr. 390, 2) Jauneikiai, k. Nr. 135, 3) Diržiai, k. Nr. 3

443, 452, 453, 457 ir 13 atsitikt.). Šių ietigalių plunksnos nuo įmovos staigiai plėtėja, o nuo ryškių petelių siaurėja. Ietigaliai 19–28 cm ilgio, plunksnos 13–17 cm ilgio ir 3–4,6 cm pločio. Tokio tipo ietigalius tyrinėtojai priskiria profiliuotų ietigalių V potipiui, datuoja VI a. (Kazakevičius, 1979, p. 59). Kitų autorių nuomone, šie ietigaliai dar gali būti datuojami ir VII a. (LAB, 1960, p. 312). Latvijoje rasti kiek ankstyvesniuose, V–VI a. datuojamuose, kapuose (LA, 1974, p. 157). Pietinėje Žiemgaloje rasti, kaip minėta, tik Jauneikių kapinyne. Kapai datuoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 48). (37 pav.).

Ietigaliai su *siaura ilga plunksna* nėra gausūs pietinėje Žiemgaloje – rasti tik Jauneikių kapinyne (k. Nr. 43, 60, 78, 218, 222, 226, 287 ir 5 atsitikt.). Jie 15–33 cm ilgio, plunksnos 10–23 cm ilgio ir iki 3 cm pločio. Rasti X a. datuojamuose kapuose. Šių ietigalių daugiau yra Vakarų Lietuvos kapinyuose – X–XI a. kapuose. Latvijos teritorijoje šios formos iečių antgaliai kiek vėlesni – datuojami XI–XII a. Skandinavijoje, kaip ir Latvijoje, laikomi būdingais XI–XII a. (Lietuvių, 1978, p. 14).

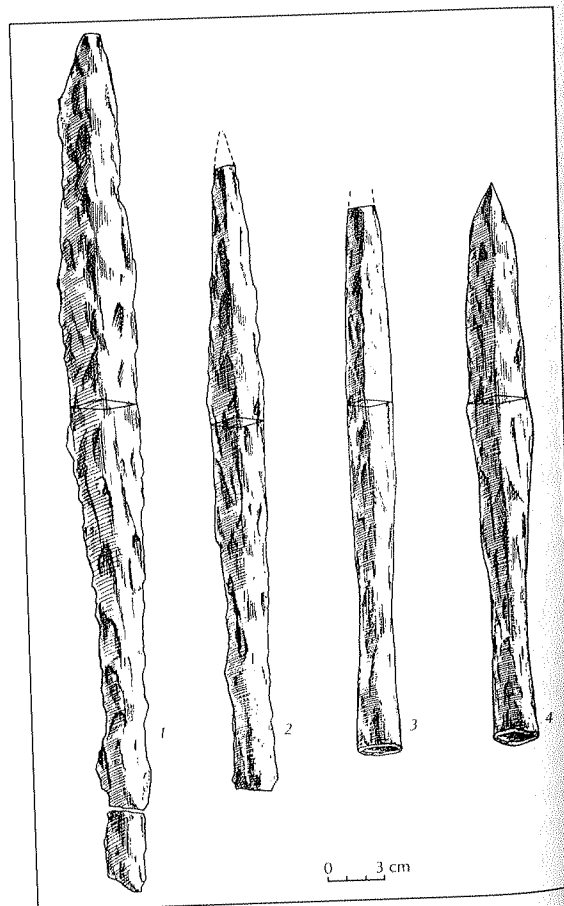
Juostiniai ietigaliai – ne baltų ginklakalių išradimas. Kaip pažymi tyrinėtojai, jie bū-

37. Įmoviniai profiliuota plunksna ietigaliai. Jauneikiai: 1) k. Nr. 413, 2) k. Nr. 415, 3) k. Nr. 13, 4) k. Nr. 443

dingi visai Vakarų Europai, o ypač populiariūs Skandinavijoje (Kazakevičius, 1998, p. 41). Žiemgaloje jų randama retai. Žinomi iš Jauneikių, Linksmučių, Stungių ir Čunkanų-Drengerų kapinynų. Jie 16–36 cm ilgio, plunksnos 2,4–3 cm pločio, datuoti X–XI a. Plačiau paplitę Prūsijoje, vakarinėje bei rytinėje Lietuvos dalyse (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 231; Kazakevičius, 1998, p. 41). Kai kurie ietigaliai turi ornamentuotas įmovas. Ietigaliai su ornamentuotomis įmovomis Žiemgaloje rasti tik Jauneikių ir Čunkanų-Drengerų kapinyuose. Dauguma tyrinėtojų yra tos nuomonės, jog tokie ietigaliai yra importiniai, patekę čia iš Skandinavijos kraštų ir datuojami IX–XI a. (Kazakevičius, 1999, p. 193). (38 pav.).

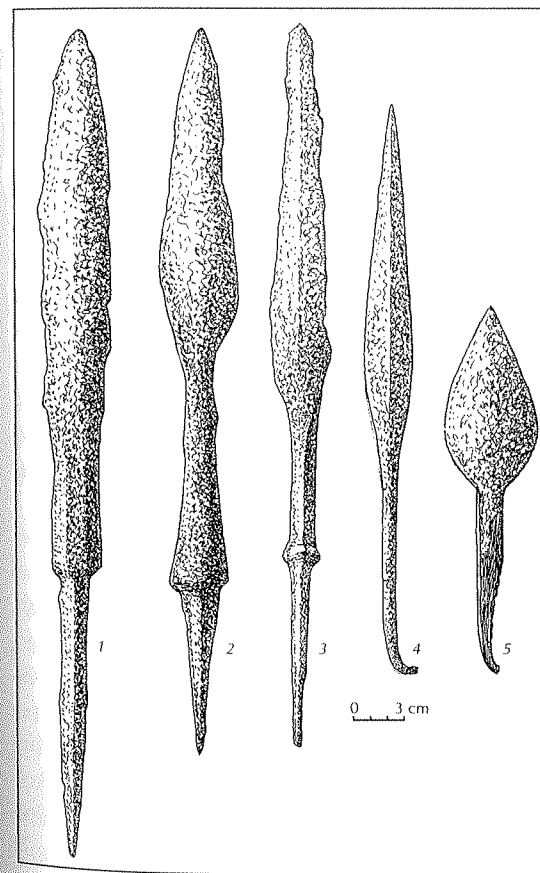
Kaip jau minėta, *įtveriamieji ietigaliai*

38. Įmoviniai juostiniai ietigaliai: Stungiai, k. Nr. 16, 2) Stungiai, k. Nr. 19, 3) Šukioniai, k. Nr. 91, 4) Jauneikiai, k. Nr. 50

Žiemgaloje buvo vartoti žymiai rečiau nei įmoviniai; jie sudaro tik apie 6–8% visų iečių antgalių. Visi jie vienodi – su karklo arba lauro lapo formos plunksnomis. Rasti nuo 12 iki 38 cm ilgio (39 pav.). Kapuose randami kartu su įmoviniais (Linksmučiai, Linkuva, Jauneikiai, Šukioniai, Pamiškiai, Pavirvytė ir kt.). Ankstyviausi aptikti Jauneikiuose ir Pamiškiuose, datuoti VI–VII a., vėlyviausi X–XI a. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 48). Kur kas dažnesni įtveriamieji iečių antgaliai latgalių VII–IX a. kapuose (LA, 1974, p. 157).

Apžvelgus rastuosius ietigalius matyti, jog V–XII a. ginkluotė labai mažai kito: naudoti iš esmės tie patys ginklai – kovos peiliai ir ietys. Keitėsi tik peilių ir iečių antgalių formos ir jų gausa. Nuo VIII a. padaugėjo į kapą dedamų iečių skaičius.

39. Įtveriamieji ietigaliai. 1) Stungiai atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 31, 3) Stungiai, k. Nr. 23, 4–5) Linkuva k. Nr. 2

Žiemgalio vyro ginkluotė turi daug bendrų bruožų su žemaičių bei latgalių ginkluote, nors ir skiriasi nuo pastarųjų. IX–XII a. latgaliai dažnai į kapą dėjo ir kovos kirvį, daugiau naudojo įtveriamuosius ietigalius, o žemaičiai nuo IX a. nebevarėjo plačiųjų kovos peilių-kalavijų. Žiemgalių karys skiriasi ir nuo kuršio: labai retai į žiemgalio kapą dedamas kalavijas, X–XI a. kapuose nėra žerklinių įtveriamųjų ietigalių.

Savita žiemgalio ginkluotė leidžia tiksliau nustatyti etninę Žiemgalos teritoriją, pasekti jos ribų kaitą ir kaimynų įtaką. Ypač tai pasakytina apie plačiuosius kovos peilius-kalavijus. Jų paplitimo žemėlapis beveik tiksliai atitinka Žiemgalos teritoriją.

Papuošalai

Žiemgaliai mėgo puoštis, todėl jų kapuose randame daug papuošalų. Vieni jų būdingi tik šiai genčiai, kitais puošėsi ir kaimynai. Dauguma papuošalų žalvariniai, tik menkas dalis sidabriniai ar pasidabruoti. Nešioti papuošalai, kurių gamybai naudota ir sudėtingesnė technologija: žalvarinės papuošalų dalys dengtos sidabro ar alavo plokštelėmis, o šios dar puoštos stiklo akutėmis ir kt. Be įprastų, gausiai randamų papuošalų, nešioti labai reti, išsiskiriantys savo forma ar dekoru papuošalai. Randama ir tokių juvelyrkos šedevrų – vienetinių egzempliorių, kurių daugiau nėra ne tik Žiemgaloje, bet ir kitose baltų žemėse. Yra papuošalų, kurių galima rasti tik kelis ar keliasdešimt egzempliorių visoje baltų teritorijoje. Įdomu, jog visi rastieji papuošalai vietinių juvelyrų darbo, galbūt kai kurie jų gaminti pagal importinius pavyzdžius, bet pritaikant savą baltišką stilių ir ornamentą.

Žiemgaliai savito stiliaus neturėjo. Jiems būdingas tas pats ornamentas, kuris įprastas visoms baltų gentims. Vyrauja geometrinis raštas, sudarytas iš taškučių, akučių, skersinių įkartelių, krypučių, eglučių, tiesių bei susikertančių linijų. Toks dekoras vyrauja papuošalų ornamentikoje visą genties egzistavimo laikotarpį. V–VI a. dėl tautų krausty-

mosi atsirado zoomorfinis motyvas. Kaip ir būdinga šiam laikotarpiui, gyvuliukai pavaizduoti labai realistiškai. Pirmiausia pasinaudota vandens paukščių įvaizdžiu – antytės ar žaselės puošia lankines seges, kabučių plokštumas, geriamųjų ragų pakraščius. Vandens paukščiai, matyt, pasirinkti neatsitiktinai. Trimatė visatos samprata atitinka vandens paukščių gyvenseną (vaikščioja žeme, plaukioja vandenyje, skraido ore). Šalia vandens paukščių vaizduoti ropLIAI – gyvatės ir žalčiai. Roplių motyvas būdingas daugumai indoeuropiečių genčių. Žiemgaliams jis irgi buvo žinomas, tačiau nebuvo plačiai paplitęs. Vėlyvajame geležies amžiuje labai stilizuota forma naudojamas daugiausia tik lankinių aguoninių segių puošyboje, ir aišku, įvijinėse apyrankėse, kurių jau pati forma primena susirangiusį žaltį. Kitose gentyse zoomorfinis ornamentas plačiai naudotas pasaginių segių ir apyrankių dekoravimui. Žiemgaloje šio tipo segių ar apyrankių reta. Pavieniai daiktai dekoruoti ir iš Skandinavijos atėjusiu borre ar jellingo stiliumi*.

Vienus papuošalus nešiojo tik vyrai, kitus – tik moterys, o dar kitus – ir vyrai, ir moterys. Pagal paskirtį papuošalus galima suskirstyti į galvos dangos, kaklo-krūtinės ir rankų.

Galvos danga

Žiemgalės ypač mėgo puošti *apgalviais*. Apgalvis – tai metalinis vainikas, gaubiantis galvą kaktos srityje ir primenantis karūnelę. Iš etnografinės medžiagos žinoma, jog galvos danga skyrė moters drabužį nuo merginos aprangos (Bernotienė, 1974, p. VIII). Todėl kalbant apie apgalvius kyla klausimas, kas jais puošėsi: moterys ar merginos? Priimta manyti, kad apgalviais puošėsi tik merginos, o ištekėjusios moterys galvos dangos nepuošė. Archeologinė medžiaga rodo, jog apgalviai randami jaunų individžių kapuose. Tačiau yra žinomos išimtys. Netoli žiemgalių žemaitiškaime Pagrybio kapinyne, kape Nr. 35, su ap-

* Norint išvengti pasikartojimų, retesnių papuošalų ornamentas bus aptartas skyriuose, skirtuose atskiroms papuošalų grupėms.

galviu palaidota 45–50 metų moteris (Vaitkunsienė, 1980š). Yra žinoma ir daugiau tokių atvejų, kai su apgalviu palaidotos vyresnio amžiaus moterys, nors didžioji dauguma palaidotųjų 14–18 metų (Vaitkunsienė, 1980, p. 76). Latvių archeologė A. Zarinia mano, jog apgalviais puošėsi tik jaunos merginos, tačiau pagal vyravusį paprotį mirusioms moterims taip pat uždėdavo apgalvį (Zariņa, 1986, p. 178). Čia reiktų pasakyti, jog ir Žiemgaloje, kur apgalviai randami palyginti gausiai, jais puošėsi turtingesnės, iš kilmingesnių šeimų kilusios merginos. Tai liudija gausios įkapės, rastos kapuose kartu su apgalviais (Pavirvytė, k. Nr. 135, 138, Jauneikiai, k. Nr. 57, 384, 349, 414, 419, 425, 435, 459 ir kt.).

Remiantis turima medžiaga galima teigti, jog Žiemgaloje buvo nešiojami trijų tipų apgalviai: 1) sudaryti iš ilgesnių įvijėlių ir siaurų skiriamųjų plokštelių, 2) iš trumpų įvijėlių ir plačių storesnių plokštelių, 3) iš ilgų įvijėlių ir skardelių, kurios apglėbia įvijų eiles. Be apgalvių, dar buvo nešiojami įvijų vainikai ir juostos, puoštos žalvariniais spurgeliais.

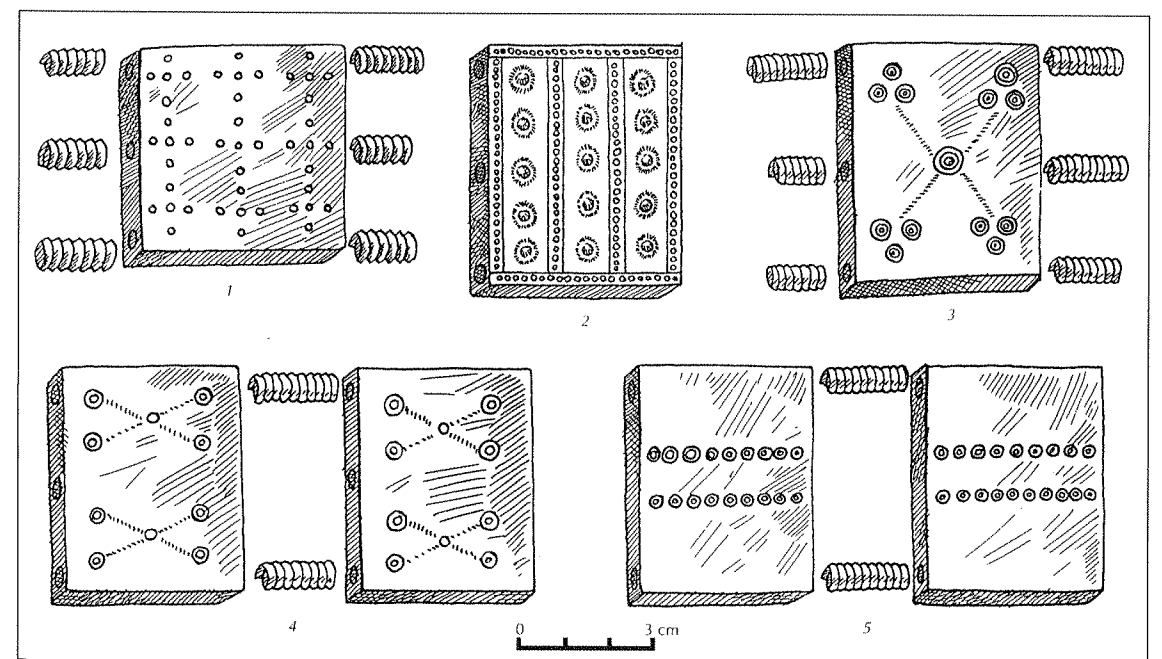
Pirmojo tipo apgalviai gaminti iš 2–5 įvijų eilių, įvijėlės apie 3 cm ilgio, ir siaurų, 0,3–0,5 cm pločio, skiriamųjų plokštelių. Skiriamųjų plokštelių aukštis priklausė nuo įvijėlių eilių skaičiaus. Žiemgalės nešiojo 3–5 lygiagrečių eilių apgalvius. Be žiemgalių, juos nešiojo žemaitės, sėlės ir latgalės nuo V iki XI a. (Michelbertas, 1972, p. 130). Žiemgaloje šio tipo apgalviai rasti Diržių, Lieporų, Jauneikių, Trivalakių, Papilės kapinyuose.

Dalis nešiotų apgalvių turėjo ne stačiakampio, o T formos pavidalo skersinio pjūvio plokšteles. Jų plokščioji pusė plonesnė, skylutės esti kojėlėje. Tokios plokštelės atrodo lengvesnės, nemasyvios, nors yra gerokai platesnės. Žiemgaloje šio tipo apgalvių turime tik pavienius egzempliorius iš Diržių bei Linkuvos. Deja, nėra nė vieno išlikusio sveiko. Tokie apgalviai populiareni buvo Žemaitijoje. Rasti Pagrybio, Lieporių, Kairėnėlių kapinyuose. Nešioti V–VII a.

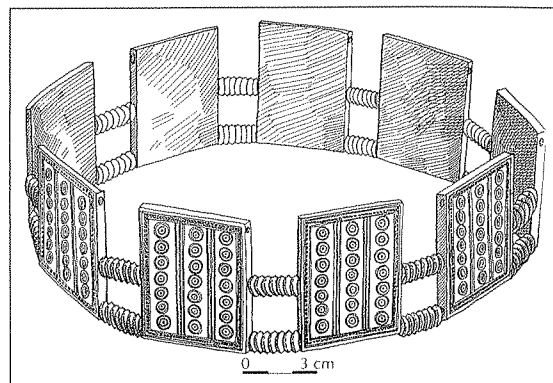
Antrojo tipo apgalviai gaminti iš 0,6 cm storio, 3,7x5,5 – 4,9x6,7 cm dydžio 9 ar 10 žalvarinių stačiakampių plokštelių. Jos turi 3 išlietas skersines skylutes siūlams perverti. Dažniausiai jungtos tik 2 eilės įvijėlių: viena viršuje, kita apačioje. Įvijėlių ilgis šio tipo apgalviuose priklausė nuo plokštelių pločio – jei jos platesnės, tai sujungtos trumpesnėmis įvijėlėmis, ir atvirkščiai. Taip gaunamas reikiamo dydžio vainikas, juosiąs galvą. Tokie apgalviai yra sunkūs, iki 5,5–6,2 cm pločio. Nors apgalvio plokštelės gana plačios, tačiau daugumos jų lygus paviršius. Tik kelių apgalvių ir kai kurių atsitiktinai rastų plokštelių paviršius ornamentuotas, kai kurių dengtas sidabru (40 pav.). Plokštelių puošybai naudotas jau galias tradicijas turintis geometrinis ornamentas, dažniausiai sudarytas iš akučių ir įkartėlių. Kartais puošiamas visas plokštelės paviršius, o kartais tik jos centras arba pakraščiai. Ypač gausu tokio tipo apgalvių Jauneikių kapinyne. Jų rasta net dvidešimtyje kapų ir 14 jų dalių – kapinyno teritorijoje. Tačiau sveikų išlikusių apgalvių rasta tik šešiuose mažiau suardytuose kapuose

(Vaškevičiūtė, 1987, p. 20). Čia rastas ir itin puošnus apgalvis, kurio plokštelių paviršius dengtas sidabru ir ornamentuotas (k. Nr. 349) (41 pav.). Be Jauneikių, sidabru puošti apgalviai rasti Lieporuose, Ringuvėnuose, Kurmaičiuose-Linksmėnuose; nemažai yra be radimo vietos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dažnai kape šalia apgalvio, sudaryto iš 9 tokių plokštelių, būna įdėta dar viena, dešimtoji, tarsi papildoma apgalvio plokštelė (Jauneikiai, k. Nr. 349). Galbūt ši papildoma plokštelė galėtų reikšti, jog apgalvis buvo gamintas mažesnei mergeitei turint tikslą ateityje jį padidinti.

Svarbu pažymėti, jog po šiais masyviais apgalviais nėra rasta nė mažiausių audinio fragmentų. Taigi atrodo, jog šie apgalviai buvo dėvimi tiesiog ant plaukų, o ne ant skaros ar kepuraitės. Apgalvių, pagamintų iš stačiakampių plokštelių, paplitimas rodo, jog jais daugiausia puošėsi pietinėje Žiemgalos dalyje ir greta buvusioje Žemaitijoje (Vaškevičiūtė, 1987, p. 21–22). Tokio tipo apgalvių ilgą laiką nebuvo žinoma iš šiaurinės Žiemgalos; netgi buvo manyta, jog ten jie nebuvo ne-

40. Apgalvio plokštelių ornamentai: 1) Vėžlaukis, atsitikt., 2) Jauneikiai, k. Nr. 384, 3) Jauneikiai, k. Nr. 408, 4–5) Jauneikiai, k. Nr. 427

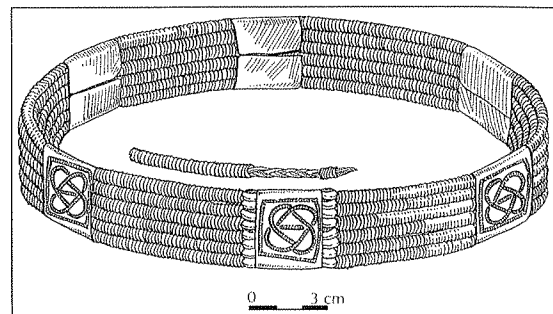

41. Stačiakampių plokštelių apgalvis. Jauneikiai, k. Nr. 349

šioti (Vaškevičiūtė, 1992, p. 131). Pastaruoju metu, tiriant Gaidelių-Vidučių (Jelgavos r.) bei Kakužėnų kapinynus (Jelgavos r.), rasti minėto tipo apgalviai (Urtāns, 1994, p. 87–89, 19 pav.; Graudonis, 2001, p. 55–62).

Tokie apgalviai rasti kartu su apyrankėmis iškilnia trikampe briauna, nuokamieniais, kiaurakryžiais, kryžiniais smeigtukais, taip pat su smeigtukais trikampe galvute. Šie radiniai leidžia datuoti apgalvius iš stačiakampių plokštelių VI–VII a. ir tik retkarčiais tokie apgalviai buvo nešioti dar ir VIII a. pradžioje, ypač puošnesni, dengti sidabru (Vaškevičiūtė, 1987, p. 21).

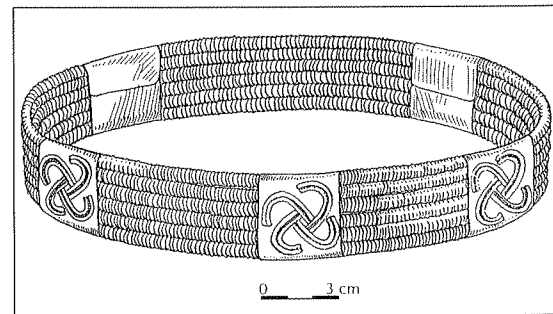
IX–XI a. moterys puošėsi apgalviais, pagamintais iš kelių lygiagrečių įvijų eilių, kurių grupės skiria ir eiles jungia plonos skardelės. Jos pagamintos taip, kad apglėbia visas įvijų eiles ir neleidžia joms išsiskirti. Plokštelių užlenkti galai susieina vidinėje apgalvio pusėje. Tokie apgalviai lengvesni, rasti Jauneikiuose, k. Nr. 46 ir 58, bei Pavirvytėje, kapuose Nr. 135, 137. Pavirvytėje rastieji apgalviai iš-

42. Apgalvis iš įvijų ir skardelių. Pavirvytė, k. Nr. 135

siskiria plokštelių puošnumu (42, 43 pav.). Juos sudaro 5,5–6,5–2,5x3,5 cm dydžio ornamentuotos plokštelės ir 6 įvijų eilės. Apgalvio iš k. Nr. 135 centrinė plokštelė atskirta nuo kitų trumpesnėmis įvijelėmis. Plokštelių ornamento motyvas labai skiriasi nuo, tarkime, anksčiau aprašytų apgalvių. Čia ornamentui panaudotas dvigubo kryžiaus motyvas. Kryžių galai tarpusavyje susipynę. Nors apgalviai rasti XI a. datuotame kape, tačiau artimiausių puošybos analogijų reikėtų ieškoti VI–VII a. ornamentikoje, ypač rankogalinių apyrankių raštuose, kur kryžiaus motyvas buvo bene dažniausias (Тавтавичюс, 1970, p. 198, 1, 2 pav.). Tik apgalviuose kryžiaus ženklas labiau stilizuotas, labiau primena kryžių, nei jį panašus. Tačiau vėlyvajame geležies amžiuje dauguma puošybos elementų, atsiradusių V–VI a., naudojami stilizuota forma. Po šiais apgalviais aptiktas nemažas kiekis organinės medžiagos rodo, jog tokie apgalviai buvo nešioti ant medžiaginio galvos apdangalo. Tokie apgalviai nėra gausiai ar plačiai paplitę. Jų rasta X–XII a. latgalių kapuose, skiriamosios plokštelės dažniausiai ornamentuotos akutėmis. Visoje baltų gyventojų teritorijoje plačiau buvo nešiojami apgalviai iš įvijelių ir siaurų skiriamųjų plokštelių. Tokio tipo apgalviais puošėsi merginos ir Latvijos teritorijoje (Latvijas, 1974, 41: 12; 59: 1, 4 pav.).

Be aptartųjų apgalvių tipų, visoje žiemgalių teritorijoje (tiek pietinėje, tiek šiaurinėje) randami *vainikai*, pagaminti iš vienos ilgos žalvarinės įvijos. Tokios įvijos skersmuo 1,8–2,4 cm, jos viduje randama gausiai išlikusi organinė medžiaga – medinis virbas, stori vil-

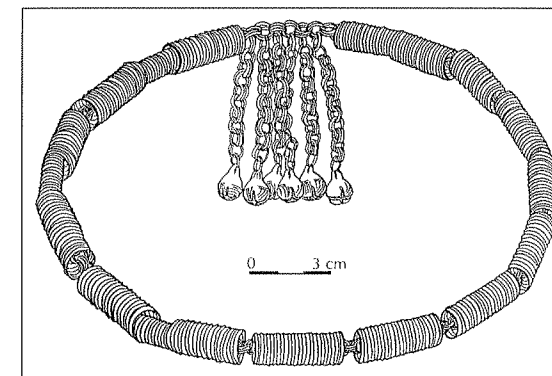

43. Apgalvis iš įvijų ir skardelių. Pavirvytė, k. Nr. 137

noniai siūlai ar iš jų nupinta virvutė. Matyt, tik su jais stambiai įvijai buvo galima suteikti vainiko pavidalą. Tokių vainikų ypač daug rasta Jauneikių kapinyne. Retkarčiais kape randamos nevienodo skersmens įvijos, o bendras rastų įvijų ilgis siekia net 1 metrą. Atrodytų, jog nešioti ir dvieiliai (dvigubi) vainikai. Tokių vainikų rasta Jauneikių kapinyno kapuose Nr. 428, 439, 459. Jie mėgti ir latgalių. Tik ten randami ir sukabinti tarpusavyje, o pakaušio srityje puošti žalvariniais kutais (Zariņa, 1960, p. 88, 6, 100 pav., p. 155, 71, 91. IV: 2, 3, XIV: 1, XV: 1–4, XVI: 1; XVII: 1 pav.). Apie tokį įvijų nešiojimą literatūroje žinoma ir kitokių nuomonių (Volkaitė-Kulikauskienė, 1984, p. 118–125; Graudonis, 2001, p. 55–62, 8, 12 pav.). Lietuvos teritorijoje, be žiemgalių, panašiais vainikais mėgo puoštis žemaitės (Valatka, 1979, p. 6–24; Tautavičienė, 1979, p. 40; Merkevičius, 1979, p. 41–62). Reikėtų pažymėti ir tai, jog vainikai neretai buvo randami kartu su apgalviais iš siaurų stačiakampių plokštelių ir įvijų. Įvijos kartu su minėtais apgalviais ypač buvo mėgtos Žemaitijoje. Ten dėvėtos trumpesnės, sudarė tik dalį tokių vainikų. Be to, jie nešioti žemiau apgalvio iš įvijų ir plokštelių. Pietinėje Žiemgalos dalyje, Jauneikiuose, tokie vainikai nešioti virš apgalvio ir nerasti kapuose be jų (Tautavičius, Tautavičienė, 1978, p. 156–164). Kadangi įvijų vainikai rasti kartu su minėtais apgalviais, tai ir datuojami tuo pačiu periodu, t. y. VI–VII a. Kiek kitoks įvijų vainikas rastas Pavirvytės kape Nr. 135. Jį sudarė šešiolika 2,5–3 cm ilgio ir 1 cm skersmens įvijų, suverėtų ant žalvarinės grandinėlių. Vainikas pakaušio srityje užsibaigia 6 kabančiomis žalvarinėmis grandinėlėmis su žvangučiais galuose (44 pav.). Rastas kape taip pat su įvijiniu apgalviu. Šis kapas datuojamas XI a.

Matyt, įvijų vainikais, kaip ir apgalviais, žiemgalės puošėsi V–XI a., tik vėlesniais amžiais kiek rečiau.

Be apgalvių, moterų galvos danga buvo puošiama ir kitokiais metaliniais papuošalais. Turtingame Jauneikių kapinyno kape Nr. 124 ant galvos mirusiajai buvo uždėta 120 cm il-

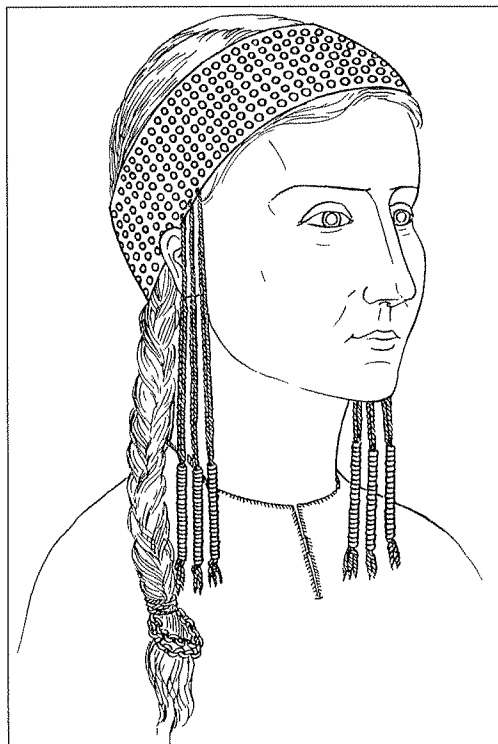

44. Įvijų vainikas. Pavirvytė, k. Nr. 135

gio žalvarinė grandinėlė. Ji juosė kaktą, o galai nusileido ant pečių (20 pav.). Greičiausiai ši grandinėlė puošė galvos apdangalo kraštą. Taip puošta galvos danga rasta Diržiuose, k. Nr. 92, ir panaši, tik puošnesnė, nes į kas antrą grandelę įkabintas klevo sėklos pavidalo žalvarinis kabutis, – Pavirvytės kape Nr. 143. Atrodytų, jog grandinėlė taip pat puošė kraštą audinio, dengusio galvą kaktos srityje.

Žymiai rečiau nei apgalviai buvo nešiojamos kepuraitės ar *galvos raiščiai*. Jų randa ir vyrų, ir moterų kapuose. Tokius raiščius gamino iš 5 cm pločio odos (Šukioniai) ar audinio (Jauneikiai) juostelės, kurios paviršius nusagstytas žalvariniais spurgeliais. Jie įkabinti į medžiagą ir liežuvėliais kitoje pusėje pritvirtinami prie jos. 6–7 cm pločio puošta smulkiais spurgeliais juosta rasta VIII a. Jauneikiuose, vyrų k. Nr. 260 ir 351 (Vaškevičiūtė, 1987, p. 23), Linksmučių k. Nr. 8, 21, Pamiškių k. Nr. 38, Šukionių k. Nr. 12, 34, 35, 78, 121. Pastarajame moters kape rastoji galvos juosta ypač puošni. Ji odinė, 5 cm pločio, puošta 7 eilėmis spurgelių. Prie juostos maždaug ties smilkiniais į ją buvo įvertos 3 juostelės ir prie jų pritvirtintos žalvarinės įvijelės. Jos turėjo kaboti pečių srityje (45 pav.). Panaši galvos danga rasta to paties kapinyno k. Nr. 12.

Žalvarinių spurgelių juostų, tik siauresnių, rasta moterų kapuose Pavirvytėje, k. Nr. 90, Stungiuose, k. Nr. 26, Linksmučiuose, k. Nr. 20, 21, 22, 36, Pamiškiuose, k. Nr. 4, 38. Šias juostas galima traktuoti ir kaip moterų kepuraičių krašto apvadus.

45. Galvos juostos rekonstrukcija (pagal Šukionių kapinyno k. Nr. 119)

Kepuraitėmis tiek vyrai, tiek moterys labiau mėgo puošti Žemaitijoje ir Kurše. Ten jų dažniau randama moterų nei vyrų kapuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1959, p. 43; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 127).

Kaip matome, pietinėje Žiemgalos dalyje galvos danga buvo savita, skirtinga nei kituose regionuose nešiota. Apgalviai iš stačiakampių plokštelių randami tik tai Žiemgaloje ir centrinėje Žemaitijoje. Tik pietinėje Žiemgalos dalyje kartu su minėtais apgalviais nešioti stambių ilgų įvijų vainikai virš apgalvio, o Žemaitijoje, kur taip pat dėvėti apgalviai, įvijos randamos pakaušio srityje, žemiau apgalvio, neretai nešiotos ir be apgalvių. Minėto tipo apgalvių ir vainikų dėvėjimas priartina pietinius žiemgalius prie žemaičių.

Savitai puoštos kepuraitės ir juostos, žalvariniai spurgeliai, įkabinti į audinį ar odą, paplitę taip pat minėtame regione. Kaip vėliau matysime, tokie spurgeliai ypač populiarūs, naudoti ne tik galvos dangai, bet ir apavui ar diržams puošti.

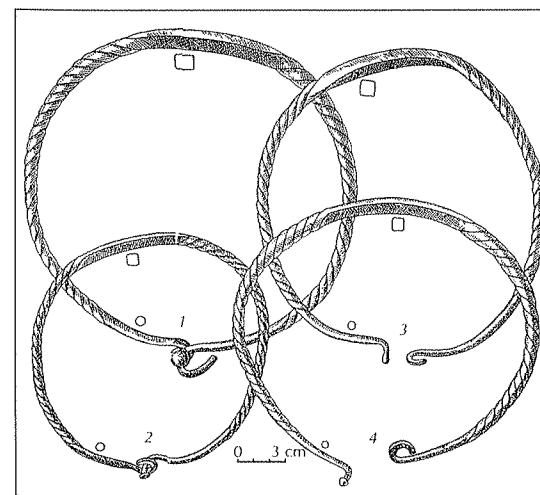
Kaklo papuošalai

Šią papuošalų grupę sudaro antkaklės ir karoliai.

Antkaklės žiemgaliai mėgo ir nešiojo įvairių formų. Šis papuošalas tiko tiek moterims, tiek vyrams. Tos pačios formos antkaklės nešiotos abiejų lyčių atstovų. Todėl antkaklių negalima skirstyti į moterų ar vyrų. Tačiau krinta į akis tai, jog su antkaklėmis palaidota tik nedaug mirusiųjų: Jauneikių kapinyne 10%, Pavirvytėje 11, Linksmačių 12, Pamiškių 20, Stungių 26%, Šukionių kapinyne šis rodiklis dar mažesnis – tik apie 6%. Literatūroje yra įsigalėjusi nuomonė, jog antkaklėmis puošėsi tik turtingi, kilmingi visuomenės nariai (Vaitkunskienė, 1978, p. 24). Žiemgalos kapinynų medžiaga visiškai paremtų šį teiginį. Antkaklėmis puošėsi visą laikotarpį, t. y. nuo pat V iki XII a. Tačiau šį laikotarpį jos nešiotos netolygiai: mažiau antkaklių VI–VII a. kapuose ir daugiau VIII–XII a. Be to, VI–VII a. dažniau laidota tik su viena antkakle, o iš IX–XII a. randame kapų su 2–3 ar net 4 antkaklėmis: Jauneikiuose, k. Nr. 58, – 4 antkaklės (beje, šį kapą galime pavadinti siuvėjos (amatininkės) kapu. Jame rasta adata ir kitos retesnės, gausesnės įkarpės, rodančios, jog mirusioji turėjo užimti ne visai eilinę padėtį to meto visuomenėje). Stungiuose, k. Nr. 14, – 3 antkaklės (kape palaidota jauna mergaitė su geriamuoju ragu), Pamiškiuose, k. Nr. 58, – 4 antkaklės ir t. t. Visuose kapuose palaidotos moterys. Greičiausiai paprotys moteris laidoti su keliomis antkaklėmis plito iš Kuršių, kur jis būdingas.

Dauguma rastųjų antkaklių žalvarinės, tik viena kita sidabrinė ar geležinė. Nešiotos antkaklės įvairių formų, tačiau labiausiai paplitusios ir gausiausiai randamos visoje Žiemgalos teritorijoje *antkaklės su kabliuku ir kilpele*. Tik šio tipo antkaklės buvo rastos Šukionių kapinyne, didžiąją daugumą jos sudarė Pamiškiuose (iš 65 antkaklių net 36 šio tipo) ir Jauneikiuose. Randamos be išimties visuose žiemgalių kapinyuose. Nešiojo ir vyrai, ir moterys, ir vaikai. Jų lankelis prie galų suktas, vidurinioji dalis keturkampio skersinio pjūvio,

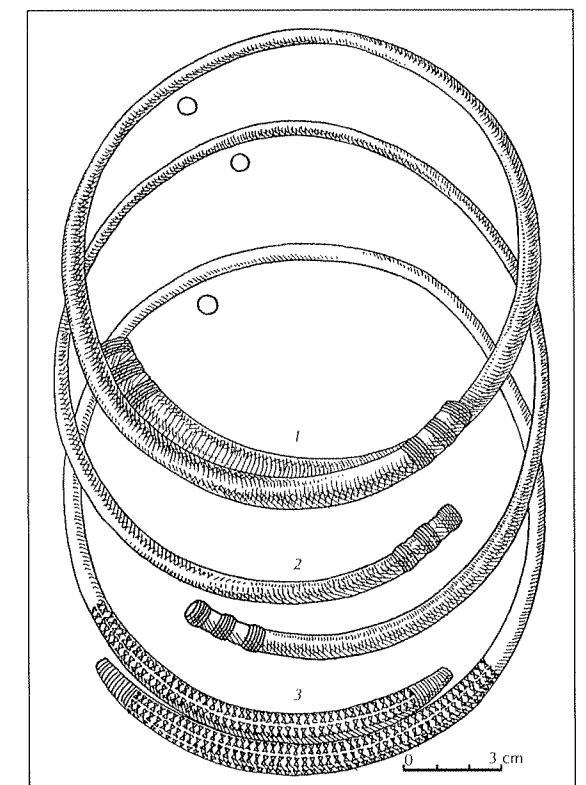
galai plonėja ir užsibaigia vienas galas kabliuku, kitas – kilpele. Jauneikių kapinyne kai kurių šio tipo antkaklių vidurinioji dalis puošta tinkliniu ornamentu ar duobutėmis, o kabliukas esti su „kepurėle“, puošta įkartėlėmis. Kai kurios iš šių antkaklių sidabrinės (Tautavičienė, 1981, p. 7: 25, 26, 27, 15 pav.), tačiau didžioji dauguma žalvarinės. Jos įvairaus dydžio: skersmuo 1,1–2 cm, storis 0,6–1,1 cm (46 pav.). Nešiotos taip, kad užsegimas esti ir krūtinės (Jauneikiai), ir sprando srityje (Šukioniai). Šio tipo antkaklių dažniausiai randama Šiaurės Lietuvoje, kiek rečiau – Vakarų bei Vidurio Lietuvoje. Jomis puošėsi žiemgaliai, žemaičiai, kuršiai, skalviai, aukštaičiai, latgaliai. Ypač mėgtos IX–X a., nors pradėtos nešioti jau nuo V a. pabaigos – VI a., o pavienės puošesnės – dar ir XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 144; LAA, 1978, p. 21; Tautavičius, 1996, p. 178). Jauneikių kapinyne 4 tokios antkaklės rastos VI–VII a. kapuose (Vaškevičiūtė, 1987, p. 25). Kituose kapinyuose jų rasta ir vėlesnio laikotarpio kapuose. Latvijos teritorijoje antkaklės su kilpele ir kabliuku taip pat gausiausios Žiemgalos srityje, kiek rečiau nešiotos kuršių bei latgalių, o lybiai jomis puošėsi itin retai (Latvijas, 1974, p. 214). Todėl galime drąsiai teigti, jog tai žiemgaliams būdingas antkaklių tipas, ir į kitas gentis jis, matyt, plito iš šio krašto.

46. Antkaklės su kabliuku ir kilpele: 1) Jauneikiai, k. Nr. 113, 2) Valdamai, k. Nr. 7, 3) Pamiškiai, k. Nr. 54, 4) Stungiai, k. Nr. 19

Antkaklių užkeistais storėjančiais galais rasta Jauneikių kapinyne (k. Nr. 4 ir 444), VI–VII a. moterų kapuose, Diržiuose (k. Nr. 43), Rūdiškėse (atsitikt.), Linksmačiuose (k. Nr. 70), Pavirvytėje (k. Nr. 6). Jų lankelis apvalaus skerspjūvio, galai truputį storėja ir užsikeičia. Patys galiukai ornamentuoti skersinių rantelių grupėmis ar trikampėliais. Jos 13,7–14 cm skersmens, lankelis 0,3 cm, galai 0,6–0,7 cm storio. Viena jų – sidabrinė (Tautavičienė, 1981, p. 7: 37, 2 pav.). Šis antkaklių tipas būdingas Vakarų bei Šiaurės Lietuvai, o Latvijoje sutinkamas tik žiemgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, p. 160, 41: 14 lent.). Pradėtos nešioti nuo V–VI a. ir nešiotos iki XI a., tačiau labiausiai mėgtos VIII–IX a. (Tautavičius, 1996, p. 181) (47 pav.).

Pergniaužtinės antkaklės nors retai, bet buvo nešiotos ir Žiemgaloje. Iš Lietuvos teritorijoje esančių žiemgalių kapinynų tik viena šio tipo antkaklė – VII a. vyro kape Nr. 422 Jauneikiuose. Ši antkaklė sidabrinė (Tautavi-

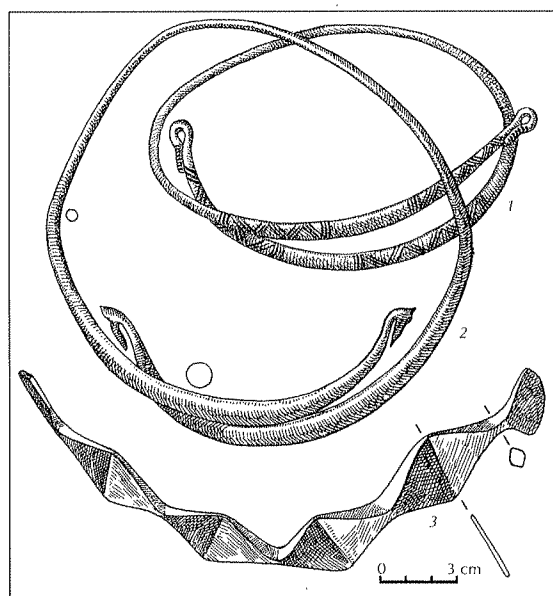

47. Antkaklės užkeistais storėjančiais galais: 1) Jauneikiai, k. Nr. 4, 2) Jauneikiai, k. Nr. 444, 3) Linksmačiai, k. Nr. 70

čienė, 1981, p. 7: 35, 21 pav.). Antkaklės lankelio vidurinioji dalis plona, apskrita, galai ir šonai storesni, plokšti, užkeisti. Plokščioji lankelio dalis protarpiais igniaužta, tarp igniaužimų susidaro aštrūs rombai. Tokio tipo antkaklės datuojamos VI–VII a. sandūra (Tautavičius, 1996, p. 180). Latvijos teritorijoje jų rasta gausiau, bet ir ten jos paplitusios tik žiemgalių ir latgalių žemėse (Latvijas, 1974, p. 160, 41: 15 pav.; p.161, 42: 8 pav.) (48: 3 pav.).

Balnelinės antkaklės – irgi mėgtas žiemgalių antkaklių tipas. Jas, skirtingai nuo antkaklių užkeistais pastorintais galais, nešiojo ir vyrai, ir moterys. Jų daugiausia rasta Jauneikių kapinyne. Antkaklių lankelis apvalaus skerspjūvio, galai ir šonai kiek storesni, papuošti smulkiais įkartėlėmis, rombeliais, o kartais ornamentas imituoja tordiravimą. Vienas lankelio galas užsibaigia „balneliu“, kuris taip pat ornamentuotas, kitas – ramento formos kilpelė. Šio tipo antkaklių rasta ir sidabrinių – Jauneikiai, k. Nr. 28 (Tautavičienė, 1981, p. 8: 39, 24 pav.). Antkaklių skersmuo 15–16 cm, lankelio storis 0,7–0,8 cm. Nešiotos VII–XI a. Pastaruoju metu šių antkaklių rasta ir VI a. kape (Kazakevi-

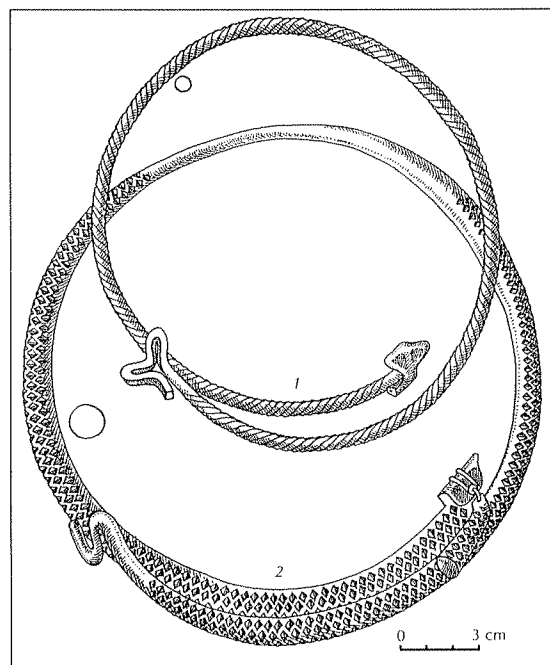

48. Antkaklės ramentiniais galais: 1) Linkuva, atsitikt., 2) Pamiškiai, k. Nr. 23, pergniaužtinė antkaklė – 3) Jauneikiai, k. Nr. 422

čius, 1993, p. 97; Šnore, 1980, p. 97–100). Be žiemgalių, jomis puošėsi sėliai, lietuviai, aukštaičiai, rečiau žemaičiai ir kuršiai. Nemaža jų Latgaloje (LAA, 1978, p. 24; Tautavičius, 1996, p. 182), randamos taip pat Estijoje (Тыниссон, 1962, p. 254) (49 pav.).

Antkaklės užkeistais keturkampiais galais taip pat mėgstamas žiemgalių papuošalas. Jų lankelis tordiruotas, galai keturkampiai, vidurinioji dalis plonesnė, apvalaus skerspjūvio. Skersmuo 17–20 cm, lankelio storis 0,6–0,7 cm. Visos rastos moterų ar vaikų (sprendžiant iš įkapių, mergaičių) kapuose (Jauneikiai, k. Nr. 58; Stungiai, k. Nr. 15; Pamiškiai, k. Nr. 26; Linksmučiai, k. Nr. 19; Diržiuose, k. Nr. 25 ir kt). Jos pradėtos nešioti nuo VIII a. ir ypač mėgta jomis puošti X–XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 146; LAA, 1978, p. 24). Tokio tipo antkaklės būdingos ir latgaliams. Rečiau aptinkamos už Rytų Pabaltijo ribų: rasta Šiaurės rytų Baltarusijoje (Latvijas, 1974, p. 161, Сегреева, 1978, p. 37, 1: 3 pav.) (50 pav.).

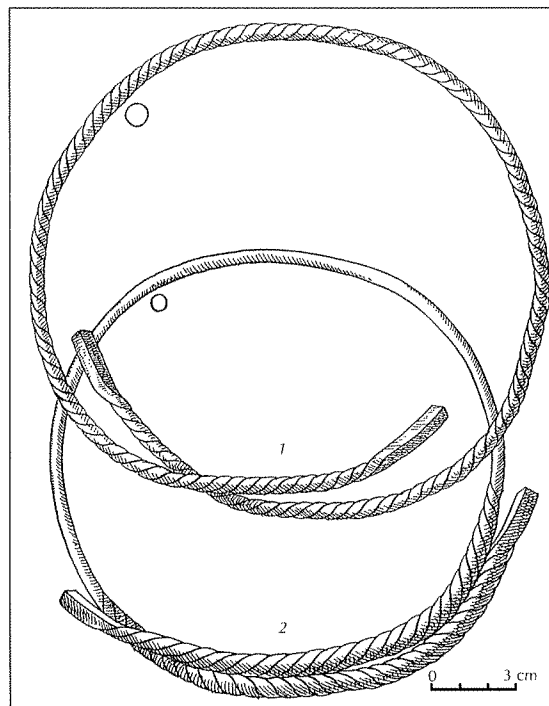
Ramentiniais galais antkaklės rastos Jauneikių, Diržių, Linkuvos ir Pavirvytės kapinyuose. Antkaklių lankelis apvalaus skersi-

49. Antkaklės balneliniais galais: Jauneikiai 1) k. Nr. 28, 2) 124

nio pjūvio, galai užkeisti, o plonėjantys galūkai sulenkti į vienodas remento formos kilpeles. Antkaklių lankelis dekoruotas įstrižomis įkartomis. Jomis puošiasi IX–XI a., randamos dažniausiai žiemgalių ir sėlių žemėse, rečiau buvo nešiotos lietuvių, žemaičių bei kuršių ir latgalių (Tautavičius, 1996, p. 184; Latvijas, 1974, p. 214, 56: 3 pav.). Randamos ir į rytus iki Aukštutinės Padnepės (Сегреева, 1978, p. 34) (48: 1, 2 pav.).

Vytinės antkaklės kūginiais galais žiemgalių teritorijoje randamos retai, labiau paplitusios Rytų Lietuvoje ir Latgaloje. Šių antkaklių lankelis vytas iš 3 apvalių vielėlių, galai užkeisti. Viename gale dvi vielos baigiasi pailgomis plokštelėmis, o trečioji – kūgeliu, kitame gale visos 3 vielos – aukštais kūgeliais. Plokštelių paviršius puoštas trikampėliais ir zigzagais. Antkaklės 19–20 cm skersmens, lankelis 0,8 cm storio, kūgelių aukštis 2,1–2,3 cm. Trys rastos Jauneikių kapinyne (k. Nr. 58(2) ir 107) ir viena Rūdiškių. Nešiotos VIII–XI a. Jauneikiuose rastosios datuotos X–XI a. (Vaškevičiūtė, 1987, p. 26).

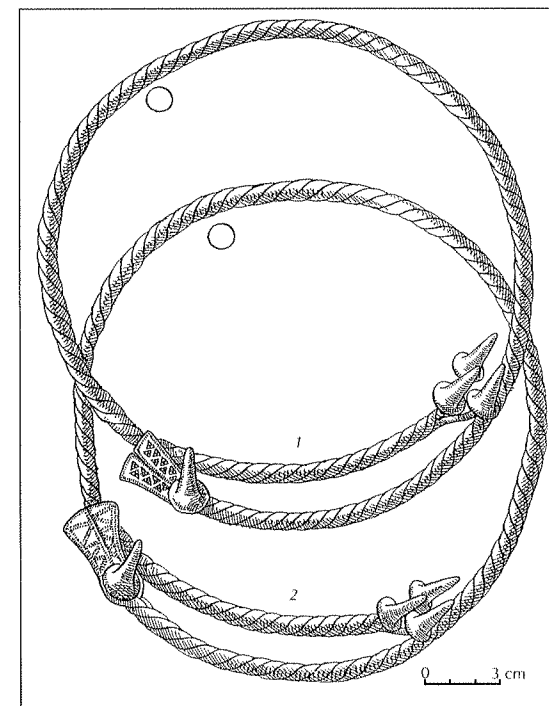

50. Antkaklės užkeistais keturkampiais galais: 1) Jauneikiai, k. Nr. 58, 2) Pamiškiai, k. Nr. 26

Be Rytų Lietuvos, retkarčiais jomis puošėsi centrinėje ir šiaurinėje Lietuvoje, jas mėgo latgaliai (LAA, 1974, p. 30; Latvijas, 1974, p. 231, 61: 5 pav.) (51 pav.).

Gausiau buvo puošiasi *vytinėmis antkaklėmis kilpiniais galais*. Jų rasta Pavirvytės (6 vnt.), Linkaičių, Diržių (4), Meldinių, Stačiūnų (8) kapinyuose. Nešiotos ir vyrų, ir moterų. Antkaklių lankelis vytas iš 3 vielų. Viename gale iš vienos vielos sulenkiamas kilputė, o kitos dvi vielos apvyniojamos apie ją. Kitame lankelio gale iš vienos vielos sulenkiamas kabliukas, o kitos dvi apsukamos aplink. Antkaklių galai prasikeičia; kilpelė apie 1 cm dydžio, lankelio storis 0,6–0,8 cm (52:1 pav.). Nešiotos X–XII a. ir ypač mėgtos kuršių (LAA, 1978, p. 29; LA, 1974, 48 lent.). Gal todėl neatsitiktinai daugiau jų rasta Pavirvytės kapinyne.

Nešiotos ir *sudėtinės antkaklės*: sujungtos 3–4 antkaklės smulkesniais ramentiniais galais. Prie lankelių galų ir ties viduriu jos sukabintos tarpusavyje siauromis plokštelėmis (pav. 52: 2, 3 pav.). Tokių antkaklių ži-

51. Antkaklės kūginiais galais: Jauneikiai 1) k. Nr. 58, 2) k. Nr. 107

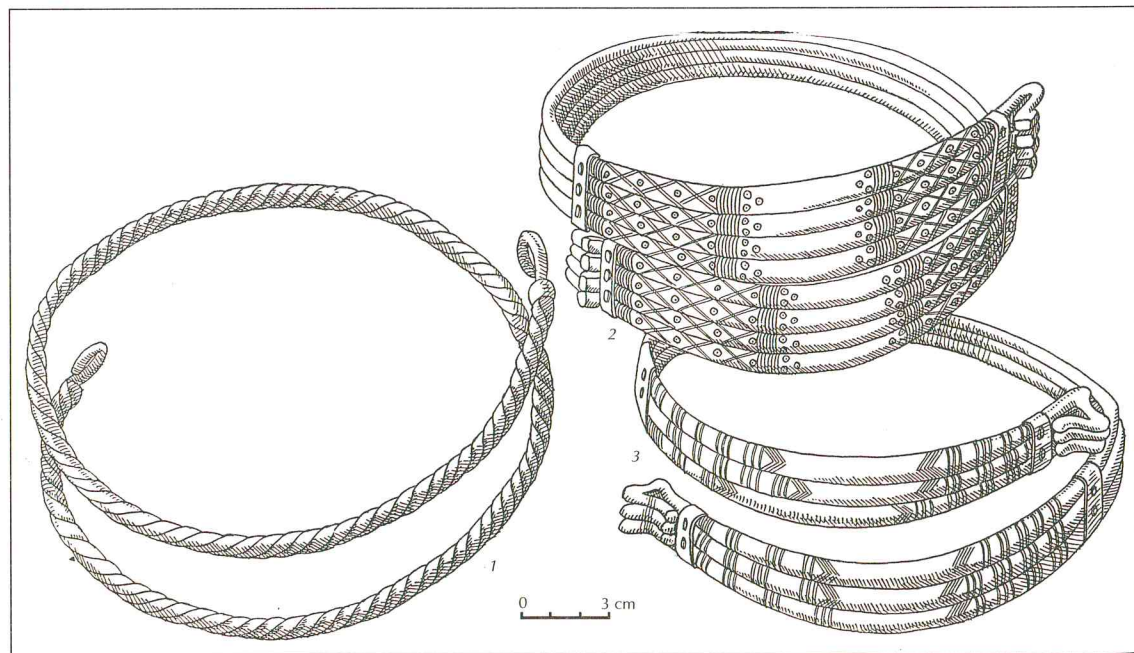
noma nedaug. Gausiausiai jų rasta Pavirvytės kapinyne. Visos rastos X–XI a. moterų kapuose. Be Pavirvytės, žinomos iš Ringuvėnų, Šaukėnų; tai yra jau žemaičių kapinynai (LAA, 1978, p. 27). Latvijoje jų dažniau aptinkama (Latvijas, 1974, p. 214, 56 lent.).

Kaip matyti, žiemgaliai mėgo antkakles ir nešiojo jas įvairių formų. Pačios ankstyviausios – pergniaužtinės ir užkeistais storėjančiais galais. VII a. kapuose randamos balnelinės, užsibaigiančios kabliuku ir kilpele, nors didžioji dauguma šio tipo antkaklių priklausytų jau VIII–X a. VIII–XII a. kapuose antkaklių pagausėjo, pradėta nešioti po kelias iš karto. Nuo VIII a. buvo nešiojamos vytinės antkaklės kūginiais galais, užkeistais keturkampiais galais. Nuo IX a. – antkaklės ramentiniais galais. X–XI a. kapuose atsirado naujo tipo antkaklių – sudėtinės antkaklės, o X–XII a. nešiotos vytinės kilpiniais galais. Vienos antkaklės būdingos beveik visoms Lietuvoje ir Latvijoje gyvenusioms gentims, kitos nešiotos tik žiemgalių. „Žiemgališkos“ yra su kabliuku ir kilpele galuose, užkeistais keturkampiais galais, taip pat sudėtinės. Antkaklėmis užkeistais storėjančiais galais, be

žiemgalių, puošėsi žemaičiai, o vytinėmis kūginiais galais ir balnelinėmis – aukštaičiai, lietuviai ir latgaliai, vytinėmis kilpiniais galais – kuršiai.

Karolių apvaros. Papročio puoštis karolių apvaromis Žiemgalijoje nebuvo, karolių rasta labai nedaug. Tik retkarčiais vyrų, moterų bei vaikų kapuose randama po 1–2 karoliukus; jie buvo nešioti tik kaip amuletai. Didžioji dauguma karolių gintariniai, mažiau rasta stiklinių ar molinių. *Gintariniai* karoliukai įvairių formų: dvigubo nupjauto kūgio, plokšti, statinaitės formos, pailgi. Tačiau visi jie smulkūs. Karoliai-amuletai rasti VIII–XI a. kapuose. Nešioti kartu su antkaklėmis ir be jų. *Stikliniai* karoliai dažniausiai tamsiai mėlyno stiklo, ranti. Žinomas vienas margas karoliukas, rastas Jauneikių kapinyne, bei keli *moliniai* karoliai.

Čia reikėtų išskirti tiktai Pavirvytės kapinyną, kuriame, palyginti su kitais žiemgalių kapinynais, karolių rasta daugiau. Bet ir čia, išskyrus moters kapą Nr. 138, kuriame buvo mėlyno stiklo rantių karolių apvara, visuose kituose kapuose rasta tik po 1–2 karoliukus.

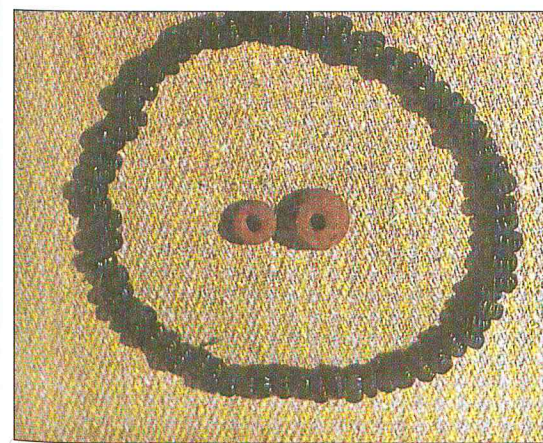
52. Antkaklė kilpiniais galais ir sudėtinės antkaklės: Pavirvytė, 1–2) k. Nr. 137, 3) k. Nr. 143

Minėtame kape moters kaklą puošė dviguba mėlyno stiklo 68 rantių karolių apvara (53 pav.). Joje buvo ir 2 nedideli dvigubo nupjauto kūgio formos gintariniai karoliukai. Ši apvara vienintelė visoje Žiemgalos teritorijoje. Beje, kapas turtingas, išsiskiria iš kitų savo ne-tradicinėmis įkapėmis. Manytume, kad ši karolių apvara atspindi glaudžius ryšius su kuršių kultūra, nes kaip tik vakariniai žiemgalių kaimynai kuršiai mėgo puoštis karoliais. Palyginti su kitais kapinynais, karolių kiek gausiau rasta Diržiuose. Jie visi gintariniai.

Krūtinės papuošalai

Didelę papuošalų grupę sudaro krūtinės papuošalai – *segės, smeigtukai, grandinėlės*. Žiemgaliai jais puošėsi kiek kitaip nei kitos gentys. Čia seges nešiojo tik vyrai, o moterys – smeigtukus. Tik labai retai vyro drabužiui susegti naudoti smeigtukai, o moterų – segės. Smeigtukai vyrų kapuose kartais randami ne įprastinėje vietoje – krūtinės srityje, o prie galvos, kojų ar po mirusiojo griaučiais. Matyt, smeigtuku susegdavo ne tik drabužį, bet ir drobulę, į kurią buvo susuptas mirusysis. Panašią paskirtį turėjo ir kai kuriuose moterų kapuose randamos segės.

Paprotys vyrams puošti segėmis, o moterims smeigtukais yra vienas iš žiemgalių senosios kultūros bruožų, bet jis bendras su žemaičiais ir kuršiais. Tik kapuose jų padėtis dažnai skiriasi.

53. Mėlyno stiklo karoliai. Pavirvytė, k. Nr. 138

Kaip jau buvo minėta, segės vyrų kapuose randamos krūtinės-juosmens srityje, paprastai po vieną. Tik retai kape būna 2, 3 ar net 4, 5 segės. Jų kape padaugėjo, pradėjus nešioti pasagines. Lankinių segių randama tik po vieną (išimtį sudaro tik kai kurie Pavirvytės moterų kapai).

Žiemgalių moterims būdinga puoštis smeigtukų pora. Kape jie randami abiejose krūtinės pusėse, sujungti grandinėle ar ke-liomis grandinėlėmis. Kartais grandinėlės labai ilgos. Taip buvo puošiamas – susegamas viršutinis drabužis. Dažniausiai porą sudarė 2 vienodos formos smeigtukai. Tačiau randama vienoje poroje su skirtingomis smeigtukų galvutėmis. Vyrų kapuose randami paprastesni, ne tokie puošnūs smeigtukai – dažniausiai geležiniai lazdeliniai ar žalvariniai nuokamieniai, dar rečiau žiediniai ar trikampe galvute. Bet niekada vyrai nenešiojo smeigtukų poros. Rastieji smeigtukai daugiausia žalvariniai, išskyrus lazdelinius, dažniausiai nukaltus iš geležies. Gana dažnai žalvarinių smeigtukų galvutės būna puoštos baltu metalu – sidabro plokštelėmis ar alavu. Dalis rastųjų papuošalų yra tikri juvelyrikos pavyzdžiai. Jie ne tik gražių formų, bet ir ypač kruopščiai pagaminti, skoningai ornamentuoti. Ornamentų motyvuose atsispindi to meto žmonių dvasinis pasaulis, jų ryšys su gamta.

Dalis krūtinės papuošalų, kaip ir antkaklių ar apgalvių, būdingi tik šiai sričiai. Todėl tokie papuošalai padeda nustatyti žiemgalių teritorijos ribas, jų ryšius su kaimynais. Vadinasi, krūtinės papuošalai – svarbi etninės kultūros dalis.

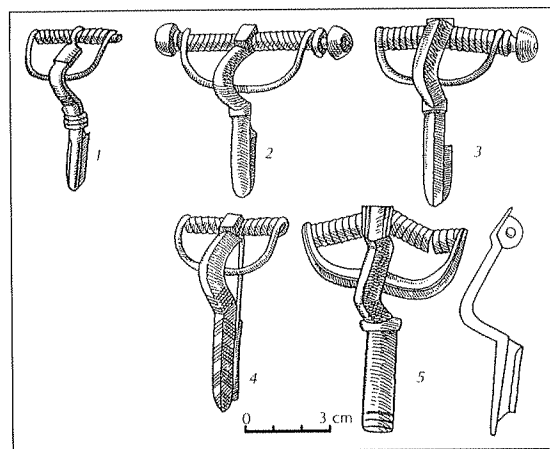
Žiemgaliai nešiojo įvairių formų seges. Jos yra lankinės, pasaginės ir plokštelinės (ap-skritos ir kryžinės).

Lankinės segės Rytų Pabaltijoje išplito III a. pabaigoje – IV a. ir naudotos bent iki XI a. Jos buvo labai įvairios, skirstomos į pogrupius, dažniausiai atsižvelgiant į kojelės formą. V–IX a. buvo būdingiausias vyrų papuošalas.

Žiemgalių kapinynuose ankstyviausios yra *lankinės segės lenkta kojele*. Šių segių įvija

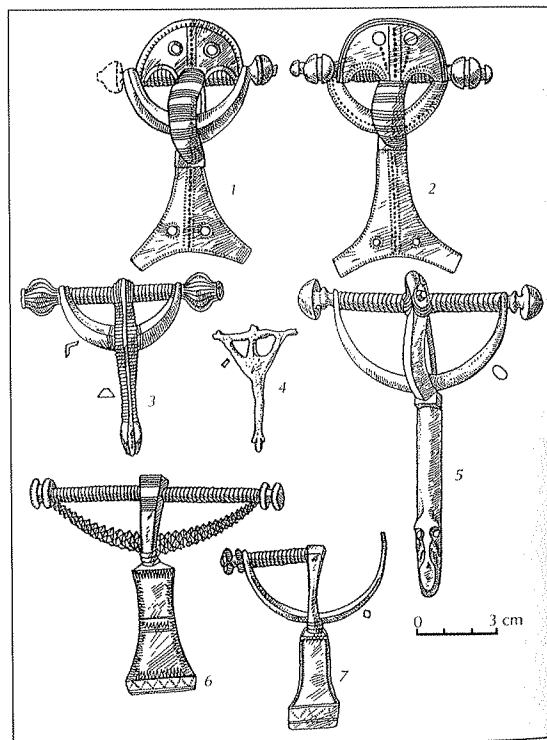
atvira, lankelis apvalaus skersinio pjūvio, liemenėlis profiliuotas, ties perėjimu į kojelę puoštas žiedeliais. Segės nedidelės, apie 5–6 cm ilgio, lankelis 3,5–4 cm pločio, dažniausiai visai neornamentuotos (54: 1–3 pav.). Tokios segės nešiotos Vidurio ir Rytų Europoje. Žiemgalos teritorijoje jų nedaug, rastos Jauneikių kapinyno V–VI a. kapuose, Skarės kapinyne (Duobelės r.), Plavniekalno, Grinertų ir kt. Labiau mėgtos Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, nešiotos IV–V a. (Latvijas 1974, p. 158, 30: 15, 41: 7 lent.; Tautavičius, 1996, p. 190–191).

Lankinių ilgakojų segių randama daugiausia V–VI a. kapuose. Šių segių įvijos užsibaigia pusrutulio formos buoželėmis. Įvijos lankelis plokščias, liemenėlis ir kojelė pusiau apvalaus pjūvio, dažnai ornamentuoti ranteliais (kartais jų grupėmis, retkarčiais išsiai), užkaba lieta. Jos 10–13 cm ilgio, įvija 7,2–9,7 cm (54: 4, 5 pav.). Tokiomis segėmis puošėsi Lietuvos, Latvijos ir Rytprūsių teritorijoje gyvenusios baltų gentys (LAB, 1961, p. 327; LAA, 1974, p. 158). Jos plačiai paplitusios Vakarų Europoje, iš ten per prūsų gentis atėjo į rytinę Baltijos jūros pakrantę (Tautavičius, 1996, p. 192). Pietinėje Žiemgalos dalyje šio tipo segės negausios, rastos tik Jauneikių ir Rūdiškių kapinyuose. Matyt, ir dėl tos priežasties, jog nedaug nežinoma šio laikotarpio kapų.

54. Lankinės segės lenkta ir ilga kojelė: Jauneikiai, 1–4) atsitikt., 5) k. Nr. 393

Lankinės pelėdinės segės gerokai puošnės, retai, bet randamos ir žiemgalių žemėse. Segių įvijų galai užsibaigia buoželėmis, kojelė plokščia trikampė, apačioje su įlinkimu, liemenėlis pusiau apvalaus skersinio pjūvio, puoštas skersinių rantelių grupėmis. Įvijų lankelis platus, suploto trikampio skersinio pjūvio, uždengtas vėduoklės formos skydėliu. Skydelis virš įvijos ir kojelė kartais dengti sidabro plokštelėmis, ornamentuotomis smulkių iškilų taškučių linijomis, juostelėmis, kryželiais. Plokštelė virš įvijos ir virš kojelės turi po 2 akutes. Segės 8–11 cm ilgio, įvija 6,5–8,5 cm ilgio (55: 1–2 pav.). Datuojamos VII–IX a. Pietinėje Žiemgalos teritorijoje rastos Jauneikių, Šukionių ir Rūdiškių kapinyuose (pastarajame sidabrinė). Lietuvos teritorijoje jos nėra gausios. Žinoma tik 15 jų egzempliorių (Tautavičius, 1996, p. 217). Rastos kuršių, latgalių ir sėlių žemėse, taip pat žinomos Got-

55. Lankinės pelėdinės, gyvūninės ir skliutakojės segės: 1) Jauneikiai, k. 443, 2) Jauneikiai, k. Nr. 422, 3) Jauneikiai, k. Nr. 466, 4) Jauneikiai, k. Nr. 381, 5) Jauneikiai, k. Nr. 390, 6) Pamiškiai, k. Nr. 27, 7) Jauneikiai, k. Nr. 455

lande. Kartais jos labai puošnios, didelės, puoštos dar ir mėlyno stiklo akutėmis, todėl nuo seno domino tyrinėtojus (Latvijas, 1974, p. 158, 42: 23 pav.; Urtāns, 1961, p. 39–59).

Lankinės gyvulinės segės čia taip pat negausios. Žiemgaloje jų rasta tik Jauneikiuose ir viena atsitiktinė Budraičių kapinyne (Joniškių r.). Jauneikiuose rastos 3 segės, visos skirtingos. Kapo Nr. 381 segutė nedidelė, vos 5,5 cm ilgio ir 3,6 cm pločio. Segės įvija su nedidelėmis buoželėmis galuose, kojelės galas smailėja ir baigiasi tarsi stilizuotu gyvulio snukučiu su dviem ataugėlėmis – auselėmis. Kapas apardytas; kitų įkapių daugiau nerasta. Tačiau sprendžiant iš to, kad kapas rastas toje kapinyno dalyje, kur laidota V–VII a., be to, segė įvijos galuose turi buoželes, šį kapą ir gyvulinę segele reikėtų datuoti taip pat VI–VII a. (55: 4 pav.).

Kapo Nr. 390 segė turi net 2 gyvulio galvutes. Nors ji ir 14,5 cm ilgio, bet atrodo lengva ir grakšti. Jos įvija baigiasi buoželėmis, ilga kojelė – anties galvutė kiek paplotu snapu, segės liemenėlio galas virš įvijos – žalčio galvutė. Abi galvutės gana realistiškos – aiškiai išsiskiria antakių linijos, akytės, nosies skylutės. Kartu su sege buvo įmoviniai ietigaliai su profiliuota ir rombo formos plunksnomis. Datuojama VI a. (Vaškevičiūtė, 1978, p. 27) (55: 5 pav.).

Kape Nr. 466 rastoji segė 7,8 cm ilgio, įvija 8,8 cm ilgio, didelėmis „aguonos“ formos buoželėmis. Lankelis per vidurį turi aštirią išilginę briauną, kojelė rantyta ir užsibaigia gyvuliuko, greičiausiai žalčio, snukučiu. Snukutis pavaizduotas labai realistiškai, ryškiai skiriasi nuo visos segės kojelės. Be segės, mirusiajam į kapą buvo įdėti 2 įmoviniai ietigaliai su lauro lapo formos plunksnomis. Kapas datuojamas VII a. (Vaškevičiūtė, 1978, p. 27) (55: 3 pav.).

Budraičių segė išlikusi ne visa, tik kojelė su giliais skersiniais ranteliais ir gyvulio galvute (Tautavičius, 1996, p. 205, 93 pav.).

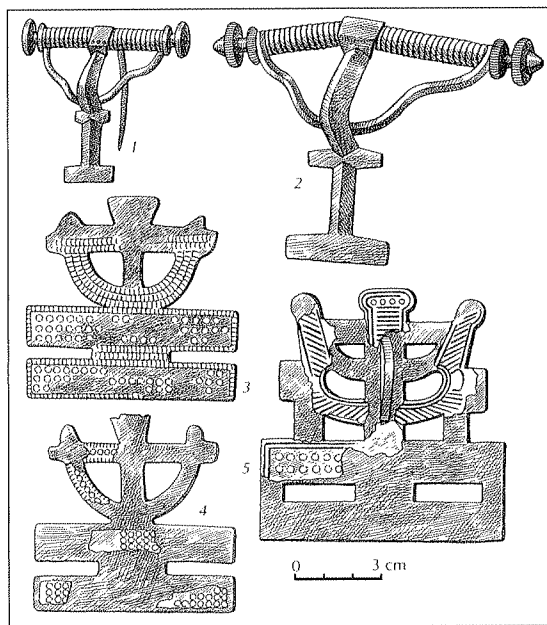
Iki šiol lankinės gyvulinės segės Lietuvos teritorijoje buvo randamos daugiausia pajūrio rajonuose ir datuojamos VIII–IX a. Šiame

kapinyne rastosios lankinės gyvulinės segės vienos ankstyviausių Lietuvos teritorijoje. Jų gyvulių galvutės realistiškesnės negu vėlesnių, pajūrio gyventojų naudotų.

Pastaruoju metu jų rasta dar Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyno VI a. kapuose (Kazakevičius, 1993, p. 107) ir Lazdininkų (Kretingos r.) VII a. kapuose (Rickevičiūtė, 1984, p. 45–48). Šie radiniai rodo, kad lankinės gyvulinės segės VI–VII a. Lietuvoje buvo plačiau paplitusios, negu iki šiol atrodė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad VI–VII a. jos labai įvairios, kiekviena turi savų bruožų. Įdomu, kad lankinių gyvulinių segių nerasta VIII–XI a. žiemgalių kapuose, nors tuo metu jos buvo dėvimos kaimynų kuršių. Negausu šio tipo segių ir latviškoje Žiemgalos dalyje.

Lankinės skliutakojės segės žiemgalių taip pat buvo dėvimos. Jų rasta Jauneikių, Linksmučių, Pamiškių, Diržių kapinyuose. Šių segių įvijos galai papuošti dvigubais žiedeliais, lankelis facetuotas. Jos 7,8–9,2 cm ilgio, tik Diržiuose (k. Nr. 62) rastoji mažesnė, 6,5 cm. Kojelė plokščia, galas apie 2,3 cm pločio, dažnai ornamentuotas (55: 6, 7 pav.). Šios segės rastos VII–VIII a. kapuose. Jų gausiau randama žiemgalių ir žemaičių, aukštaičių gyvenamuosiuose plotuose, pavieniai egzemplioriai Lietuvoje rasti ir kitų genčių teritorijose. Jos datuojamos taip pat VII–VIII a. (LAA, 1978, p. 43). Latvijoje jų aptikta tik Žiemgaloje (Latvijas, 1974, p. 156, 41: 21 pav.).

Lankinės laiptelinės segės buvo žinomos 2 tipų: ankstyvosios ir vėlyvosios. Pirmosios su atvira įvija, vėlyvosios – su uždengta. Pirmojo tipo segių įvija užsibaigia 2 žiedeliais ar kūgeliais, liemenėlis išlenktas. Kojelė turi 2 laiptelius, viršutinis trumpesnis. Laipteliai ornamentuoti įspaustomis akutėmis ar ranteliais. Segės 5–8 cm ilgio ir iki 10–11 cm pločio (56: 1, 2 pav.). Rastos Jauneikiuose ir Rūdiškiuose. Jos datuotos VI–VII a. Be žiemgalių, šio tipo segėmis puošėsi Vidurio ir Vakarų Lietuvos gyventojai, gausiai randamos Rytprūsiuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 160; LAA, 1978, p. 46; Tautavičius, 1996, p. 214).

56. Lankinės laiptelinės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 409, 2) Jauneikiai, k. Nr. 410, 3) Jauneikiai, k. atsitikt., 4) Jauneikiai, atsitikt., 5) Pavirvytė, k. Nr. 135

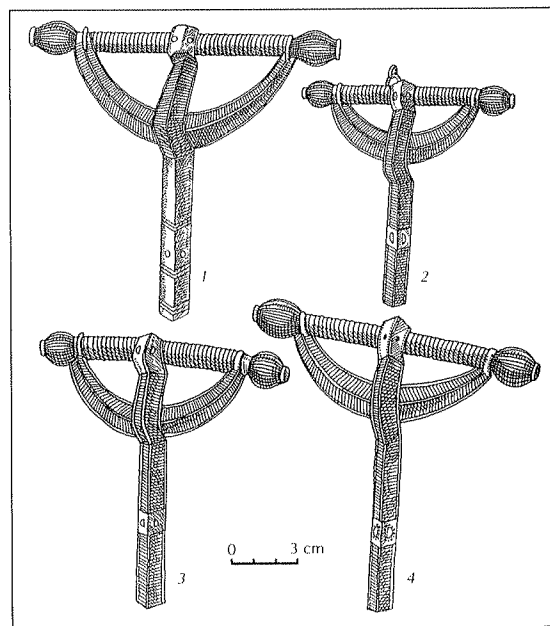
Lankinės laiptelinės segės su uždenpta įvija vėlyvesnės. Jų lankelis ir įvija suplokštėja. Laipteliai vienodo dydžio, dengti balto metalo plokštelėmis, puoštomis iškiliais spurgeliais. Labai puošni šio tipo segė rasta Pavirvytės kapinyne, k. Nr. 135. Ji kiek didesnė už įprastines, 9 cm ilgio ir tiek pat pločio. Šios segės laiptelių galai sujungti. Įvijos lankelis plokščias, profiliuotas. Segė padengta balto metalo alavo ir švino lydiniu (56: 3–5). (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 158). Tokios segės buvo nešiotos IX–XI a. Paplitusios toje pačioje teritorijoje, kaip ir pirmojo tipo, randamos ir Užnemunėje (LAA, 1978, p. 47). Lankinės laiptelinės segės plačiai paplitusios ir pietinėje Latvijoje (Latvijas, 1974, p. 216, 57: 22 pav.).

Lankinės aguoninės segės bene gausiausios iš visų lankinių segių. Jų rasta visuose žiemgalių kapinyuose, o Šukioniuose jos sudaro absoliučią daugumą. Šių segių įvijos galus puošia suplotos „aguonų galvutės“, ornamentuotos išilginiais ranteliais. Įvijos lankelis ir kojelė trikampio skersinio pjūvio, dažniausiai puošti skersiniais grioveliais. Arčiau

kojelės galo esti dvi žemos ataugėlės (primenančios „išsprogusias akis“). Lankelio dalis ornamentuota taškučiais, duobutėmis, trikampiškiais ar zigzagais (57 pav.). Šio tipo segių esti ir sidabrinių. Tokios rastos Jauneikių kapinyne (Tautavičienė, 1981, p. 11(75), 45 pav.). Segės masyvos, nuo 9,5 iki 16 cm ilgio, įvija 7,7–16 cm. Datuojamos VIII–X a. (LAA, 1978, p. 48). Panašiomis puošėsi ir žemaičiai, latgaliai bei sėliai, o kuršiai dėvėjo didesnes, platesnes lankines aguonines seges (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 160; LAA, 1978, p. 48; Latvijas, 1974, p. 216).

Kita gausi segių grupė – pasaginės segės. Jos paplito Rytų Pabaltijyje VIII a. pabaigoje – IX a. pradžioje ir ypač buvo mėgstamos kuršių. Jų kaimynai žiemgaliai jas pradėjo nešioti IX a. ir ypač pamėgo X a. Daug pasaginių segių rasta Pavirvytės kapinyne. Čia jos sudaro didžiąją dalį visų segių. Pasaginės segės pagal lankelio galų užbaigimą skirstomos į kelias grupes. Žiemgaliai puošėsi visų tipų pasaginėmis segėmis: su cilindriniais, daugiakampiais, keturkampiais, storėjančiais, aguoniniais, žvaigždininiais, gyvuliniais galais.

Pačios ankstyviausios pasaginės segės

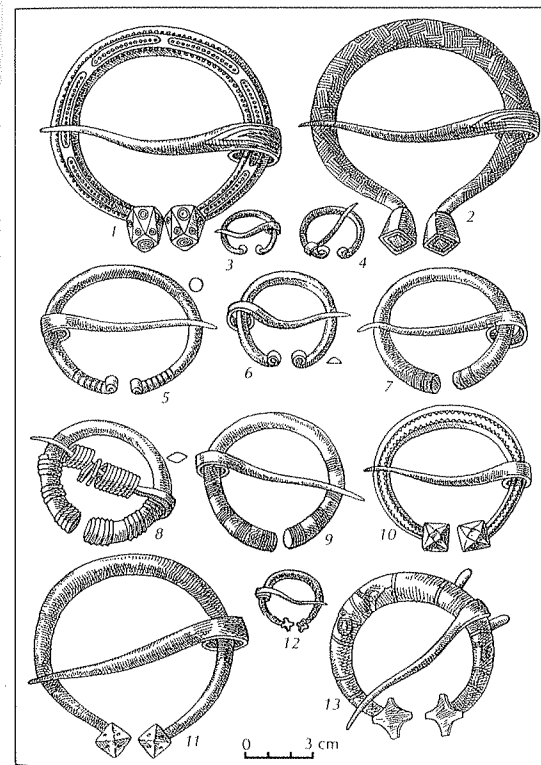
57. Lankinės aguoninės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 43, 2) Šukioniai, k. Nr. 126, 3) Pamiškiai, k. Nr. 17, 4) Linksmučiai, k. Nr. 4

cilindriniais galais. Jos nešiotos visoje Žiemgalos teritorijoje. Šios segės turi įvairaus skerspūvio lankelius: daugiakampį, rombinį, trikampį, apskritą, rečiau lankelis vyta. Dažnai dar ornamentuojamas akutėmis ar įkartėlėmis. Šių segių skersmuo 3,7–8,2 cm (58: 3–6 pav.).

Toliau pagal gausumą eina segės su daugiakampėmis galvutėmis. Šios segės turi briaunotą lankelį, dažnai ornamentuotą išilginiais grioveliais, taškučiais, įkartėlėmis, tinkliuku. Galvutės puoštos koncentriniais apskritimais, akutėmis. Jų dydis 5,5–9,8 cm (58: 1, 2 pav.).

Pasaginės segės keturkampėmis galvutėmis turi suploto ovalo formos ornamentuotą lankelį. Galvutės puoštos įrėžtais kvadratiniais. Segių dydis 5,7–9,6 cm (58: 11 pav.).

Kiek gausiau nei su keturkampėmis arba daugiakampėmis galvutėmis rasta segių

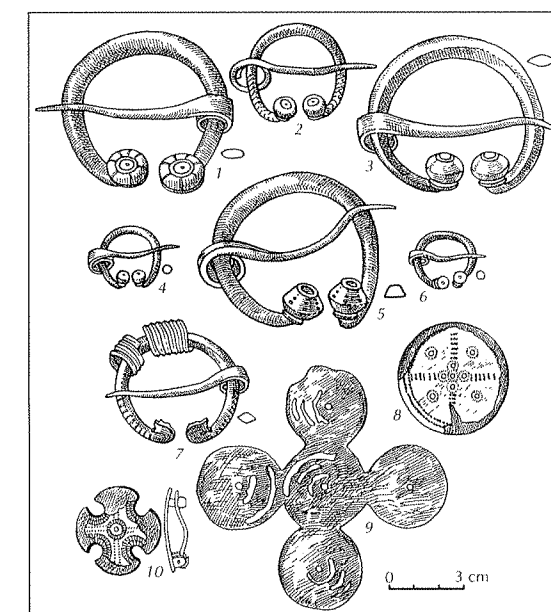

58. Pasaginės segės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 57, 2) Jauneikiai, atsitikt., 3–4) Šukioniai, k. Nr. 130, 5) Šukioniai, k. Nr. 133, 6) Pavirvytė, k. Nr. 125, 7–9) Pavirvytė, k. Nr. 136, 10) Pamiškiai, k. Nr. 23, 11) Jauneikiai, k. Nr. 183, 12–13) Pavirvytė, k. Nr. 140

aguoninėmis galvutėmis. Šių segių lankelis dažniausiai apvalaus skersinio pjūvio, galvutės labai realistiškos: aguonėlės turi ir briaunelę per vidurį, ir vainikėlį, o galvučių viršuje yra skylutės „aguonos grūdeliams“ išbyrėti. Yra jų ir su vytu lankeliu (Pavirvytė, k. Nr. 145), rasta miniatiūrinių. Matyt, šių segių tipas buvo itin mėgtas pietvakarių Žiemgaloje, kitur jų kiek mažiau: Jauneikiuose rasta tik 1 tokia segė, Linksmučiuose irgi tik 1 (59: 1–6 pav.).

Pasaginių segių su žvaigždininiais galais rasta tik Pavirvytės ir Diržių kapinyuose. Viena jų (Pavirvytė, k. Nr. 138) itin puošni, dengta ornamentuota sidabro plokštele. Šio tipo segės labiau mėgtos kuršių, ten jos žymiai gausesnės (LAA, 1978, p. 54). Matyt, neatsitiktinai jos gausesnės ir Pavirvytės kapinyne (58: 12, 13 pav.).

Pasaginių segių su gyvuliniais galais rasta tik Pavirvytėje. Jos visos skirtingos: vienos turi vyta lankelį, kitų lankelis apvalaus ar pusiau apvalaus skersinio pjūvio, galai užsibai-

59. Pasaginės ir plokštelinės segės: 1) Pavirvytė, k. Nr. 146, 2) Pavirvytė, k. Nr. 135, 3) Pavirvytė, k. Nr. 136, 4) Pavirvytė, k. Nr. 155, 5) Pavirvytė, k. Nr. 136, 6) Pavirvytė, k. Nr. 135, 7) Pavirvytė, k. Nr. 134, 8) Jauneikiai, k. Nr. 351, 9) Jauneikiai, atsitikt., 10) Linkuva, k. Nr. 3

gia stilizuotomis gyvuliukų galvutėmis. Šios segės taip pat būdingesnės kuršiams nei žiemgaliams (59: 1–6 pav.).

Retos pasaginės segės storėjančiais galais. Jos turi apvalaus skersinio pjūvio lankelį, kuris į galus storėja ir platėja, galai puošti įrežtais grioveliais (58: 8, 9 pav.).

Pasaginės segės Lietuvos teritorijoje pradėtos nešioti VIII–IX a., labiausiai buvo mėgtos X–XII a. ir išliko madingos iki XV–XVI a. Kaip jau minėta, ankstyviausios pasaginės segės yra su cilindriniais galais. Gausiausiai šio tipo segių randama Pajūrio, Šiaurės ir Vidurio Lietuvoje. Be šių vietovių, pasaginės segės nešiotos visame Rytų Pabaltijyje, Vidurio Rusijoje, Vokietijoje, Skandinavijoje (LAB, 1961, p. 476; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 60; LAA, 1978, p. 48; Latvijas, 1974, p. 216).

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad ne visos pasaginės segės buvo vienodai paplitusios Žiemgaloje: vienos jų gausesnės, kitos retesnės. Pvz., gyvulinės, aguoninės retesnės, o su daugiakampiais, cilindriniais, keturkampiais galais kiek gausesnės.

Be lankinių ir pasaginių segių, žiemgalių dar buvo nešiotos kai kurios plokštelinės segės – apskritos ir kryžinės. Tačiau jos rastos tik pavienės. Puošni plokštelinė kryžinė segė rasta Linkuvos kapinyne, k. Nr. 3. Ji 3,5x3,5 cm dydžio, dengta balto metalo (sidabro?) plokštele, pakraščiai ornamentuoti iškiliais taškučiais, centre jie imituoja akutę (59: 10 pav.). Analogiška Linkuvoje rastajai aptikta Marvelės kapinyne k. Nr. 933. Tačiau ši segė išlikusi ne visa, nėra užsegimo. Šio kapinyne tyrinėtojo M. Bertašius ji pavadinta apkalu. Ji taip pat dengta balto metalo plokštele (Bertašius, 1995š, 99 pav.). Linkuvos kapas su šia sege datuojamas X a. Dar viena plokštelinė kryžinė segė rasta atsitiktinai Jauneikių kapinyne. Ji 9,5 cm skersmens. Jos centre ir kryžmų galuose yra apskritos plokštelės su skylutėmis centre. Ant jų turėjo būti tvirtinami kugeliai. Tokia segė labai primena kryžinio smeigtuko su suplotomis kryžmomis galvutę (59: 9 pav.). Apskrita nekiauraraštė segė rasta viena, Jauneikių kapi-

nyne, k. Nr. 351. Jos paviršius dengtas balto metalo plokštele. Segė ornamentuota 5 akutėmis, nuo jų į kraštus eina 4 spinduliai, dalijantys segę į 4 dalis. Pakraščiai puošti ranteilais. Rasta VIII a. datuojamame kape (Vaškevičiūtė, 1987, p. 29) (59: 8 pav.). Tokio tipo segių rasta kuršių kapinyuose: Griežėje, Laiviuose, Palangoje (Bliujienė, 1999, p. 117). Kiauraraštė segė pietinėje Žiemgaloje, Diržių kapinyne, taip pat rasta viena, atsitiktinė (Striškienė, 2000, p. 270–271). Ją sudaro susipinančios juostelės, pagamintos vadinamuoju Jellingo stiliumi. Tokios segės taip pat labiau mėgtos kuršių. Jų rasta Andulių, Genčių I, Palangos, Pryšmančių I kapinyne (Bliujienė, 1999, p. 119). Randamos ir šiaurinėje Žiemgaloje (LA 1974, 58: 4, 5 lent.). Pastaruoju metu analogiška segė rasta Čunkanų-Drengerų kapinyne kape Nr. 277 (Atgāzis, 1990, p. 40, 7: 3 pav.). Šiame kape kartu rasta ir lankinė laiptelinė segė. Kapas datuojamas X–XI a. Šio tipo segės buvo nešiotos iki pat XIII a. Plokštelinės segės Žiemgaloje nors ir buvo nešiojamos, tačiau nėra gausios. Matyt, jos paplito tik nuo XI–XII a. O mūsų aptariamojoje teritorijoje šio laikotarpio kapai reti.

Žiemgalių kapinynų tyrimai rodo, kad segėmis drabužius susisegdavo tik vyrai. Paprotys nešioti seges išliko ne tik viduriniame, bet ir vėlyvajame geležies amžiuje. I tūkstantmečio po Kr. viduryje ir antroje pusėje vyravo įvairių formų lankinės segės. Ankstyviausios – segės lenkta kojele. Jos datuojamos V–VI a. VI a. datuojamos ilgakojės segės. VI–VII a. nešiotos ir gyvulinės, laiptelinės, pelėdinės bei skliutakojės segės. VIII–X a. jas pakeitė lankinės aguoninės ir vėlyvos laiptelinės segės. IX a. pabaigoje ir ypač X a. taip mėgtas lankines seges išstūmė įvairių tipų pasaginės segės, kai plokštelinės buvo mažiau naudojamos.

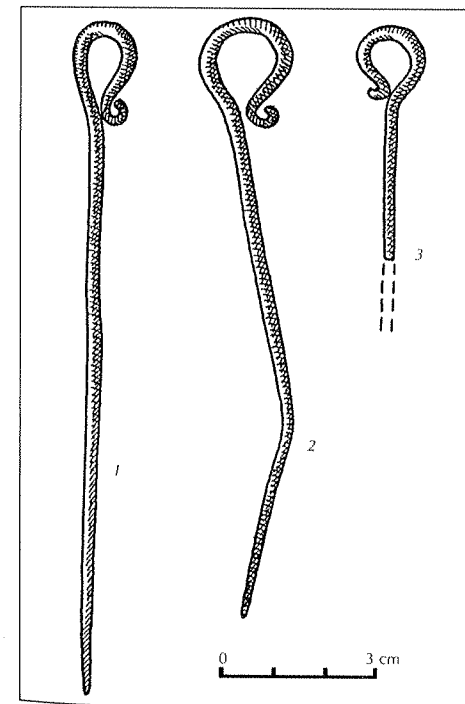
Smeigtukai

Tai pati gausiausia papuošalų grupė. Smeigtukus drabužiams puošti ir susegti nau-

dojo moterys, rečiau jie randami vyrų ir vaikų kapuose. Vyrai nešiojo tik kai kurių formų smeigtukus: dažniau lazdelinius, nuokamienius, rečiau žiedinius ir trikampe galvute. Dalis jų geležiniai, žalvariniai irgi paprastesni. Mažiau ornamentuoti, nesidabruoti. Moterys puošėsi įvairesniais smeigtukais. Labai dažnai moterų kapuose randami 2 smeigtukai, sujungti ilgomis grandinėmis. Kartais į jų ašeles įkabinti kabučiai. Tokie sujungti smeigtukai su kabučiais ir grandinėmis sudaro vientisą papuošalą. Dažniausiai puoštaisi dviem vienodais smeigtukais, nors naudoti ir skirtingų formų: trikampe galvute ir nuokamienis, žiedinis ir kryžinis, kryžinis ir trikampe galvute, kryžinis ir nuokamienis, kryžinis ir lazdelinis. Didžioji dalis smeigtukų – žalvariniai, tik kai kurie jų dengti sidabro plokštelėmis ar pasidabruoti. Daug mažiau jų geležinių (dauguma – lazdeliniai).

Nešioti kelių formų smeigtukai: lazdeliniai, nuokamieniai, trikampe galvute, žiediniai, kryžiniai, apskrita kiauraraštė galvute.

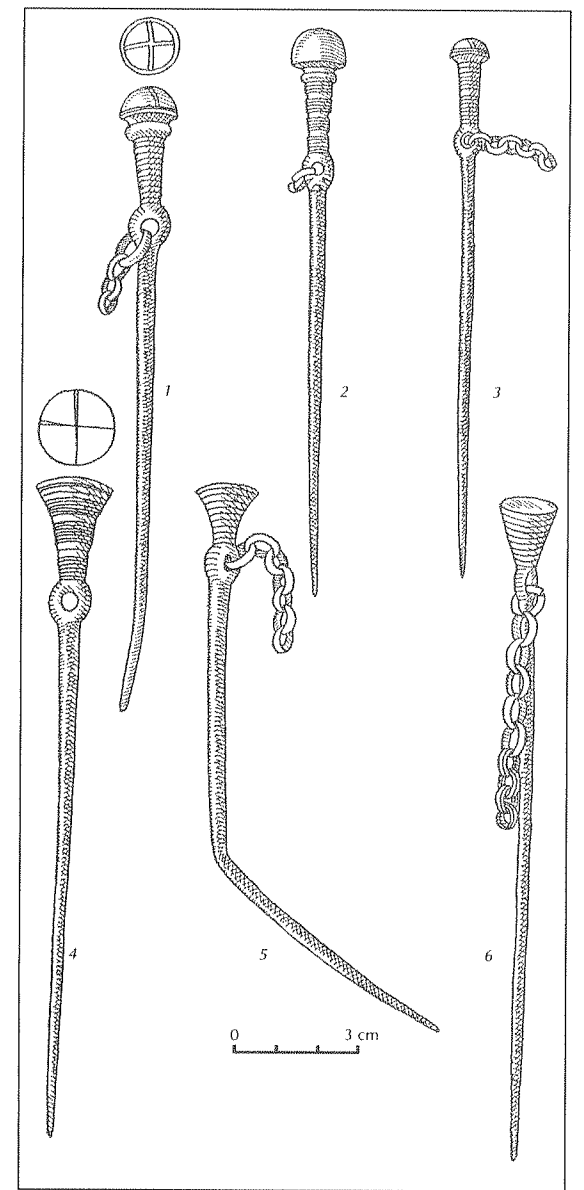
Lazdeliniai smeigtukai nėra gausūs, beveik

60. Lazdeliniai smeigtukai: 1) Linksmučiai, k. Nr. 91, 2) Jauneikiai, k. Nr. 415, 3) Jauneikiai, k. Nr. 186

visi geležiniai, išskyrus kelis, pagamintus iš žalvario. Geležiniai smeigtukai blogai išlikę, surūdiję, aptrupėję. Iš kelių geriau išsilaikiusių matyti, jog jie buvę nuo 6,5 iki 11,5 cm ilgio su 1,8 cm skersmens galvutėmis. Lazdelinius smeigtukus nešiojo visos baltų gentys nuo I tūkstantmečio pr. Kr. iki XII a. (LAA, 1978, p. 75–78). Rasti jie daugiausia vyrų kapuose su kitais V–XII a. radiniais (60 pav.).

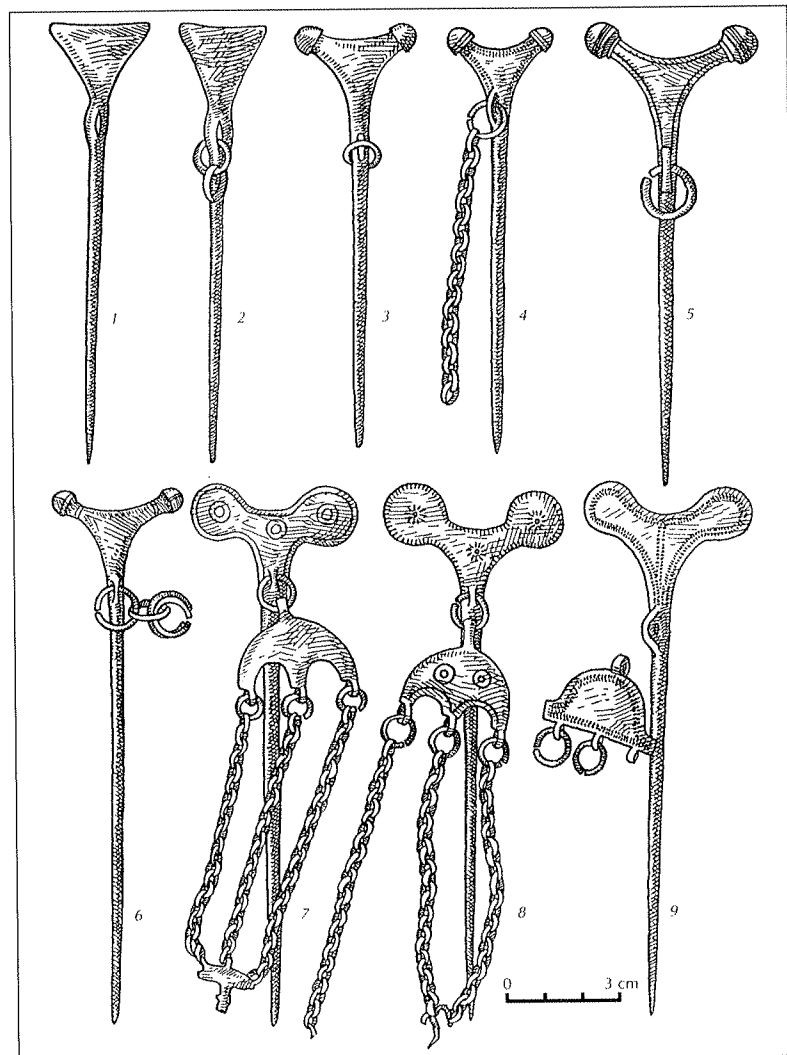
Nuokamieniai smeigtukai gaminti ir iš žal-

61. Nuokamieniai smeigtukai. Jauneikiai: 1) atsikt., 2) k. Nr. 447, 3) k. Nr. 426, 4) atsikt., 5) atsikt., 6) k. Nr. 102

vario, ir iš geležies, pastarųjų kur kas mažiau (rasta tik Jauneikių kapinyne). Kituose kapinyuose rasta tik žalvarinių šios formos smeigtukų. Nors visi nuokamieniai smeigtukai datuoti tuo pačiu V–VII a. ir ypač būdingi VI–VII a., tačiau išsiskiria du jų pogrupiai. Vienų jų galvučių viršus lygus, kitų viršuje esti didesnė ar mažesnė buoželė – pusrutulio formos „kepurėlė“, kaip lankinių ilgakojų segių įvijų galuose. Smeigtukų, užsibai giančių lygiu viršumi, galvutės puoštos įrežta kryžma, plotelis tarp galvutės ir kilpelės – rantelių grupėmis, o kilpelė – skersiniais brūkšneliais (61: 4–6 pav.). Į smeigtukų kil-

pelę dažniausiai būna įkabinta grandelė su grandinėle. Ilgis 9,4–15,7 cm, galvučių skersmuo 1–1,8 cm. Jie randami dažniausiai poromis. Smeigtukų su pusrutulio formos „kepurėle“ galvutės taip pat puoštos dviguba kryžma, dalis tarp galvutės ir kilpelės – rantelių grupėmis, kilpelė – skersiniais brūkšneliais. Jų ilgis 12–15 cm, galvučių skersmuo 0,8–1,3 cm (61: 1–3 pav.). Šios formos nuokamieniai smeigtukai būdingesni vyrams. Jų randama po vieną kape. Nuokamieniai smeigtukai, nešioti V–VII a., rasti Jauneikių, Diržių, Rūdiškių kapinyuose. Be žiemgalių, jais puošėsi žemaičiai ir labai retai aukš-

62. Smeigtukai trikampė galvute: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 4, 3) Stungiai, k. Nr. 24, 4) Pamiškiai, k. Nr. 13, 5) Jauneikiai, k. Nr. 375, 6) Jauneikiai, k. Nr. 412, 7–8) Jauneikiai, k. Nr. 349, 9) Linksmučiai, k. Nr. 40

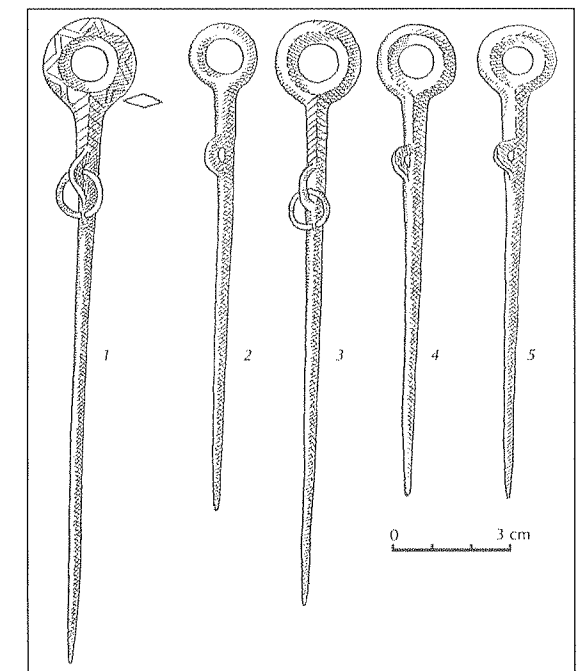
taičiai (LAA, 1978, p. 78). Pavieniai rasti jotvingių ir lybių žemėse. Žinomi Estijoje ir Suomijoje (Tautavičius, 1996, p. 228). Latvijoje randami žiemgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, p. 159, 41: 17, 18 pav.).

Smeigtukai su trikampėmis galvutėmis gaminti tik iš žalvario. Kai kurių galvučių plokštumos dengtos sidabru. Smeigtukai su trikampėmis galvutėmis rasti 3 rūšių: su plona plokščia galvute smailiais kampais, su apskritomis plokštelėmis galvučių kampuose ir su pusrutulio formos buoželėmis kampuose.

Smeigtukai 10,5 cm ilgio, galvutės 2,3 cm pločio. Jie neturi ašelės. Skylutė grandinėlei įkabinti išlieta adatos paplatėjime, žemiau galvutės. Dalies smeigtukų galvutės sidabruotos. Šios formos smeigtukai reti, randami beveik tik žiemgalių teritorijoje, datuojami V–VI a. pradžia (Latvijas, 1974, 41: 1, 2 pav.; Zinatniskas, 1980, 11: 2 pav.). Randami lybių žemėse ir Sareme (Tautavičius, 1996, p. 230) (62: 1, 2 pav.).

Smeigtukai trikampe galvute su apskritomis plokštelėmis kampuose yra 13,5 cm ilgio, galvutės iki 4,5 cm pločio, retkarčiais dengtos sidabru, puoštos įspaustomis akutėmis ir smulkių iškilų taškučių linijomis. Jie reti, pietinėje Žiemgaloje rasti tik Jauneikių ir Šukionių kapinyuose. Reti ir šiaurinėje Žiemgaloje. Datuojami VIII a. (LAA, 1978, p. 80; Tautavičius, 1996, p. 231) (62: 7–9 pav.).

Smeigtukai trikampe galvute su buoželėmis kampuose gausesni. Dalis jų sidabruoti (Tautavičienė, 1981, 14(102), 62 pav.). Jie 12–15 cm ilgio, galvutės 3–3,7 cm pločio. Datuojami VIII–IX a. Jais puošėsi ir vyrai. Tačiau jie nešiojo po vieną, moterys – po du, sujungtus grandinėėmis ir kabučiais. Gausiai paplitę visoje Žiemgalos teritorijoje. Jauneikiuose tokių smeigtukų rasta 57, Pamiškiuose 18, Linksmučiuose 17, Šukioniuose 14. Už Žiemgalos ribų jų rečiau. Retkarčiais jų randama žemaičių, sėlių teritorijoje. Pavieniai egzemplioriai žinomi Estijoje (LAA, 1978, p. 79–80; Latvijas, 1974, p. 215, 57: 4 pav.; Tautavičius, 1996, p. 230) (62: 3–6 pav.).

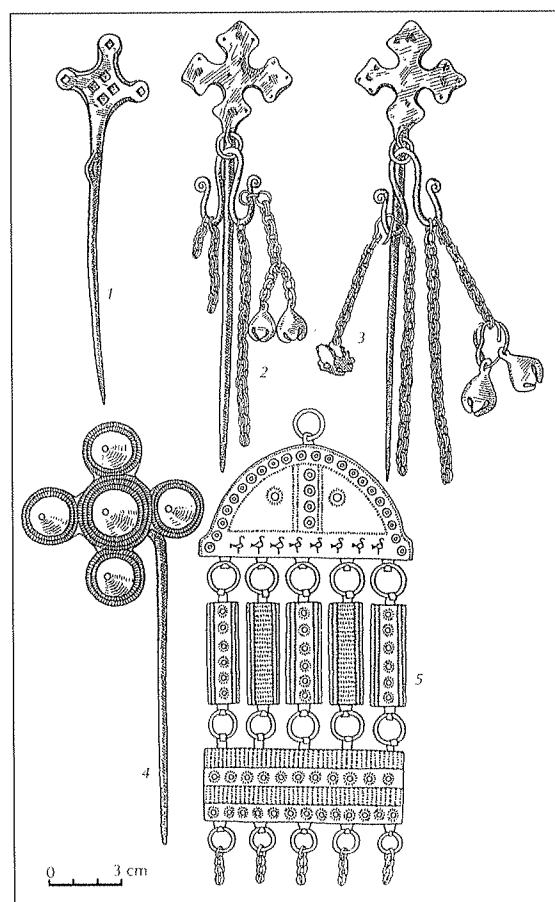

63. Žiediniai smeigtukai: 1) Linksmučiai, k. Nr. 56, 2–3) Jauneikiai, k. Nr. 40, 4–5) Šukioniai, k. Nr. 125

Žiediniai smeigtukai taip pat daugiausia randami žiemgalių kapinyuose. Smeigtuko žiedelis ir plotelis tarp galvutės ir ašelės puošti eglute arba skersiniais ranteliais. Užpakalinė žiedelio dalis lygi, neornamentuota. Adata dažnai rombinio skersinio pjūvio. Smeigtukus nešiojo ir vyrai, tačiau, kaip įprasta, tik po vieną, o moterys – poromis. Jie 8–14 cm ilgio, su 1,8–3 cm skersmens galvutėmis. Datuojami VIII–X a., tačiau dažniausiai randami VIII–IX a. kapuose. Be žiemgalių, jais puošėsi žemaičiai, sėliai ir latgaliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 168; LAA, 1978, p. 84; Tautavičius, 1996, p. 228) (63 pav.).

Bene gausiausi – *kryžiniai smeigtukai*. Jie įvairesni, išskiriamos net 5 grupės. Pirma grupė – ankstyviausi *kryžiniai smeigtukai*, *pagaminti iš 5 apskritų plokštelių*, kurių priekis puoštas tuščiaviduriais sidabruotais kūgeliais, apjuostais rantytais žiedeliais. Vidurinis kūgelis didesnis, kraštiniai mažesni. Smeigtuko adata kartais geležinė, pritvirtinta galvutės centre, lenkta. Galvutės užpakalinėje pusėje būna išlieta kilpelė, bet kabučiai randami re-

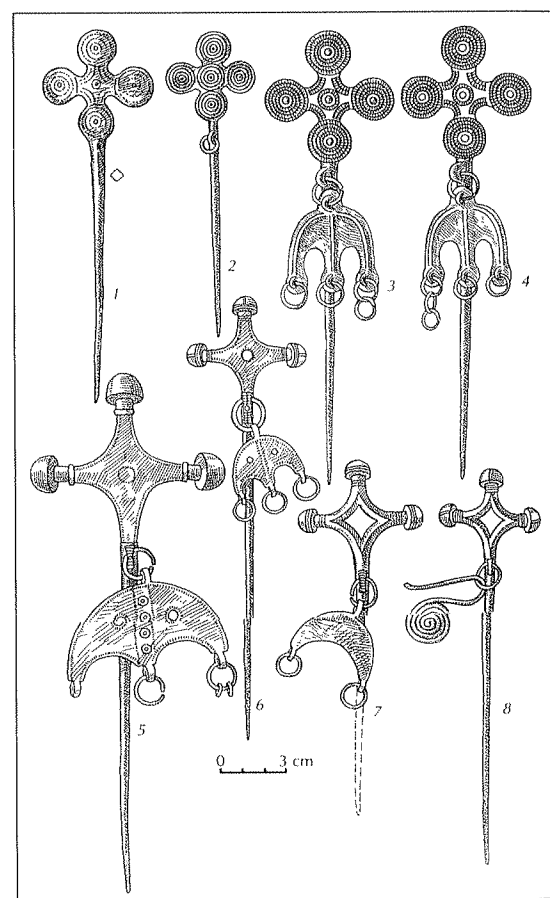
tai. Jauneikių kapinyne rastas toks smeigtukas su sudėtinu sidabru dengtu kabučiu. Smeigtukų adatos ilgis iki 16 cm, kryžmos plotis 7,3 cm (64: 4 pav.). Tokie smeigtukai Žiemgaloje reti. Lietuvos teritorijoje jų rasta tik Jauneikiuose. Latvijoje tokių smeigtukų pora rasta žiemgališkame Grynertų kapinyne ((Šnore, 1937, p. 84–90, 3: 2, 3 pav.). Be žiemgalių, tokiais smeigtukais puošėsi žemaitės. IV–VI a. (Valatka, 1979, p. 19; Tautavičienė, 1979, p. 368; Tautavičius, 1996, p. 234). Pastaruoju metu dar vienas toks smeigtukas rastas Plinkaigalio kapinyne, k. Nr. 9 (Kazakevičius, 1993, p. 116–117) ir Lieporiuose (Šiaulių r.). Jauneikiuose jie kiek vėlesni nei žemaitiškuose kapinyuose, datuoti VI–VII a. (Vaškevičiūtė, 1987, p. 32). Tokiu pat laikotarpiu datuoti ir Latvijos Žiemgaloje rasti smeigtukai.

64. Kryžiniai smeigtukai: 1) Linksmučiai, k. Nr. 91, 2–3) Pavirvytė, k. Nr. 144, 4–5) Jauneikiai, k. Nr. 464

Antrą kryžinių smeigtukų grupę sudaro *kiaurakryžmiai smeigtukai*. Juos nešiojo taip pat tik moterys, dažniausiai po du. Smeigtukai gaminti iš žalvario, jų kryžmų galai užsi- baigia buoželėmis, puoštomis pora sukry- žiuotų brūkšnelių. Smeigtukų centre yra rom- binė išpjova; jos pakraščiai kartais pagražinti įkartelėmis. Žemiau galvutės adata turi aš- lę, į kurią įkabinami pusemėnlio formos ka- bučiai. Smeigtukai 11–17 cm ilgio, kryžmos 4–4,5 cm pločio (65: 7–8 pav.). Randami VI–VII a. kapuose. Kiaurakryžmius smeigtukus daugiausia nešiojo žiemgalės ir žemaitės (LAA, 1978, p. 81). Latvijoje jie randami tik žiemgalių kapuose (Latvijas, 1974, p. 160).

Kryžiniai smeigtukai su pusrutulio formos buoželėmis galuose savo išvaizda panašūs į

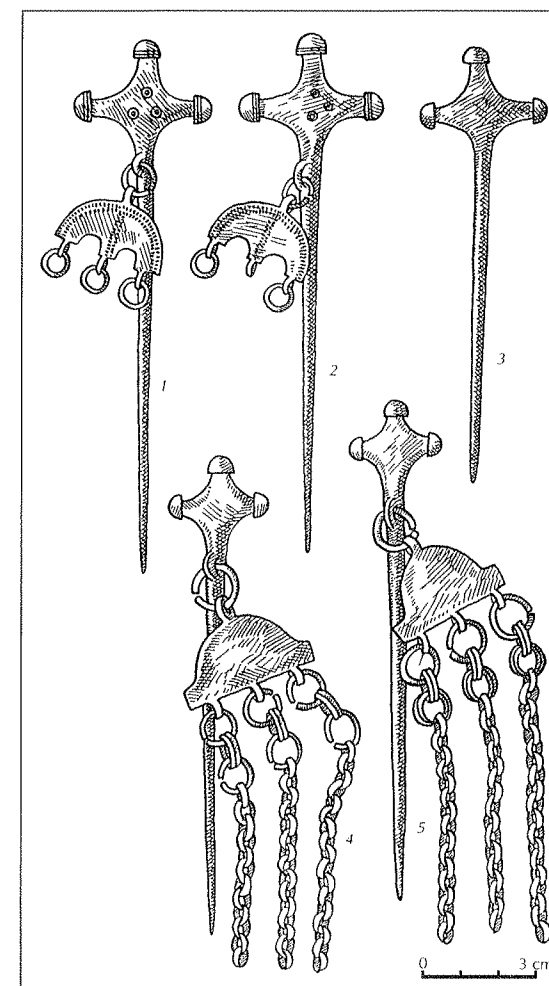

65. Kryžiniai smeigtukai: 1) Stungiai, atsitikt., 2) Šukioniai, k. Nr. 105, 3–4) Jauneikiai, k. Nr. 88, 5) Jauneikiai, k. Nr. 467, 6) Jauneikiai, k. Nr. 408, 7–8) Jauneikiai, atsitikt.

kiaurakryžmius smeigtukus, tik neturi rom- binės išpjovos galvutės centre. Kai kurių šios formos smeigtukų galvutės centras dengtas sidabru ir papuoštas tamsiai mėlyno stiklo akute. Buoželės puoštos kryžmais grioveliais, galvutės plokštuma – įkartelėmis. Grioveliai 16–17,5 cm ilgio, kryžmos 5–8 cm pločio. Dažnai turi į ašelę įkabiną pusemėnlio for- mos kabutį. Jie vienalaikiai su kiaurakryž- miais smeigtukais, paplitę toje pačioje teri- torijoje (LAA, 1978, p. 82–83) (65: 5, 6 pav.).

Ketvirtą kryžinių smeigtukų grupę sudaro nedideli *kryžiniai smeigtukai su trumpa kryžma ir galais, užsi- baigiančiais mažytėmis kitoje pusėje suplotomis buoželėmis*. Jie taip pat nešioti po du, sujungti grandinėmis. Smeigtukų galvutės pagražintos įkartelėmis, rombeliais. Jie 9–13 cm ilgio, galvutės 2,7–3,2 cm pločio. Jais puošėsi tik žiemgalės ir žemaitės. Jie vėlesni už aukščiau aprašytu- sius – datuoti VIII–IX a. (Tautavičius, 1979, p. 110, 1996, p. 236) (66 pav.).

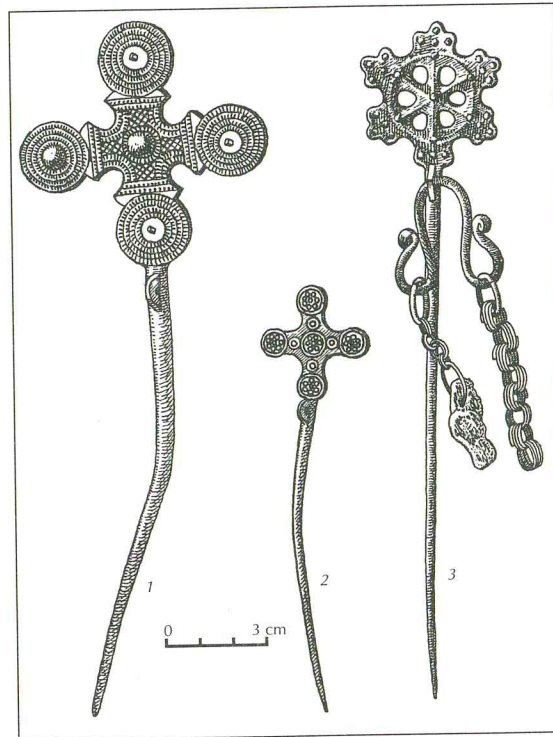
Penktos grupės kryžiniai *smeigtukai su ap- skritomis plokštelėmis kryžmų galuose* yra gausiausi ir įvairiausi: galvutes sudaro 3, 4 ar 5 apskritos įvairaus dydžio plokštelės. Kai kurių smeigtukų galvutės dengtos sidabru (Tautavičienė, 1981, p. 13 (92–93), p. 14 (108), pav. 65, p. 14 (109), pav. 66), kitų puoštos iš įkartelių sudarytais koncentriniais ratukais, akutėmis. Smeigtukai žemiau gal- vutės turi kilpelę, į kurią įkabinami pusemė- nlio formos kabučiai su grandinėmis. Žiem- galių daugiausia naudoti 11–18 cm ilgio smeigtukai su 3–4 cm pločio galvutėmis. Randami VII–IX a. kapuose. Puošėsi jais žiemgalės, žemaitės, retkarčiais kuršės, lat- galės, pavieniai rasti ir Estijoje (Tautavičius, 1996, p. 238, LAA, 1978, p. 86, Latvijas, 1974, 41: 17, 42: 10, 11, 48: 5 pav.) (65: 1–4 pav.). Dalies tokių smeigtukų (Linkuva) plokštelės puoštos aukštais kūgeliais, plokš- telių pakraščiais, kurie neuždengti kūgelių, puošti koncentriniais rateliais. Vidurinioji smeigtuko plokštelė – keturkampio formos išmaugtomis kraštinėmis (67: 1 pav.). Tokie smeigtukai būdingesni kuršiams, kur čia jie

66. Kryžiniai smeigtukai: 1–2) Linksmučiai, k. Nr. 6, 3) Stungiai, k. Nr. 25, 4–5) Šukioniai, k. Nr. 118

naudoti IX–X ir XI a. (Urtāns, 1977, p. 25). Žinomi ir tokie kryžiniai smeigtukai, kurių plokštelės kryžmų galuose ne apskritos, o tar- si rombo formos. Šių smeigtukų plokštumos neornamentuotos, matyt, buvusios padeng- tos balto metalo plokštele. Tokie smeigtukai rasti Pavirvytės kapinyne (k. Nr. 46, 144) kar- tu su sudėtine antkakle, pasaginėmis segė- mis aguoniniais galais (64: 2, 3 pav.). Da- tuojami X–XI a.

Žymiai rečiau nei aprašytieji buvo nešio- jami *smeigtukai kiauraraštėmis galvutėmis*. Vienas toks smeigtukas rastas atsitiktinai jau- neikių kapinyne. Smeigtuko galvutės ažūra

67. Kryžiniai ir rozetiniai smeigtukai:
1–2) Linkuva, atsitikt., 3) Pavirvytė, k. Nr. 138

sudaro tarsi du sujungti iksai, adata tarp galvutės ir kilpelės puošta ranteliais. Smeigtukas 12,3 cm ilgio, galvutė 2,9 cm pločio. Šį smeigtuką datuoti sunku, nes jis rastas atsitiktinai, o visiškai identiškų jam kol kas nerasta. Bene panašiausias į jį rastas taip pat atsitiktinai Agluonoje (Preilių r., Latvija). Jis panašaus ilgio, bet žymiai didesne galvute (Zinatniskas, 1980, p. 119, 19: 1 pav.).

Rozetiniai smeigtukai kol kas žinomi taip pat tik iš Žiemgalos. Pavirvytės kapinyne k. Nr. 138 rasti 2 smeigtukai rozetinėmis galvutėmis. Jie buvo sujungti 2 eilėmis grandinėlių. Smeigtukai 19 cm ilgio ir 5 cm pločio. Galvutės primena stilizuotą azūrinį žiedą su 6 stipinėliais centre, kurie dalija smeigtuko galvutę į laukelius. Smeigtuko galvutę puošia ir reljefinės ataugėlės. Smeigtukai rasti XI a. datuotame kape (Vaškevičiūtė, 2000, p. 26) (67: 3 pav.). Dar vienas toks smeigtukas rastas Jakštaičių-Meškių kapinyne k. Nr. 7 (Vasiliauskas, 1999, p. 88–89). Atsitiktinis be tikslesnės radimo vietos žinomas iš Biržų muzie-

jaus. Keletas tokių smeigtukų rasti latviškoje Žiemgaloje – Mežuotnės Centro kapinyne k. Nr. 9 ir Salgalės Lieldalužių kapinyne (LA, 1974, p. 216, Atgāzis, 1968, p. 53–55). Čia jie datuoti taip pat XI amžiumi.

Kabučiai

Dauguma smeigtukų buvo nešioti su kabučiais. Labiausiai mėgti ir gausiausiai randami pusemėnulių formos kabučiai. Juos laiko grandelė, įverta į smeigtuko adatoje esančią ašelę. Kabučio apatiniame krašte būna 2–3 kilpelės, į kurias įkabintos grandinėlės sujungia abu smeigtukus. Lietuvoje tokiais papuošalais jau nuo VI–VII a. ypač mėgo dabinėti žemaitės ir žiemgalės, o nuo IX a. ir kuršės. Toks papuošalas madingas buvo iki pat XII a. (Tautavičius, 1979, p. 113). Tiesa, kartais į kabutį įkabintos ir trumpesnės grandinėlės su mažesniais kabučiais.

Pusemėnulių formos kabučiai pagal apatinio krašto užbaigimą skirstini į tris grupes.

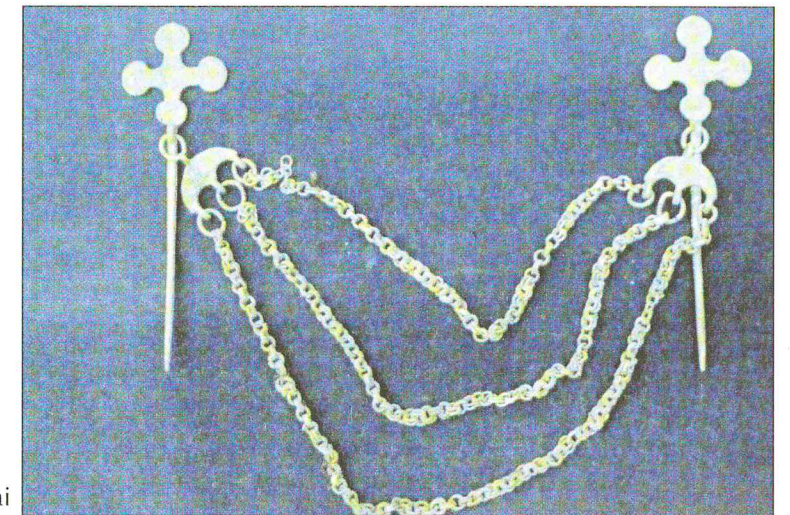
Pirmajai grupei priklausytų *kabučiai tiesiu apatiniu kraštu*. Jie ornamentuoti įkartėlėmis, X formos kryžiuokais. Įkartėlių ornamentas dalija kabutį į du trikampių, kurio kiekvieno centre yra įmušta po akutę. Tiesus kraštas užsibaigia kilpelėmis, į kurias įkabintos grandinėlės. Kartais grandinėlės galą puošia klevo sėklos formos kabutis. Dažniausiai tokie kabučiai randami VII–VIII a. kapuose.

Antrą grupę sudaro *kabučiai su 3 nedidelėmis ataugėlėmis ir kilpelėmis* su grandinėmis; į pastarąsias įkabintos grandinėlės. Šie kabučiai rasti VI–VIII a. kapuose.

Trečią grupę priklausytų *kabučiai su ilgomis ataugėlėmis*. Jie rasti vėlyvesniuose kapuose ir datuoti VIII–XI a.

Vienokie ar kitokie pusemėnulių formos kabučiai randami be išimties visuose žiemgalių kapinyuose. Juos nešiojo ir žemaitės, rečiau latgalės.

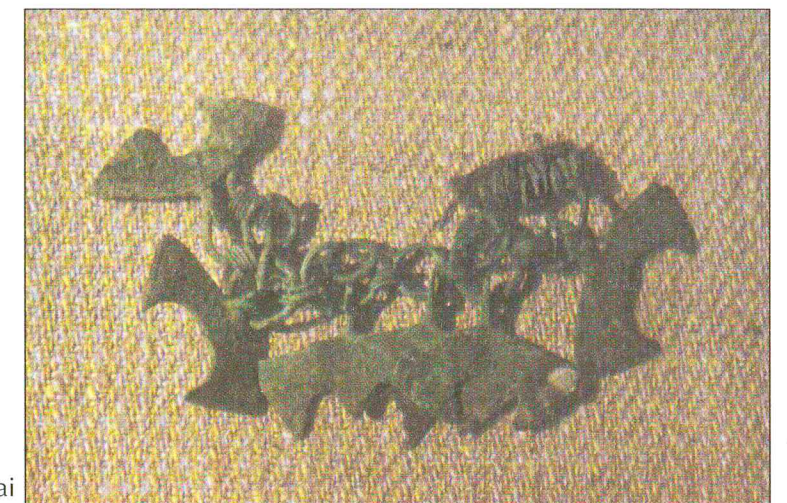
Kai kurie kabučiai, kaip ir smeigtukų galvutės, dengti sidabro plokštelėmis. Jų ornamentas atitinka smeigtuko galvutės ornamentą. Tokiu būdu buvo sudaromas vientisas krū-

Šukioniai. Kryžiniai smeigtukai

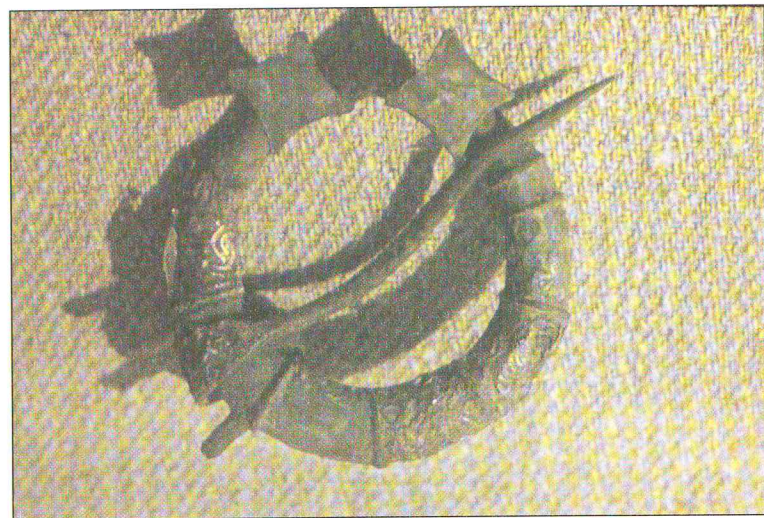

Pavirvytė. Kapas Nr. 138. Sudėtinė ir vyrinė antkaklės

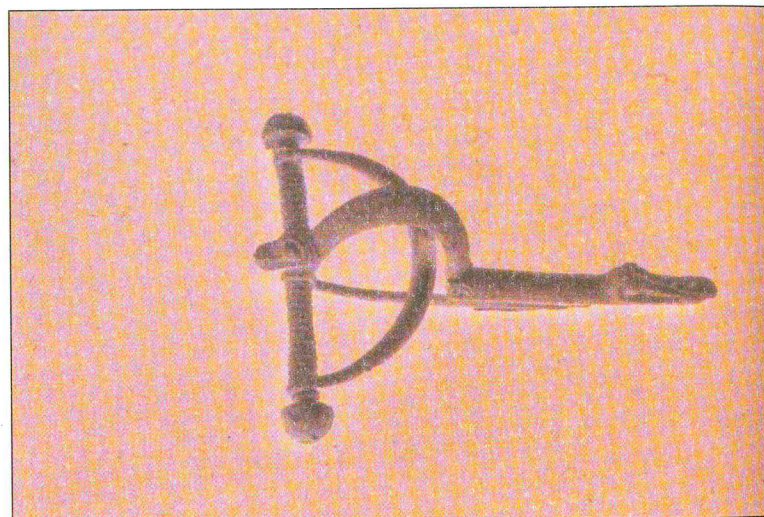

Pavirvytė. Kapas Nr. 138. Kabučiai

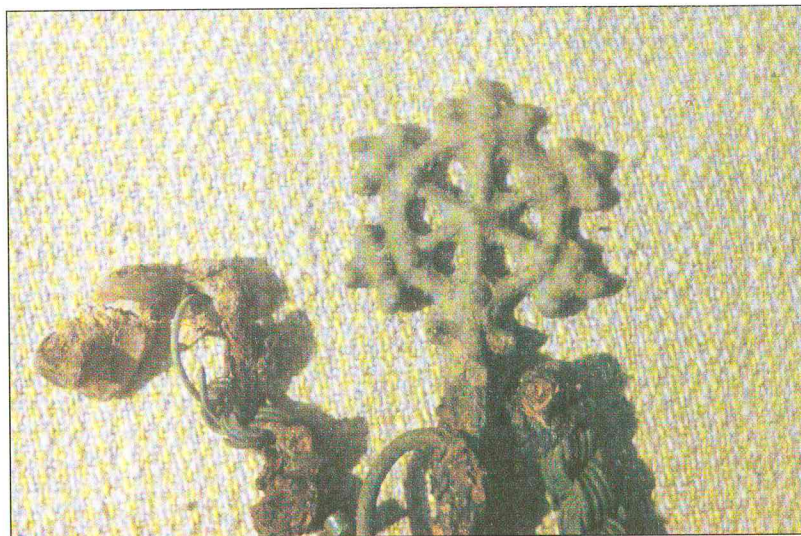

Pavirvytė. Kapas Nr. 138. Pasaginė segė

Jauneikiai. Kapas Nr. 390.
Lankinė segė gyvūnine galvute

Pavirvytė. Kapas Nr. 138.
Smeigtukas rozetine galvute

tinės papuošalas. Kartais į smeigtuko adatos ąselę, be kabučio, dar įkabinama grandinė – su žvangučiais. Tokie skambantys papuošalai rasti Pavirvytės moterų kapuose.

Jauneikių kape Nr. 464 rastas vienintelis šiame regione sudėtinis kabutis (pav. 64: 5). Viršutinė jo plokštelė pusbėguli formos, 7,5x3 cm dydžio, tiesiu apatiniu kraštu. Kabučio kraštai ir vertikali tiesė, dalijanti jį į du trikampius, papuošti akutėmis. Po akutę įspausta ir trikampių viduryje. Apatinis kabučio kraštas puoštas 8 vienodomis vandens paukščių figūrėlėmis. Paukščiukai tarsi stovi ant vienos kojos, atsukę dešinią šoną. Panašiai įspaustų paukščių – antelių ar žąselių eilute V a. pabaigoje – VI a. kartais puošti geriamųjų ragų apkalai centrinėje Lietuvos dalyje (Vaškevičiūtė, 1978, p. 30, 4 pav.; Kazakevičius, 1981, p. 84, 4: 1, 6: 2 pav.). Apatiniame kabučio krašte yra 5 kilpelės. Į jas įkabinamos vertikalios 4x1,3 cm dydžio stačiakampės plokštelės. Iš jų dvi vidinės papuoštos skersiniais ranteliais, o išorinės ir vidurinioji – akutėmis. Vertikalių plokštelių galai grandele sujungti su stačiakampe, horizontalia 2,8x7,5 cm dydžio plokštele. Ji suskirstyta horizontaliomis juostelėmis, ornamentas kartoja vertikalių juostelių raštą. Šios plokštelės apatiniame krašte taip pat yra 5 kilpelės ir į jas įvertos grandinės. Visos kabučio plokštelės padengtos sidabru (64: 5 pav.).

Šis papuošalas rastas VI–VII a. kape kartu su kryžiniais smeigtukais, kurių plokštumos dengtos sidabriniais kūgeliais. A. Tautavičius šį kapą datuoja VII a. (Tautavičius, 1996, p. 244).

Kaip minėta, Žiemgaloje toks kabutis rastas pirmą kartą. Jie būdingesni Lietuvos pajūriui – kuršių gentims (Kašučiai, Kiauleikiai, Lazdininkai, Laistai, Palanga), tik pastarųjų datuojami VIII–IX a. (Danilaitė, 1961, p. 113, 11, 12 pav.; Volkaitė-Kulikauskienė, 1964, p. 49). Be to, Jauneikių kabučio zoomorfinis ornamentas leidžia jį priskirti prie unikalių to meto baltų areale nešiotų papuošalų. Kuršių gyventuose plotuose rastieji iš kelių plokštelių sukomponuoti kabučiai taip pat dengti

sidabru, papuošti tik geometriniu ornamentu ir mėlyno stiklo akutėmis.

Be jau minėtų, buvo puošti W raidės formos kabučiais. Į jų vidines kilpeles įveriamos grandinės. Paprastai į tokius kabučius įverdavo 2 eiles grandinėlių – vidinė trumpesnė, išorinė ilgesnė (pav. 64: 2,3, 67: 3). Tokie kabučiai Žiemgaloje nebuvo itin paplitę, rastas tik vienas kitas: Linksmučiuose, k. 17 (be kitų įkapių), Pavirvytėje, k. 133, 144, su rozetiniu ir kryžiniu smeigtuku suplotomis plokštelėmis, Jakštaičiuose-Meškuiuose, k. 71, su rozetiniu smeigtuku. Dažnesni tokie kabučiai Kurše. Čia jie randami su kryžiniais smeigtukais suplotomis plokštelėmis (Bliujienė, 1999, p. 150, 81 pav.; p. 154, 85 pav.). Taigi kabučiai datuojami X–XII a.

Neįprastos formos kabutis rastas Pamiškių k. Nr. 38. Jis žalvarinis, šukų formos ir turi tarsi rombinę kiauraraštę rankenėlę. Prie jo išlikusi dalis grandinės, kuri rodo, jog kabutis turėjo būti prikabinamas prie smeigtuko. Kabutis rastas labai suardytame kape, smeigtukas neišlikęs (Tautavičienė, 1974, p. 44).

Grandinės

Kaip minėta, smeigtukai nešioti tarpusavyje sujungti grandinėmis. Grandinės gaminamos iš pusiau apvalaus arba trikampio skersinio pjūvio vielelės, sulenktos smulkiomis 0,6–0,7 cm skersmens žalvarinėmis grandinėmis. Kartais grandinę sudaro dvigubos ar trigubos grandelės. Dažniausiai smeigtukus jungia viena grandinė, bet kartais būna sujungti dviem ar trimis grandinėmis. Kai kada jas ties viduriu dar jungia plokštelė ar grandis. Tokios sujungtos grandinės ypač buvo mėgtos vakariniame Žiemgalos pakraštyje. Neretai prie grandinėlių dar būdavo prikabinami žvangučiai, stambios įvijos ar amuletai, bet tai būdingiau IX–XII a. Grandinės iki 50–70 cm ilgio. Įsegus smeigtukus pečių srityje, grandinės dažnai nukardavo žemiau juosmens ir kartu su smeigtukais sudarydavo vientisą krūtinės papuošalą.

Žiemgalių kapinynų tyrimai rodo, jog smeigtukais, iš jų ir kabučių sudarytais papuošalais dabinosi moterys. Kai kurių formų smeigtukus nešiojo ir vyrai, bet paprastesnius, lazdelinius, rečiau nuokamienius, trikampę galvute, taip pat žiedinius smeigtukus. Juos visada nešiojo po vieną, kartais kartu su sege. Matyt, jie naudoti tik drabužiui susegti.

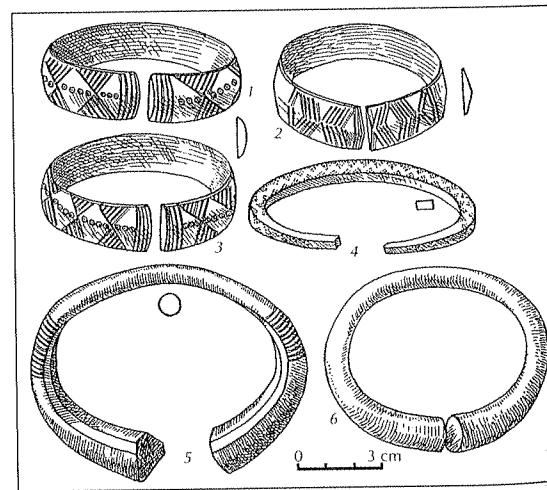
V a. pradėta nešioti nuokamienius ir plokščia trikampę galvute smeigtukus. VI–VII a. buvo mėgstami kryžiniai smeigtukai iš apskritų plokštelių su kūgeliais, kiaurakryžiniai ir kryžiniai su buoželėmis kryžmų galuose. VIII a. smeigtukai nešioti trikampę galvute su apskritomis plokštelėmis kampuose, VIII–IX a. – trikampę galvute su buoželėmis kampuose, kryžiniai smeigtukai su mažytėmis, kitoje pusėje suplotomis buoželėmis, VIII–X a. – žiediniai, VII–XI a. – kryžiniai smeigtukai su suplotomis plokštelėmis kryžmų galuose, XI a. – rozetine galvute ir visą šį laikotarpį – lazdeliniai smeigtukai.

Paprotys nešioti smeigtukus būdingas daugeliui baltų genčių. Tačiau žiemgalės šalia smeigtukų, paplitusių visose baltų žemėse, turėjo tik joms būdingų arba tokių, kuriais puošėsi tik žiemgalės ir žemaitės.

Rankų papuošalai

Šią papuošalų grupę sudaro apyrankės ir žiedai. **Apyrankių** gausiai rasta visuose tyrinėtuose kapinyuose. Jomis puošėsi ir vyrai, ir moterys, ir vaikai, tačiau nešiojo skirtingai. Vyrai tik po vieną, dažniausiai ant kairės rankos, o moterys puošė abi rankas, dažniausiai vienodos formos apyrankėmis. Be to, vienos apyrankės būdingesnės vyrams, kitos – moterims. Sunkios, masyvios apyrankės – vyrų papuošalas, lengvesnės – moterų. Apyrankės gana įvairios, galima išskirti bent 7 jų tipus: 1) juostinės, 2) su aukšta trikampę briauna, 3) rankogalinės, 4) storagalės, 5) įvijinės, 6) masyvios ir 7) gyvuliniais galais, o beveik kiekviename iš jų dar išskirta po kelis pogrupius.

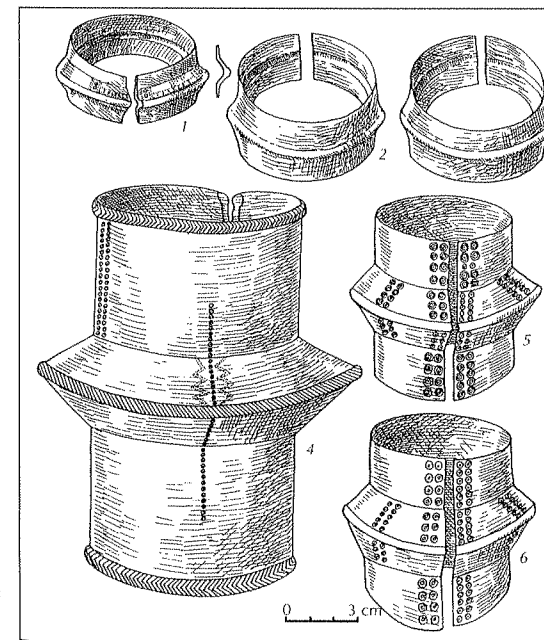
Juostinės apyrankės buvo mėgstamos žiemgalių. Pagal lankelio pjūvį skiriamos į 3 pogrupius: trikampio, keturkampio ir pusapvalio skerspjūvio apyrankės. Pačios rečiausios – su keturkampio skerspjūvio lankeliu. Visų trijų formų apyrankės nešiotos kartu ir randamos viename kapinyne. Tačiau vienos labiau mėgtos vienu genčių, kitos – kitų. Žiemgaloje pačios rečiausios apyrankės – su keturkampio skerspjūvio lankeliu. (68: 4 pav.). Tokia rasta tik viena, Jauneikių kapinyne, atsitiktinai. Bet jos labai mėgtos Vidurio ir Rytų Lietuvoje (Tautavičius, 1996, p. 248). Žiemgaloje žymiai dažnesnės apyrankės su trikampio ir pusapvalio skerspjūvio lankeliu (68: 1–3 pav.). Jos 3,6–5,6 cm skersmens, pagamintos iš 0,8–1,6 cm pločio juostelės. Apyrankių galai puošti skersiniais ranteliais, visas paviršius – eglute, trikampėliais, akutėmis ir išilginiais grioveliais. Randamos ir vyrų, ir moterų kapuose, plačiai nešiotos V–VI a., rečiau, tačiau dar nešiotos ir VII–VIII a. Tai nėra vien žiemgalių papuošalas. Tokiomis apyrankėmis puošėsi Vakarų, Vidurio, Rytų ir Šiaurės Lietuvoje (LAB, 1961, p. 344; Tautavičius, 1996, p. 247). Latvijoje randama taip pat žiemgalių, kuršių ir latgalių teritorijoje (Latvijas, 1974, 28: 18, 30: 11, 12, 14, 32: 11, 12, 13, 14, 15 pav.).

68. Juostinės ir storagalės apyrankės. Jauneikiai: 1) k. Nr. 42, 2) k. Nr. 21, 3) k. Nr. 4, 4) atsitikt., 5) k. Nr. 422, 6) k. Nr. 351

Apyrankėmis su trikampę iškilia briauna puošėsi tik moterys. Jų plotis 2–3,4 cm, ties viduriu turi 1–2 cm aukščio trikampę, iškilia briaunele, kartais tuščia vidurę. Apyrankės ornamentuotos, puošta įmuštų taškučių, trikampėlių rombėlių ornamentu, pakraščiai – iškilium ranteliu. Tokiomis apyrankėmis puošėsi tik žiemgalės (Jauneikiai, Lieporai, Rūdiškės) ir žemaitės V–VI a. (LAA, 1978, p. 92; Vaškevičiūtė, 1987, p. 72; Latvijas, 1974, p. 161, 41: 32, 34, 37 pav.) (69: 1–3 pav.).

Rankogalinėmis apyrankėmis puošėsi taip pat tik moterys. Jos gamintos iš žalvarinės skardos, per vidurį turi iškilia aukštą, tuščia vidurę briauną. Apyrankių plotis 6,7–14 cm, galai puošti akutėmis, briauna – akučių ir zigzagų ornamentu (69: 4–6 pav.). Jomis puošėsi žiemgalės, žemaitės ir latgalės (LAA, 1978, p. 92; Latvijas, 1974, 62: 1 pav.; Tautavičius, 1978, p. 197–201; Šnorė, 1987, p. 21, V: 5–8 pav.). Tokios formos apyrankės nešiotos VII–VIII a. (Tautavičius, 1970). Įdomu, jog žiemgališkos rankogalinės apyrankės skiriasi nuo žemaitiškų: jos masyvesnės, platesnės ir sunkesnės, be to, aptiktos tik

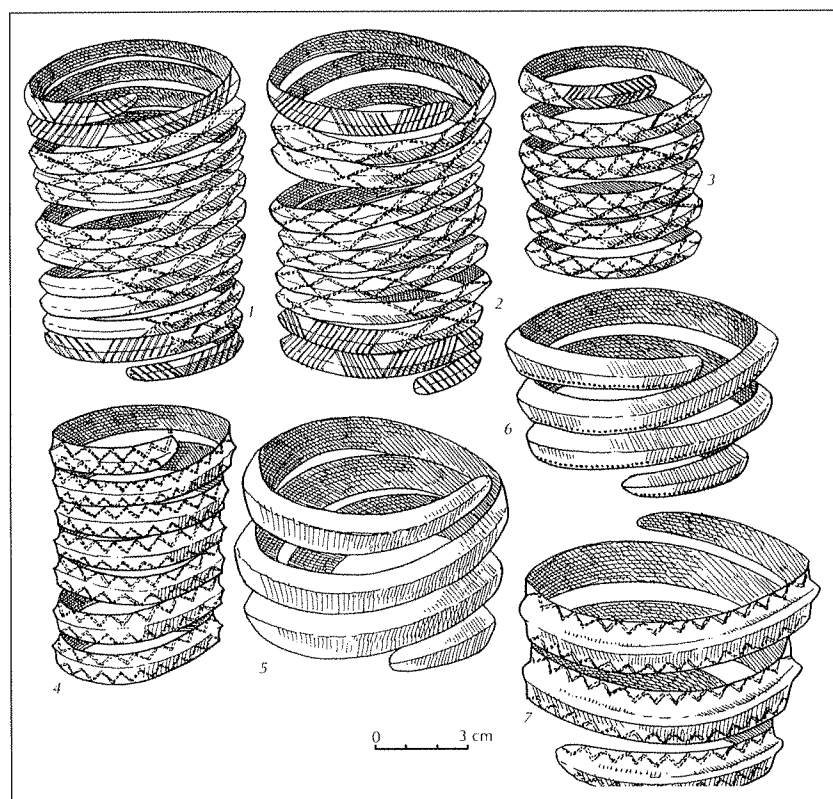
69. Apyrankės su iškilia trikampę briauna ir rankogalinės. Jauneikiai: 1) k. Nr. 392, 2–3) k. Nr. 414, 4) k. Nr. 464, 5–6) k. Nr. 412

VII a. kapuose (Tautavičius, 1979, p. 114; 1996, p. 255) (69: 4–6 pav.). Remdamasis šių apyrankių paplitimo žemėlapiu, A. Tautavičius nustatė Žiemgalos teritoriją (Tautavičius, 1970, p. 200).

Storagalės apyrankės – vyriškos. Jų lankelio vidurinioji dalis plona, apvalaus skersinio pjūvio, galai daugiakampio skerspjūvio, 1–2 cm storio, puošti išilginiais brūkneliais; tarp jų kartais įspaustos akutės ar trikampėliai. Žiemgaliai jomis puošėsi V–VI a. Be žiemgalių, jas nešiojo žemaičiai, kuršiai, skalviai ir kitos baltų gentys. Čia jos išsilaikė kiek ilgiau, iki VIII ar net IX a. pradžios (LAB, 1961, p. 344–346; Latvijas, 1974, 1: 3 pav., Aberg, 1919, p. 133, 118, 430; Tautavičius, 1996, p. 250) (68: 5–6 pav.).

Įvijinės apyrankės gausiausios, daug jų vaikų kapuose. Jauneikių kapinyne šios apyrankės sudaro 38% visų rastųjų, Pavirvytės kapinyne beveik visos rastosios apyrankės įvijinės, Stungių kapinyne visos moterų kapuose rastos apyrankės taip pat įvijinės. Jomis puošėsi ir vyrai, ir moterys. Apyrankės įvairaus dydžio – nuo 2–3 iki 15 apvijų. Dažniausios yra padarytos iš trikampio skerspjūvio juostelės. Ji 0,6–0,8 cm pločio. Kita dalis šios formos apyrankių pagaminta iš pusapvalės juostelės. Trikampio ir pusapvalio skerspjūvio apyrankių ornamentika skirtinga: pirmųjų ornamentuoti tik briaunelės kraštai, antrųjų – visas paviršius. Tiek vienu, tiek kitų apyrankių ornamentui naudoti tie patys raštai: skersinės įkartinės, eglutės, zigzagėliai, dvigubi zigzagėliai, duobutės, trikampėliai (70: 1–4 pav.). Kartais apyrankės būna papuoštos užmautomis įvijomis. Tokios apyrankės su užmautomis įvijomis ant vienos iš apyrankės apvijų rastos Pavirvytės kapinyne. Įvijinės apyrankės Žiemgaloje dėvėtos VII–XI a. Paplitusios Vakarų, Šiaurės, Vidurio Lietuvoje, o Latvijoje randamos žiemgalių, latgalių ir sėlių platuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 178; Latvijas, 1974, p. 216, 231, 57: 25, 62: 9 pav.).

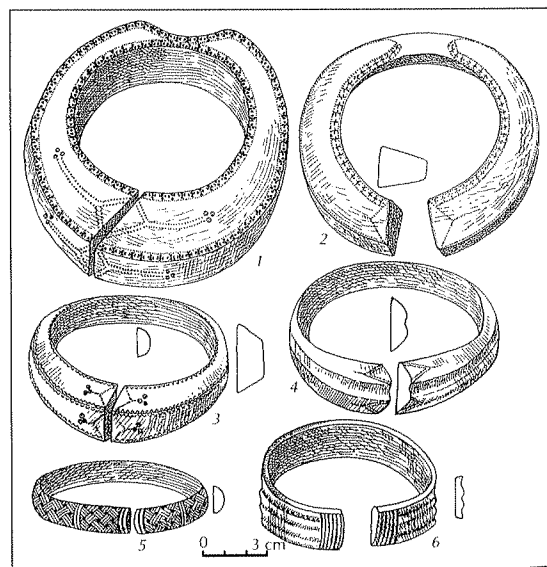
Reikėtų atskirai paminėti vyrų kapuose randamas masyvias įvijines apyrankes (Jauneikiai,

70. Įvijinės apyrankės: 1–2) Jauneikiai, k. Nr. 124, 3) Pamiškiai, k. Nr. 4, 4) Meldiniai, atsitikt., 5) Jauneikiai, k. Nr. 31, 6) Pamiškiai, k. Nr. 17, 7) Pamiškiai, k. Nr. 27 b

Pamiškiai, Šukioniai). Jos pagamintos iš trikampio skerspjūvio juostelės smailėjančiais galais, paprastai tik 3 apvijų. Tokios apyrankės ypač būdingos VIII–X a., o Šukioniuose rastos ir XI a. datuojamame kape (Vaškevičiūtė, 2000, p. 178) (70: 5–7 pav.).

Masyvios apyrankės nešiotos tik vyrų, nėra gausios. Jos dvejų tipų: vadinamosios *kario* ir paprastos. *Kario* apyrankės trapecinio skerspjūvio, platesniais beveik susiliečiančiais galais. Galai puošti smulkių taškučių eilėmis, sudarančiomis trikampėlius su ataugėlėmis. Apyrankių galų plotis 2,2–2,7 cm. Tokios apyrankės Lietuvoje nėra gausios. Žiemgaloje rastos tik Jauneikių ir Šukionių kapinynuose. Kapai su jomis datuoti X–XI a. *Kario* apyrankių gausiausiai randama latgalių plotuose. Ten jų žinoma daugiau nei 200 vienetų (Latvijas, 1974, p. 232, 62: 5, 66: 35 pav.) (71: 1, 2 pav.).

71. Kario ir masyvios apyrankės: 1) Jauneikiai, k. Nr. 113, 2) Šukioniai, k. Nr. 42, 3) Šukioniai, k. Nr. 53, 4) Pamiškiai, k. Nr. 51, 5) Jauneikiai, atsitikt., 6) Pavirvytė, k. Nr. 135

Kitos masyvios apyrankės yra visos skirtingos. Dvi jų rastos Jauneikių kapinyne, bet ne kapuose, ir viena – Pavirvytės kapinyne, tačiau, skirtingai nuo kitų tokio tipo apyrankių, ne vyro, bet jaunos mergaitės kape.

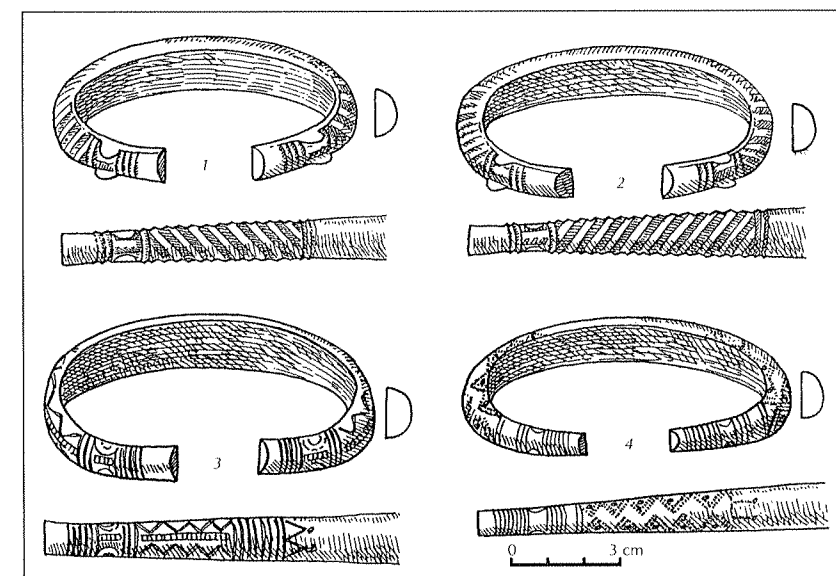
Masyvi apyrankė iš Jauneikių (LNM AR 537: 1155) pagaminta iš pusapvalio skerspjūvio juostelės truputį platėjančiais galais. Lankelis puoštas tinkliniu ornamentu ir įmuštomis duobutėmis, galai – ranteliais. Apyrankė 7,5 cm skersmens, lankelis 1 cm pločio, galai – 1,3 cm. Ši apyrankė priskiriama I masyvių apyrankių tipui. Jų Lietuvoje bene gausiausiai randama, žinoma jų iš 23 radimo vietų (LAA, 1978, p. 95–97, 57: 1 žem.), datotos, kaip ir kario apyrankės, X–XI a. Jos taip pat būdingesnės latgaliams nei žiemgaliams (Latvijas, 1974, p. 232, 62: 8, 10 pav.) (71: 5 pav.).

Kita Jauneikių masyvi apyrankė priklauso penktajam masyvių apyrankių tipui. Ji pagaminta iš daugiakampio skerspjūvio juostelės, galai siaurėja, papuošti skersiniais ranteliais ir įkartėlėmis, lankelis – smulkių taškučių ir akučių eilėmis. Apyrankės lankelio plotis 2,1 cm. Lietuvoje rastos tik trys, būdingos latgaliams (LAA, 1978, p. 95–97, 57: 5 žem.; Latvijas, 1974, p. 232).

Pavirvytės kapinyne rastos apyrankės lankelis 2,5 cm pločio ir 0,5 cm storio. Papuošta 4 išilginiais grioveliais, galai – 5 skersiniais ranteliais. Skirtingai nuo kitų masyvių apyrankių, ji rasta ne vyro, o jaunos mergaitės kape, ne užmata ant rankos, o padėta krūtinės srityje, virš kitų įkapių. Ją galima traktuoti kaip papildomą įkapę, dovaną mirusiajai (Vaškevičiūtė, 2000, p. 92) (71: 6 pav.).

Apyrankės su gyvulinių motyvų galais žiemgalių nebuvo itin mėgstamos. Rastos tik Pavirvytės kapinyne, moterų kapuose (k. Nr. 136, 145, 146). Jų lankelis pusapvalio skerspjūvio, į galus truputį siaurėja, plotis 1,3–1,4 cm. Apyrankės galuose aiškios žalčio ausytės, lankelio ornamentas primena jo nugarėlę (72 pav.). Kapai datuojami XI a. Žiemgalių kapinynuose šio tipo apyrankių beveik nerandama. Pavirvytės kapinyne – vienintelė vieta, kur jų rasta. Tokios apyrankės būdingos kuršiams ir latgaliams. Jomis pradėjo puoštis nuo XI a. pabaigos (LAA, 1978, p. 98–101, 58: 6 žem.; Раднинш, 2001, p. 91, 7 pav.). Pavirvytės kapinyne jaučiama kuršių įtaka, o šios apyrankės yra vienas iš jos atspindžių (72 pav.).

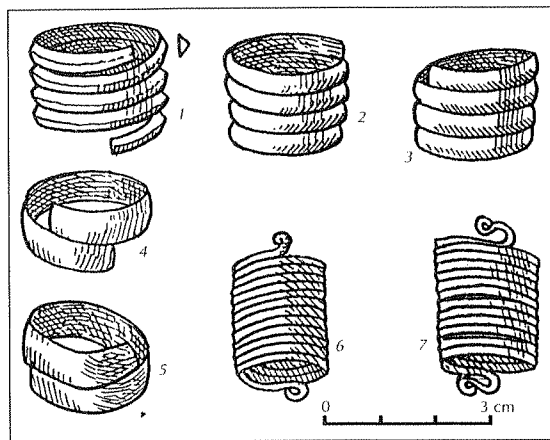
Kaip matyti, apyrankės buvo vienas iš mėgtų žiemgalių papuošalų. Jomis puošėsi ir vyrai, ir moterys, ir vaikai. Tačiau dažniau-

72. Apyrankės gyvūniniais galais. Pavirvytė: 1–2, 4) k. Nr. 136, 3) k. Nr. 146

siai nešiojo skirtingų formų apyrankes. Moterys V–VI a. nešiojo juostines apyrankes ir apyrankes su trikampiu iškilia briauna, VI–VII a. – rankogalines, nuo VII a. – įvijines (jomis puošėsi retkarčiais ir vyrai, nešiojo iki XI a.). X–XI a. vyrų kapuose randamos pavienės kario apyrankės, būdingos latgaliams. Į pietinę Žiemgalą jos atkeliavo iš ten. XI a. vyrai nešiojo masyvias apyrankes, kurios taip pat rodo ryšius su kaimynais latgaliais. Nuo XI a. vakariniame Žiemgalos pakraštyje pradėtos nešioti apyrankės su gyvulinių motyvų galais. Jos rodo ryšius su kuršiais.

Paprotys dabinti rankas žiedais Žiemgaloje nebuvo plačiai paplitęs. Jie sudaro tik 2,3–3% visų radinių (Jauneikių, Stungių, Šukionių, Linksmučių, Pamiškių kapinynai). Kiek daugiau žiedų rasta Diržių kapinyne. Čia net 16,3% mirusiųjų palaidoti su žiedais. Nebuvo jie įvairūs. Dažniausiai nešioti įvijiniai žiedai, susukti iš trikampės, pusapvalės, apvalios vielos ar siauros juostelės (73 pav.). VI–IX a. nešioti tik po vieną žiedą. Du žiedai viename kape rasti tik Jauneikių kapinyne k. Nr. 464 ir Diržių kapinyne. Čia rasta ir po 2, 3, 4 ar net 8 (k. Nr. 26) žiedus. Jų skersmuo 2,1–3,3 cm, aukštis 1,5–2,7 cm. Kartais vidurinioji jų apvija platesnė ir ornamentuota (Jauneikiai, k. Nr. 52, 464). Daugiau žiedų nei kituose kapinyuose rasta Pavirvytės X–XI a. kapuose. Čia su jais palaidota

73. Žiedai: 1) Pamiškiai, k. Nr. 26, 2–3) Jauneikiai, k. Nr. 2, 4–5) Šukioniai, k. Nr. 121, 6–7) Pavirvytė, k. Nr. 135

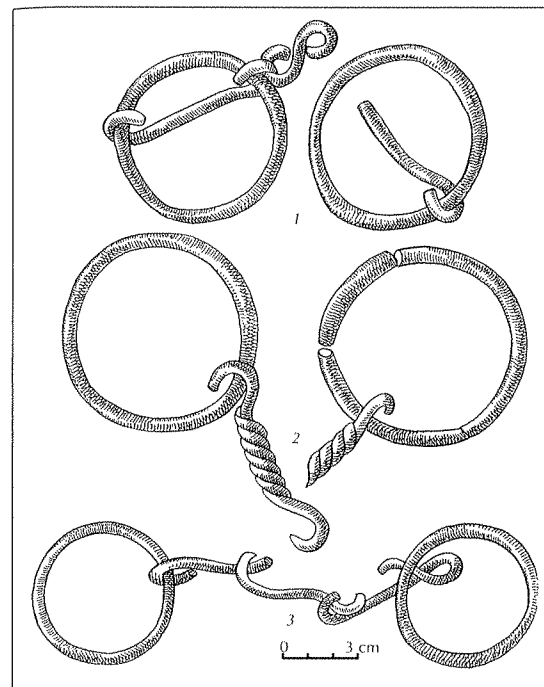
net 24% mirusiųjų. Rasta daugiau nei 100 žiedų, be to, ne po vieną, o po kelis. Kape Nr. 135 rasti 6 žiedai. Pavirvytėje rasta įvijinių žiedų su atriostomis ir susuktomis kraštinėmis įvijomis. Atrodo, zoomorfiniais motyvais puoštos ne tik apyrankės, bet ir žiedai (73: 6, 7 pav.). Pavirvytės kapinynas – vienišelis Žiemgalos teritorijoje, kuriame buvo taip dažnai mirusieji laidoti su žiedais. Tai jau kaimynų kuršių įtaka (Vaškevičiūtė, 1989, p. 65–66). Tuo tarpu kituose žiemgalių kapinyuose, tiek šiaurinėje, tiek pietinėje Žiemgalos dalyje, žiedų randama retai. Kiek gausiau jų rasta tik XII–XIII a. kapuose (Latvijas, 1974, p. 217, 57: 11–16 pav.).

Kiti radiniai

Žirgo ir raitelio aprangos reikmenys

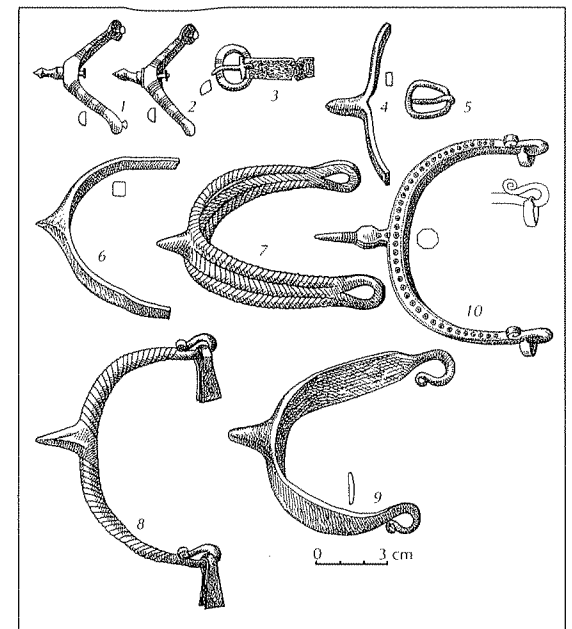
Skirtingai nuo kitų baltų genčių, žiemgaliai savo mirusiųjų nelaidojo su žirgais. Labai retai žiemgalių vyrų kapuose aptinkama žirgo ar raitelio daiktų – žąslų ir pentinų. Šiuo aspektu žiemgaliai artimesni latgaliams, sėliams, kur šių įkapių taip pat beveik neaptinkama. Jauneikiuose iš 467 kapų tik dviejuose rasti žąslai (k. Nr. 27, 344). Pavirvytėje taip pat rasti dveji žąslai (k. Nr. 40 ir atsitikt.), Stungiuose, Pamiškiuose, Linksmučiuose jų visai nerasta. Kiek gausiau žąslų aptikta Šukionių kapinyne (k. Nr. 54, 69, 73, 77, ir 2 atsitikt.) – bene daugiausia iš visų žiemgalių kapinynų. Matyt, čia būta didesnės aukštaičių įtakos. Visi rastieji žąslai geležiniai su 3,3–8 cm skersmens grandimis. Jų nareliai 6–7 cm ilgio, kai kada vyti. Kapai su žąslais datuojami VIII–XI a. (74 pav.).

Retai randama pentinų. Yra priimta manyti, jog pentinai Vakarų Europoje dar ir viduramžiais buvo prilyginami kalavijui, kad juos dėvėjo tik kilmingieji ir kariai profesionalai (Кирпичников, 1973, p. 57). Jauneikiuose jų rasta 6 (k. Nr. 14, 107, 344, 398 ir dar 2 iš suardytų kapų), Šukioniuose 9 (47, 54, 69, 85, 91, 96, 113 ir 2 atsitikt.), Linkuvoje 2 (k. Nr. 5 ir atsitikt.), Diržiuose 1 (atsitikt.). Kituose kapinyuose neaptikta.

74. Žąslai: 1) Šukioniai, k. Nr. 73, 2) Šukioniai, k. Nr. 54, 3) Jauneikiai, k. Nr. 344

Nešioti tik po 1 pentiną, dažniausiai ant kairės kojos. Gaminti tiek iš geležies, tiek iš žalvario. Geležiniai pentinai paprastesni, 1 cm pločio, atstumas tarp galų 6–7 cm, dažniausiai neornamentuoti. Pentino galai užbaigti arba apskritomis plokštelėmis, arba kilpele. Žymiai puošnesni buvo žalvariniai pentinai. Jų lankelis kartais tordiruotas, kartais pagamintas iš 3 susuktų juostelių (75: 7–8 pav.). Pentinų ienelės smailėja, sulenktos į dailias kilpeles, spyglys kartais esti profiliuotas ar kitaip pagražintas. Itin retas pentinas rastas Linkuvos kapinyne k. Nr. 5. Jis žalvarinis, pagamintas iš šešiakampio skersinio pjūvio juostelės, ornamentuotas dvigubų akučių eile. Ienelių galai nusmailinti, užriesti į kilpeles ir susukti į sraigeles. Į kilpeles įvertos žalvarinės grandelės, prie kurių buvo rišami dirželiai pentinui pritvirtinti. Spyglys 3,1 cm ilgio, profiliuotas (75: 10 pav.). Šiam pentinui analogiškų baltų teritorijoje rasta nedaug. Artimiausias žinomas iš Žasino kapinyne k. Nr. 153 (Kazakevičius, 2000, p. 22). Linkuvos kapas, o kar-

75. Pentinai ir sagtelės: 1–3) Jauneikiai, k. Nr. 398, 4–5) Šukioniai, k. Nr. 111, 6) Valdamai, atsitikt., 7) Šukioniai, k. Nr. 54, 8) Šukioniai, atsitikt., 9) Šukioniai, k. Nr. 91, 10) Linkuva, k. Nr. 5

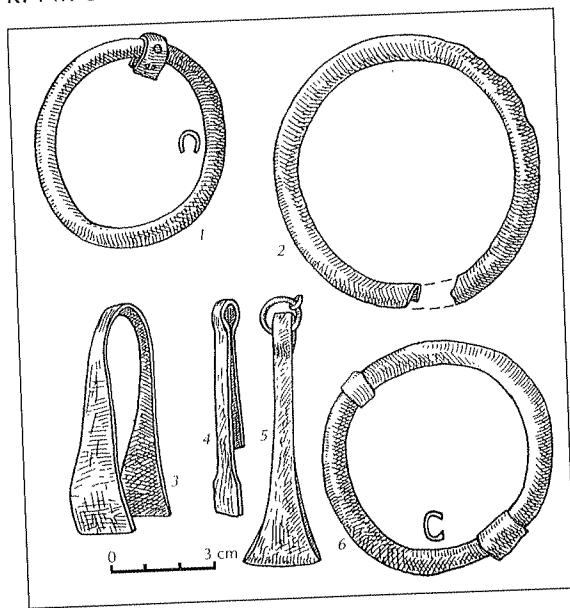
tu ir pentinas, datuotas X a. Dažnai kapuose prie pentino randama ir sagtelių, naudotų pentinui pritvirtinti (75: 3, 5 pav.). X–XI a. kapuose rastieji žalvariniai pentinai artimi žinomoms iš kuršių kapinynų.

Medžiaga rodo, kad Žiemgaloje pentinus nešiojo VI–XI a., tačiau su jais laidojo retai, dažniau tik šalia aukštaičių teritorijos.

Geriamieji ragai

Paprotys dėti į kapą geriamuosius ragus Lietuvos teritorijoje pastebimas nuo III a. (Tautavičius, 1968, p. 133–134). VIII–IX a. šis paprotys išplito visoje Lietuvos teritorijoje, nors nevienodai. Kaip pastebi tyrinėtojai, apie 30% kuršių palaidoti su geriamaisiais ragais, tuo tarpu žemaičių vos 2–3% (Tautavičius, 1979, p. 115–116). Panaši padėtis ir Žiemgaloje. Jauneikių kapinyne tik 2% mirusiųjų palaidoti su geriamaisiais ragais, Šukionių kapinyne – 4, Pavirvytėje – 4, Linksmučiuose – tik 1,1%. Diržiuose rastas tik 1 geriamasis ragas, Linkuvoje taip pat tik 1, Pamiškiuose visai geriamųjų ragų neaptik-

ta. Kapuose išlikę tik ragų angos apkaustai, pagaminti iš plonos 0,7 cm pločio žalvarinės skardelės. Apkaustai siauri ir apgaubia tik patį rago angos pakraštį (76: 1, 2, 6 pav.). Tik Diržiuose (k. Nr. 21) rastas platesnis rago apkalas. Jo plotis 6,2 cm, skersmuo 7, 8 cm. Be to, šis ragas buvo su kojelės taurele ir lankstine rankena. Skirtingai nuo kitų plačių rago apkalų, rastasis Diržiuose neornamentuotas. Rastas labai suardytame kape, todėl iškyla šio rago datavimo klausimas. Ė. Striškienė, tyrinėjusi Diržių kapyną, artimiausių analogų rado Latvijoje Lejasbitenų bei Čunkanų-Drengerų žiemgališkuose kapinyuose. Tačiau jie latvių archeologų datuoti labai plačiu chronologiniu periodu – V–IX ir VIII–XII a. (Striškienė, 1998, p. 212, 23 pav.). Geriamieji ragai kapuose randami tik po vieną, dažniausiai dėti vyrams. Retkarčiais aptinkami moterų kapuose (Jauneikiai, k. Nr. 28; Stungiai, k. Nr. 15; Pavirvytė, k. Nr. 48). Kapai su geriamaisiais ragais datuojami VIII–XI a. Labai retai, tačiau randama rago smaigalio žalvarinių apkaustų. Tokie radiniai žinomi iš Jauneikių, k. Nr. 391 ir Linksmučių, k. Nr. 15. Abu jie

76. Geriamųjų ragų apkalai ir pincetai: 1) Šukioniai, k. Nr. 129, 2) Jauneikiai, k. Nr. 391, 3) Stungiai, k. Nr. 16, 4) Jauneikiai, atsitikt. 5) Jauneikiai, k. Nr. 78, 6) Jauneikiai, k. Nr. 391

rasti vyrų kapuose. Šie apkaustai primena taurelę su ritės formos kojеле, ties viduriu papuošta aštria briauna. Jauneikiuose rastasis datuojamas V–VI, Linksmučiuose – IV–V a. (Michelbertas, 1968, p. 40–41). Tyrinėtojų nuomone, geriamieji ragai yra turėję ne tik praktinę buitinę, bet ir reprezentacinę paskirtį, naudoti apeigų metu (Tautavičius, 1979, p. 116; Kazakevičius, 1981, p. 81–91; Simniškytė, 1998, p. 185–245).

Pincetai

Su pincetu mirusysis laidotas taip pat retai. Toks reiškinys pastebimas visoje Lietuvos teritorijoje. Paprastai kapinyne, kur rasta net keli šimtai kapų, su pincetais palaidoti tik keli mirusieji. Jau tas faktas leidžia manyti, kad pincetai – ne tik buitinyje vartotas instrumentas, bet ir su apeigomis, magija ar burtais susijęs daiktas (Tautavičius, 1981a, p. 31). Jauneikių kapinyne rasti 2 pincetai (k. Nr. 78 ir atsitikt.), Pamiškiuose 1 (k. Nr. 27), Šukioniuose 1 (k. Nr. 54). Pincetai žalvariniai, nedideli, žnyplės kiek platesnės, kartais karpytais pakraščiais (Šukioniai). Jų ilgis 6–7 cm, plotis 1,7–2,3 cm (76: 3–5 pav.).

Su pincetais palaidoti turtingi vyrai. Nors Jauneikiuose šis kapas apardytas, išlikusi tik kojų sritis, bet čia rastas siauraašmenis pentinis kirvis (kiti kirviai rasti šiame kapinyne įmoviniai), žalvarinė sagtelė nuo apavo (su puošnesniu apavu palaidoti taip pat tik vienetai), geriamojo rago apkalas ir ietigalis. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog pincetas rastas kartu su geriamuoju ragu, kaip ir Taurapilio „kunigaikščio“ kape (Tautavičius, 1981a, p. 30–31). Išsiskiria iš kitų kapų Šukionių kapinyne mirusysis, palaidotas su pincetu. Be įprastų įkapių – ietigalių (abu ietigaliai masyvūs su karklo lapo formos plunksnomis, 32 ir 36 cm ilgio), buvo įdėtas kovos peilis tiesia nugarėle, puošniose makštyse (kiti vyrai laidoti su plačiaisiais kovos peiliais – kalavijais). Peilis padėtas ne skersai kojų. Prie šono – pentinis kirvis plačiais ašmenimis, puošnus pentinas, skiltuvas (taip pat vienintelis šiame kapinyne), žąslai. Be to, visos įka-

pės rastos šiame kape labai skiriasi nuo kituose kapuose rastųjų, nors datuojamos tuo pačiu laikotarpiu. Todėl peršasi išvada, jog šiame kape palaidotas tikrai ypatingas asmuo. Vadinasi, įtikinamesnė mintis, jog pincetai – ne paprasta įkapė.

Skiltuvai

Skiltuvas – įrankis ugniai įskelti. Tam reikėjo gabaliuko titnago, labai degios medžiagos (gerai išdžiovintos kerpės nuo uosio ar beržo) ir geležinio skiltuvo. Ugnis buvusi šventa. Tai liudija įvairūs to meto keliautojų užrašai ir mitologija. Ugnis buvo nuolat saugoma, kad neužgestų. O taip nutikus, ją įskelti galėjo ne bet kas, o tik žmogus, kuriam patikėtos šios pareigos. Šiam tikslui turėtas skiltuvas. Mirus tokiam žmogui, skiltuvas, kaip ir kitos įkapės, buvo laidojamos kartu su mirusiuoju. Matyt, neatsitiktinai kapinyne, kur randame 200, 300 ar net 500 kapų, skiltuvų tebūna 1–2. Tai pasakytina apie visą Lietuvos teritoriją – ir apie Žiemgalą. Jauneikių kapinyne rastas tik vienas skiltuvas (iš suardyto kapo), Šukioniuose taip pat tik vienas (k. Nr. 54). Visi skiltuvai geležiniai, ovalo formos, atrietais galiukais. Skiriasi tik jų dydis. Jie nuo 7 iki 9,3 cm ilgio, 2,5–3 cm pločio. Diržiuose, k. Nr. 68, rastą titnago gabaliuką tyrinėtoja vadina skiltuvu (Striškienė, 1999š). Lietuvos kapinyuose geležiniai skiltuvai vartoti nuo X–XI a. Tai, jog skiltuvas turėjo neeiliniai bendruomenės nariai, o „žyniai“ ar „burtininkai“, aiškiai liudija Šukionių kapas. Čia mirusiajam buvo įdėtas pincetas (sietinas su įvairių burtų ar magijų apeigomis), plačiaaašmenis pentinis kirvis (vienintelis šiame kapinyne) ir kt.

Tokios formos skiltuvai būdingi dideliems Europos plotams, kartu su ovaliniais vartoti iki pat XIX a. pabaigos (Moszyński K., 1967, p. 254, 14 pav.).

Diržai

Iš karto reikia pasakyti, jog Žiemgaloje retai laidoti mirusieji, sujuosti odiniais metalu kaustytais diržais. Čia randamas tik vienas

kitas vyras, palaidotas su diržu. Antai Jauneikių kapinyne tik 9 kapuose rastos diržų dalys: sagtys, kutai, skirstikliai. Šiame kapinyne vos 2% mirusiųjų palaidoti sujuosti diržu (Vaškevičiūtė, 1987c, p. 76–77). Degusių kapinyne diržas rastas tik 1 kape, Pamiškių kapinyne – 1 kape, Šukionių – trijuose kapuose, Linkuvoje rasta tik keletas fragmentų. Šiek tiek daugiau nei įprasta diržų ar jų dalių rasta Diržių kapinyne dvylikoje kapų ir 2 fragmentai atsitiktiniai. Taigi su diržais čia buvo palaidota per 16% mirusiųjų. Žymiai daugiau diržų rasta Pavirvytės kapinyne. Čia su jais palaidota 18% vyrų (Vaškevičiūtė, 1989, p. 65), tačiau Pavirvytės kapinyne yra pačiame vakariniame Žiemgalos pakraštyje, todėl jaučiama daug didesnė kūršių įtaka. Gausūs kapai su diržais ir rodo, jog čia būta ne vien žiemgališkų tradicijų.

Susidaryti išsamesnį vaizdą apie tai, kokie diržai buvo nešioti, ne taip jau paprasta. Organinė medžiaga beveik neišlieka, o tyrinėtojus pasiekia tik nedideli fragmentai šio papuošalo. Jauneikių kapinyne penkiuose kapuose išlikusios tik sagtys, šešiuose – apkalų dalys ir dviejuose – žalviu puošti kutai. Pamiškiuose irgi rasti tik nedideli žalvariniai papuošimai. Pavirvytėje, kur diržų rasta daugiau, taip pat galima kalbėti tik apie jų skirstiklius, apkalėlius ir sagtis. Šukionių kapinyne geriau išlikusi ir oda. Kapuose Nr. 46 ir 56 rasti diržai buvo odiniai, 1–2 cm pločio, puošti žalvariniais spurgeliais. Šie įsegti į diržą, ir kitoje pusėje esantys jų liežuveliai užlenkti. Spurgeliai nedideli, apie 0,5 cm skersmens. Diržo ilgio nustatyti neįmanoma, nes išlikusios tik dalys. Panašios konstrukcijos, tik puošnesnis diržas rastas tame pat kapinyne, k. Nr. 69. Jis 2 cm pločio, visas jo paviršius papuoštas tokių pat, tik stambesnių – 1,3 cm skersmens spurgelių eile. Kas 8–9 cm diržą puošė žalv. plokščias apskritas apkaliukas-ratelis, ornamentuotas akutėmis. Tokių ratelių būta 8. Nuo jų į viršų ir apačią eina odinė juostelė, taip pat puošta spurgeliais. Prie užsegimo diržą puošė kūgio formos 3,5 cm skersmens ir 1,5 cm aukščio apkalas. Prie sagtelės buvo labai plonas žalvarinis apkalėlis. Sag-

telių rasta net 3, visos vienodos, pagamintos iš plokščios juostelės, profiliuotos. Diržas rastas visiškai suardytame kape, todėl neaišku, kaip jis buvo nešiotas. Jis ilgesnis nei reikėtų, visos trys sagtelės negalėjo būti pritvirtintos prie diržo lygiagrečiai, nes to neleido daryti jo plotis. Jei sagtelės jungė visas tris diržo dalis, tai diržas buvo ilgesnis nei to reikia. Trys atskiri diržai irgi negalėjo būti, nes būtų buvę per trumpi. Diržas rastas dubens srityje, vadinasi, perpetė irgi negalėjo būti. Panašiai puoštas diržas rastas ir Pamiškių kape Nr. 11 (77: 1 pav.).

Sagtys buvo žalvarinės, keturkampės, apvaliais galais, profiliuotos, apskritos. Pagamintos iš apvalios ar plokščios juostelės, 3x3–2,8x3,5 cm dydžio. Dažnai prie sagtelės esti pailgos formos dvigubas žalvarinis apkaliukas. Jis neretai ornamentuotas išilginiais grioveliais ar trikampėliais, turi kniedes, kuriomis tvirtinamos prie diržo galo. Labai retai yra diržų, kurių arba visas paviršius, arba dalis padengta pailgais ar kvadratiniais žalvariniais apkalėliais (Pavirvytė, k. Nr. 44, 85; Jauneikiai, k. Nr. 26, 47, 107, 123, 226, 329; Diržiai, k. Nr. 49). Tos plokštelės yra 1,9x2,9 ar 3x3 cm dydžio, ornamentuotos. Panašiomis skersinėmis stačiakampėmis plokštelėmis diržus puošdavo – apkaustydavo VIII–XII a. kuršiai.

Skirstikliai rasti tik Pavirvytėje. Juos sudaro apie 4 cm skersmens žalvarinė grandis, viduje esantys stipinai. Tarp jų iš šonų įkabinti pailgi apkaliukai. Jie dažniausiai būna dvigubi, turi kniedes tvirtinti prie diržo. Grandis jungė dvi diržo sagtis. Skirstikliai, matyt, ne tik jungė, bet ir puošė diržą. Dėl to jie gražiai ornamentuoti (77: 3, 5 pav.).

Diržai retai randami ne tik pietinėje, bet ir šiaurinėje Žiemgalos dalyje. Mirusiuosius, sujuostus diržais, žymiai dažniau laidojo kuršiai ir žemaičiai. Žiemgaliai, matyt, mieliau nešiojo austines juostas.

Apavo liekanos

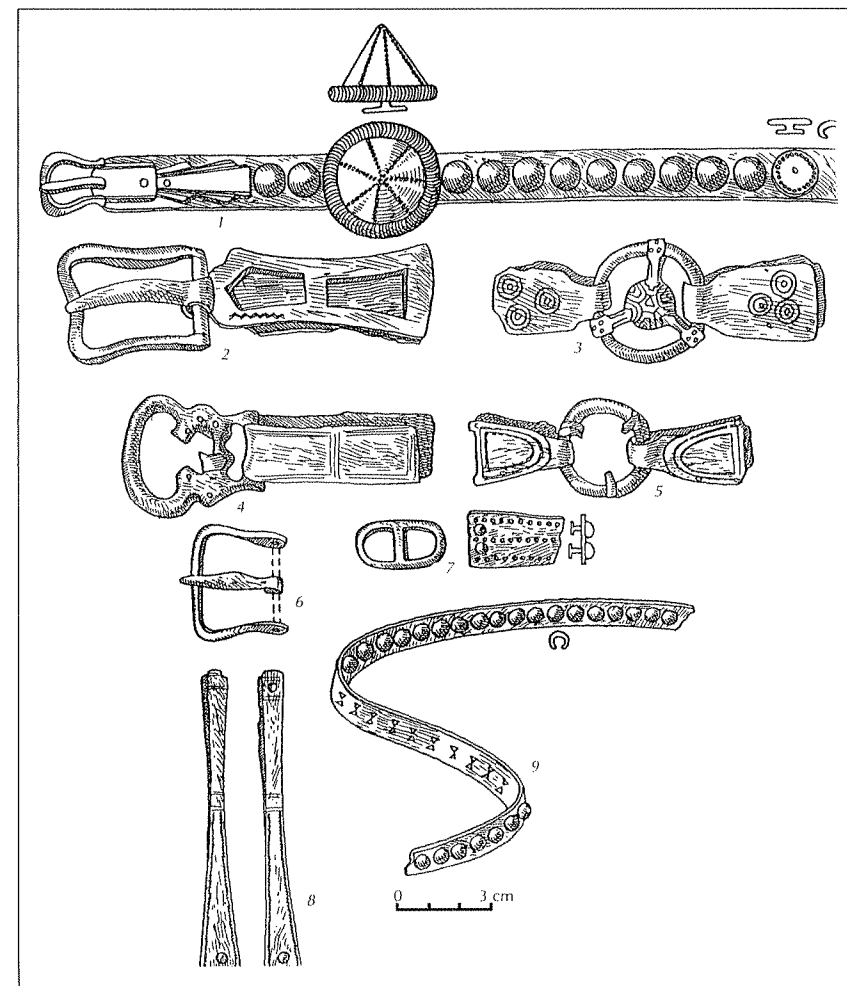
Matyt, bent dalis mirusiųjų buvo laidoti su odiniu apavu. Jų liekanų rasta kai kurių vyrų, rečiau moterų kapuose (Jauneikiai, k.

Nr. 123, 260, 277; Stungiai, k. Nr. 2, 10; Linksmučiai, k. Nr. 20, 21; Šukioniai, k. Nr. 2, 37, 47, 49, 74, 90, 126, 131; Diržiai, k. Nr. 51, 85 ir kt.). Kapuose apavo išlikę tik fragmentai, puošti žalvariniais spurgeliais. Pastarieji apie 0,5 cm skersmens, tokie patys, kuriais puošti galvos raiščiai ir diržai. Tik Diržių kapinyne, k. Nr. 51, rasti ypač puošnūs ir gerai išlikę batai. Jų paviršius padengtas žalvariniais spurgeliais, – iš viso jų 1089 (Striškienė, 1998, p. 213). Dažnai prie aulo randamos žalvarinės sagtelės. Jos savo išvaizda ne kiek nesiskyrė nuo tų, kuriomis būdavo tvirtinami pentinai. Sagtelės 2,5x2,6 cm dydžio. Apavas spurgeliais dažniausiai buvo puošiamas tik čiurnos srityje arba tik prie pat viršaus. Vyrų kairės kojos apavo puošimas čiurnos srityje yra būdingas VIII–IX a., kartais randama iki XI a. (Vaškevičiūtė, 2000, p. 182). Įdomu tai, kad dažniausiai buvo puošiamas tik kairės kojos batas. Beje, pentinas taip pat dažniausiai randamas tik ant kairės kojos.

Jauneikių k. Nr. 399 ant moters kairės kojos čiurnos rasta apvyniota žalvarinė grandinė su įkabintais į ją penkiais trikampės formos kabučiais. Toks kojos ar jos apavo puošimas retas kitose Lietuvos srityse. Panašus radinys žinomas iš Maudžiorų kapinyno vyro k. Nr. 141 (Valatkienė, 1980, p. 90).

Svarstyklės ir svoreliai

Svarstyklės ir svoreliai Rytų Pabaltijyje kapuose randami tik nuo X a. vidurio ir antrosios pusės. Tokie kapai tyrinėtojų priskiriami pirkliams (Kuncienė, 1981, p. 54; Sadauskaitė, 1959, p. 75). Dauguma radimviečių – pajūrio srityje. Pietinėje Žiemgalos teritorijoje svarstyklių rasta Degėsių, Jauneikių, Pavirvytės, Linkuvos, Ringuvėnų, Jakštaičių-Meškių kapinyuose (rastos griautiniame kape. Šį kapinyną tyrinėjęs V. Urbanavičius visus griautinius kapus priskiria žiemgaliams) (Urbanavičius, 1977, p. 133). Atsitiktinai rastos ir dabar esančios Biržų muziejuje. Šiaurinėje Žiemgalos dalyje svarstyklių rasta Balų-Škerstainų, Ciemaldų, Puidinių, Mežuotnės Cen-

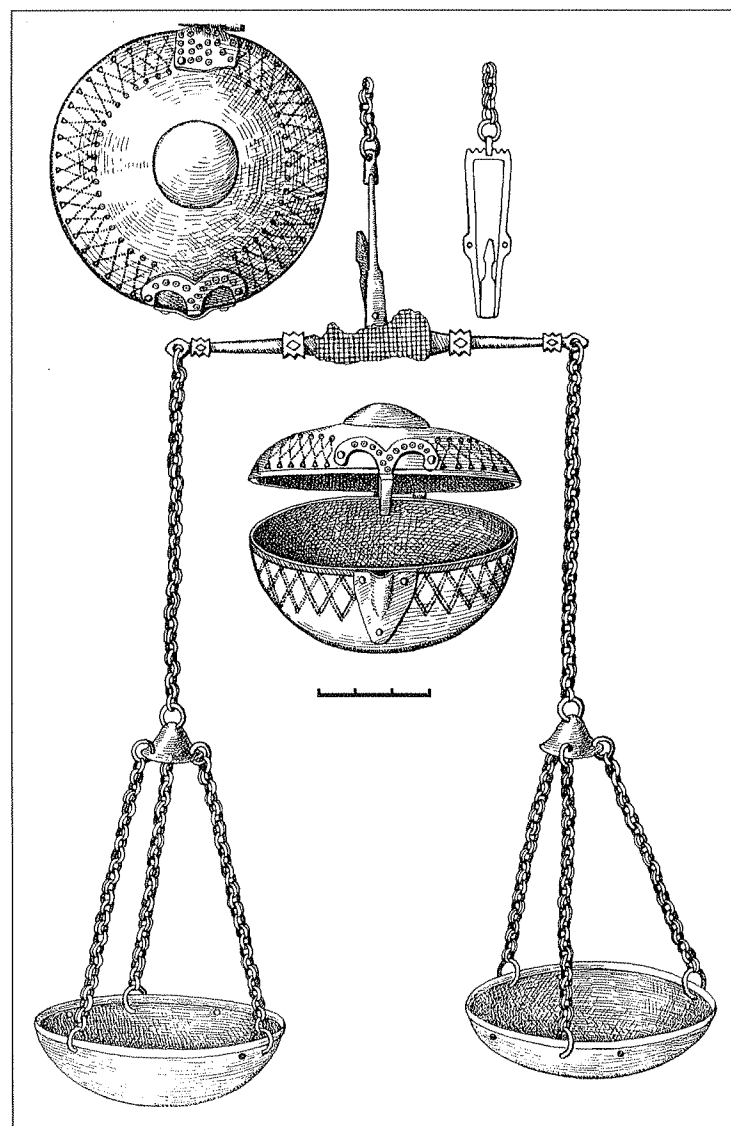
77. Diržai ir jų dalys: 1) Šukioniai, k. Nr. 69, 2) Pavirvytė, atsitikt., 3) Pavirvytė, k. Nr. 133, 4–5) Pavirvytė, atsitikt., 6) Jauneikiai, k. Nr. 53, 7) Meldiniai, atsitikt., 8) Jauneikiai, k. Nr. 398, 9) Šukioniai, k. Nr. 46

tro, Čunkanų-Dregerų, Čapanų kapinyuose, Tervetės ir Mežuotnės piliakalniuose (Berga, 1996, p. 49). Tik Jauneikiuose ir Jakštaičiuose-Meškiuose svarstyklės rastos kapuose (Nr. 47 ir 44). Kitos atsitiktinės. Jauneikiuose rastos tik jų dalys: žalvariniai peteliai ir geležinis svorelis. Kartu apardytame kape buvo juostinis ietigalis su skliautiniu raštu ant įmotos, krūtinės srityje 2 pasaginės segės su daugiakampėmis galvutėmis ir diržo fragmentas. Svarstyklės greičiausiai buvo prisegtos prie diržo. Kapas datuotas X–XI a. (Vaškevičiūtė, 1987, p. 77). Jakštaičių-Meškių svarstyklėlės rastos taip pat apardytame vyro kape. Jos gulėjo juosmens srityje, lėkštutės su-

dėtos viena į kitą, matyt, taip pat buvo prisegtos prie diržo. Be svarstyklių, vyrui į kapą įdėtas plačiašmenis pentinis kirvis, dvi pasaginės segės su daugiakampėmis ir aguoninėmis galvutėmis. Pagal svarstyklių petelių užbaigimą nustatyta, jog pačios ankstyviausios rastos Linkuvoje ir Ringuvėnuose. Jos datuojamos X a. antrąja puse, vėlyviausios – Degėsių ir Pavirvytės, datuotos XII–XIII a. (Vaškevičiūtė, 2001, p. 277). Svarstyklės buvo gražiai ornamentuojamos. Puošti petelių galai, lėkštelės. Naudotas jau įprastas baltų kraštams geometrinis ornamentas. Svarstyklių peteliai 11–13 cm ilgio, lėkštelės negilios, 5,7–7,2 cm skersmens.

Pavirvytės ir Linkuvos svarstyklėlės buvo rastos puošniose žalvarinėse dėžutėse (78 pav.). Dėžutės suploto rutulio formos, pagamintos iš plonos žalvarinės skardelės, daugiau ar mažiau iškiliu dangteliu. Dangtelis prie dėžutės pritvirtintas vyriu. Dėžutės uždaromos skląsteliu. Pavirvytės dėžutės skląstelis profiliuotas. Dėžutė 7,2 cm skersmens, dangtelis pačiame centre turi iškilesnę tutulą (78: 1 pav.). Linkuvos dėžutė 7,5 cm skersmens. Dangtelis papuoštas koncentriniais apskritimais, pačiame centre segmentinė

žvaigždė – saulės simbolis. Svarstyklės dėžutės rastos ir Balų-Škerstainų kapinyne. Panašios žinomos iš lybių palikto Vampinių I ir II kapynų (LA, 1974, p. 268, 168 pav.; Berga, 1996, p. 54, 7 pav.). Prūsijoje rastos Ekritten (Vetrovo-2) kapinyne (Кулаков, 1990, p. 120, XXV: 3 lent.). Labai panašios į aprašytą žinomos Skandinavijoje, Rutės vietovėje (Thunmark-Nylén, 1998, 273, a, b lent.), ir Gotlande (Jansson, 1988, p. 575, 4 pav.). Ten jos greičiausiai pateko iš Rytų Baltijos (Vaškevičiūtė, 2001, p. 279).

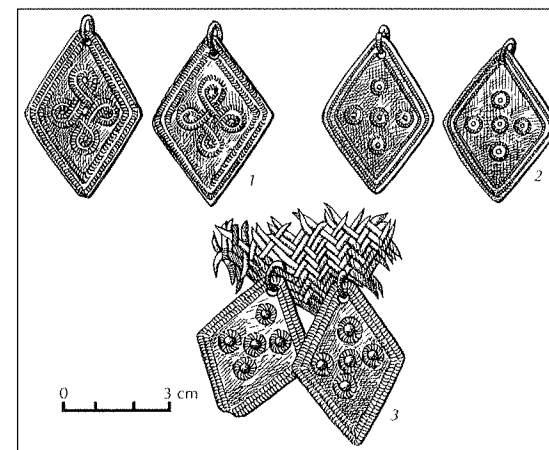
78. Svarstyklės ir svarstyklių dėžutės:
1) Pavirvytė, atsitikt., 2) Linkuva, atsitikt.

Svorelių rasta žymiai daugiau – po vieną kitą aptikta beveik visuose žiemgalių kapinyuose. Jų būta įvairių formų: dvigubo nupjauto kūgio, pailgų. Naudotos lankinės segės buoželės ar žalvariniai rutuliukai su vienu suplotu kraštu. Pavirvytės kapinyne kartu su svarstyklėmis rasti 8 svoreliai. Dar 4 atsitiktinai aptikti kapinyno teritorijoje. Didžiausias svorelis dvigubo nupjauto kūgio formos, jo plokštumose įmušta po 5 taškelius, sveria 38,5 g. Antrasis svorelis mažesnis, tokios pat formos, galuose įrėžti X ženklai, sveria 31,5 g. Trečiasis tokios pat formos sveria 24,9 g. Ketvirtasis, cilindro formos, sveria 9,05 g. Penktasis, daugiakampio formos, sveria 5,6 g, šeštasis – 4,2 g. Septintasis, rutulio formos, sveria 4,3 g, aštuntasis, pusrutulio formos – 1,25 g (Chodinskienė, Striaukaitė, 1978, p. 177–178). Linkuvoje rasti 8 svoreliai: 1 žalvarinis ir 7 geležiniai. Šeši svoreliai yra suploto rutulio formos, 2,6–1,5 cm skersmens, vienas rutulio formos ir 1 pagamintas iš susilydžiusios gargažės, netaisyklingo rutulio formos, 1x1,5 cm dydžio. Suploto rutulio formos svorelių vienoje ar abiejose plokščiose pusėse yra tam tikri ženklai. Tai 3–4 taškučiai centre ir iš akučių suformuotas apskritimas aplink centrą. Svoreliai 47,1; 37,3; 29,3; 9,5; 8,4; 7,3 ir 3,8 g masės. Tik viename jų (29,3 g) yra ženklas X užriestais galais. Kiti svoreliai dažniausiai rasti atsitiktinai.

Aptinkamos svarstyklės ir svoreliai rodo, kad X–XIII a. pirkliai tiek Venta, tiek Lielupe-Mūša atplaukdavo į pietinę Žiemgalos dalį, vadinasi, ir joje intensyvėjo prekybiniai ryšiai. Keliaujantiems pirkliais atsiskaitant ar įsigyjant sidabro, reikėjo svarstyklių.

Kiti retesni radiniai

Be minėtų radinių, pietinėje Žiemgalos dalyje rasta po vieną kitą retesni dirbinį. Šukionių kapinyne, k. Nr. 134, ant mirusios

79. Žalvarinės skardelės: 1) Diržiai, k. Nr. 54, 2) Šukioniai, k. Nr. 134, 3) Jakštaičiai-Meškiai, k. Nr. 39

moters kojų buvo padėtas trigubai sulankstytas audinys. Visas paviršius papuoštas rombo formos plokštelėmis (79 pav.). Plokštelių būta 23. Jos 4x3,5 cm dydžio, pagamintos iš plonos žalvarinės skardelės. Plokštelių paviršius ornamentuotas iškiliomis akutėmis, pakraščiai apvesti dviguba juoste. Atrodo, jog tai galėjo būti skepeta, kuria buvo pridengtos mirusiosios kojos. Panašių radinių rasta ir kituose kapinyuose. Diržiuose, k. Nr. 54 ir 55, rastos tokios pat skardelės. Jos 3,8x1,8 cm dydžio, paviršius puoštas akutėmis (Striškienė, 1997š). Jakštaičiuose-Meškiose, k. Nr. 55, tokios plokštelės (4,3x3,3 cm dydžio) buvo pritvirtintos prie vilnonio audinio taip, kad du kraštai dengė vienas kitą (Urbanavičius, 1977, p. 130–131). Taip puoštas audeklas rastas Šaukote (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, XLIV pav.). Tokie radiniai rodo, jog mirusieji galėjo būti pridengti ir vilnonėmis skepetomis.

Pavirvytėje, k. Nr. 40 ir 129 (moters ir vyro kapai), rastos šukutės. Vyro kape šukutės žalvarinės, moters – medinės su rankenėle, prisegtos prie diržo.

ŽIEMGALIŲ KULTŪROS YPATYBĖS IR TERITORIJA

Aptarus laidosenos papročius ir įkapes, dabar galima pabandyti nusakyti, kuo gi skiriasi žiemgaliai nuo kitų baltų genčių, kurie bruožai yra bendri daugumai jų, kurie – tik kelioms gentims, o kurie yra žiemgališki. Taip pat reikėtų pabandyti išsiaiškinti žiemgalių ypatumus, atkreipiant dėmesį ne tik į rytinių ir vakarinių, bet ir į šiaurinės lietuviškosios ir pietinės – latviškosios Žiemgalos ypatybes. Be to, reikėtų kiek tiksliau nusakyti Žiemgalos ribas, ypač jos pietuose, rytuose ir vakaruose.

Pirmasis ir ryškiausias žiemgališkas bruožas yra nedegintų mirusiųjų laidojimas. Šiuo papročiu žiemgaliai skiriasi nuo savo kaimynų žemaičių, kur nuo X a. plito kremacijos paprotys, ir nuo kuršių, kur mirusieji pradėti deginti IX a. Inhumacijos paprotys žiemgalius suartina su latgaliais bei sėliais, kur kremacijos paprotys taip pat nebuvo paplitęs (Latvijas, 1974, p. 222). Kitas būdingas šiai genčiai laidosenos bruožas – priešpriešinis mirusiųjų laidojimas. Šio papročio dar laikėsi žemaičiai ir latgaliai (Latvijas, 1974, p. 222; Tautavičius, 1996, p. 65), tačiau tik Žiemgaloje pastebėti laidojimo krypties pokyčiai nuo VII–VIII a. Vyrų laidojimo kryptis priešinga moterų laidojimo krypties. VII a. vyrai laidoti galvomis į rytus. VIII a. jie jau laidoti galvomis į vakarus. Moterys – atvirkščiai. Taip pat vertėtų paminėti kai kuriuos kitus laidosenos ypatumus. Tai laidojimas su žirgais, žirgo ar raitelio įkapėmis. Žiemgaliai kartu su mirusiuoju nelaidojo žirgo, kaip tai darė žemaičiai, lietuviai ar aukštaičiai. Šiuo atžvilgiu jie artimesni latgaliams. Žiemgaliai mirusiajam į kapą nedėjo nei žirgo įkapių, kaip tai mėgo daryti kuršiai, nors žirgo su mirusiuoju nelaidojo, nei raitelio aprangos, kaip tai darė aukštaičiai. Šis paprotys taip pat sieja žiemgalius su latgaliais.

Įkapių gausumas būdingas ne tik žiemgaliams, bet ir kuršiams, žemaičiams, latga-

liams. Tačiau savita įkapių dėjimo į kapą tvarka ir sudėtis išskiria žiemgalius iš kitų genčių. Vienas tokių skirtumų yra ginklų gausa kape. Vyrus laidojo su ietimis ir kovos peiliais. Iečių kape randama net keletas, ir tik labai retai vyras laidotas su viena ietimi. Tuo tarpu kaimyninėse gentyse nors laidota su ietimis, bet jų randama rečiau ir ne tiek daug viename kape. Skiriasi ir į kapus dėtų iečių antgaliai: žiemgalių visi įmoviniai, tik vienas kitas įtveriamasis, o latgaliai mėgo įtveriamuosius. Žiemgalių ietigaliai tokių pat formų kaip ir žemaičių, tačiau jų plunksnos plokštesnės, nėra aiškios briaunos išilgai plunksnos ir aiškaus perėjiūno iš plunksnos į įmovą. Nevartoti ir užbarzdiniai-žeberkliniai ietigaliai, kuriuos mėgo kuršiai. Savitos formos buvo žiemgalių kalavijai. Patys ankstyviausi – siauri, ilgi kovos peiliai, kartais su žiedu ant įkotės. Vėliau paplito platūs kovos peiliai-kalavijai, išstumdami kitus kovos peilius. Neįsigalėjo čia dviašmeniai kalavijai. Plačiuosius kovos peilius-kalavijus taip pat vartojo žemaičiai ir latgaliai. Žiemgaliai savaip šiuos ginklus dėjo į kapą: randami padėti skersai kojų ar dubens kaulų. Žemaičiai juos visada dėjo prie mirusiojo šono, išilgai griaučių, o latgaliai nesilaikė vienos dėjimo tvarkos: randami padėti šalia mirusiojo griaučių, bet visada išilgai jų, arba ant griaučių, taip pat išilgai jų, be to, vartoti trumpiau – iki VIII a.

Etninius bendrumus bei skirtumus išryškina tokia įkapė kaip kirvis. Paprotys dėti kirvį į kapą žiemgaliams buvo žinomas, bet vyrai su kirviu nuo VII a. buvo laidojami daug rečiau nei Latgaloje, kur šis paprotys buvo paplitęs, taip pat rečiau nei Žemaitijoje. Žiemgaloje vartoti įmoviniai kirviai, paplitę vakarinėje Žiemgalos dalyje, pentiniai – rytinėje. Žemaičiai ir kuršiai vartojo tik įmovinius kirvius, latgaliai, sėliai ir aukštaičiai – pentinius. Taigi kirvis yra įkapė, rodanti lo-

kalinius skirtumus pačioje gentyje. IX–XII a. kapuose nėra latgaliams būdingų kovos kirvių su žalvariu puoštais kirvakočiais.

Dar viena būdinga žiemgaliams įkapė – kaplys. Kol kas jų randama tik šioje teritorijoje, bei pavienių užtikta rytinėje bei centrinėje Lietuvoje. Todėl drąsiai galime teigti, jog ši įkapė būdinga žiemgalėms. Joms būdingi ir peiliukai lenktomis viršūnėmis. Labai retai laidota su verpstuku. Apskritai darbo įrankiai žiemgalių kapuose kur kas rečiau randami nei kitų genčių.

Kai kuriuos žiemgalių kultūros bruožus atspindi į kapus dedami papuošalai. Remiantis jais ne tik nustatomas laikas, kada mirusieji palaidoti. Nors metalinius papuošalus nešiojo visos baltų gentys, tačiau vienais labiau mėgo puošti vienos gentys, kitais – kitos.

Visų genčių moterys dabino galvas metaliniais papuošalais, bet ne visur vienodai. Dažniausiai puošėsi metaliniais apgalviais. Vienur jie gaminti iš smulkių įvijų su siauromis skiriamosiomis plokštelėmis (Žemaitijoje, Kurše, Žiemgaloje, Latgaloje, Aukštaitijoje), kitur buvo mėgstami įvijų vainikai su pakaušio srityje laisvai krantančiomis įvijėlėmis, užsibaigiančiomis kabučiais (Latgala ir iš dalies Žiemgala). Tik žiemgalės bei jų kaimynės žemaitės nešiojo apgalvius iš stambių žalvarinių plokštelių, sujungtų trumpomis įvijėlėmis. Tik žiemgalės dėjo ant viršugalvio – aukščiau apgalvio stambios įvijos vainiką. Žiemgalės, kaip ir latgalės, nepuošė kepurėlių ar jų kraštų metaliniais kabučiais, kaip tai mėgo daryti žemaitės, kuršės ir skalvės. Tiesa, retkarčiais čia randama kepuraičių ar galvos raiščių, puoštų žalvariniais spurgeliais.

Žiemgaloje nebuvo papročio puošti karolių apvaromis. Nešioti tik po vieną kitą karoliuką, kaip ir Latgaloje, greičiau kaip amuletą. Tačiau labai mėgta puošti antkaklėmis. Būdingiausios šiam kraštui yra antkaklės, užsibaigiančios kilpele ir kabliuku. Yra kapi-nynų, kur rasta tik šitokių antkaklių. Be žiemgalių, jomis puošėsi ir kaimyninių genčių moterys, tačiau ten jos nevyrauja. Antkakles

užkeistais keturkampiais galais, be žiemgalių, nešiojo latgaliai. Antkaklių užkeistais storėjančiais galais randama ne tik Žiemgaloje, bet ir Kurše bei Žemaitijoje. Vytinės antkaklės kilpiniais galais ypač mėgtos kuršių, nešiotos ir žiemgalių. Iš visų Lietuvos teritorijoje gyvenusių genčių sudėtinėmis antkaklėmis daugiau puošėsi žiemgaliai, Latvijos teritorijoje – latgaliai.

Žiemgaloje, kaip ir Žemaitijoje, moterys ir vyrai drabužius susegdavo skirtingais papuošalais; vyrai – segėmis, moterys – smeigtukų pora. Žiemgaliai vyrai ypač mėgo lankines aguonines seges, rečiau nešiojo lankines laiptelines, ilga kojele bei įvairių formų pasagines seges. Žymiai „iškalbingesni“ šiuo požiūriu moterų nešioti smeigtukai. Jau pati smeigtukų dėjimo į kapą tvarka skiria žiemgales nuo žemaičių. Nors ir vienos, ir kitos mėgo puošti smeigtukų pora, tačiau žiemgalių kapuose smeigtukai randami abiejose krūtinės pusėse, o juos jungianti grandinėle laisvai krito krūtinės srityje ir siekė juosmenį. Žemaitės, kaip minėta, taip pat laidotos su dviem smeigtukais, bet jie ne įsegti į drabužį, o padėti vienoje krūtinės pusėje, adatas apvyniojus grandinėle. Mėgstamiausi smeigtukai buvo žiediniai, trikampėmis galvutėmis ir įvairių formų kryžiniai: suplotomis plokštelėmis, mažomis buoželėmis, kiaurakryžmiai. Be žiemgalių, tokiais smeigtukais puošėsi žemaitės. Žiemgalėms, žemaitėms ir kuršėms būdinga į smeigtukus įkabinti kabučius ir sujungti juos ilgomis grandinėlėmis.

Apyrankės – taip pat vienas iš tų papuošalų, kurie atspindi genties kultūrą. Aišku, dalis jų būdingi daugumos baltų genčių, kitos nešiotos tik vienoje ar keliose jų. Žiemgalės mėgo apyrankes su iškilia briauna. Be jų, šios formos apyrankėmis puošėsi žemaitės, rečiau aukštaitės. Rankogalinėmis apyrankėmis puošėsi žiemgalės, žemaitės ir latgalės. Tik žiemgaliams ir latgaliams būdingos masyvios bei *kario* apyrankės. Apyrankės su zoomorfiniais galais būdingos kuršiams, bet buvo nešiotos ir žiemgalių.

Žiedai nebuvo mėgstamas žiemgalių papuošalas; juos labiau vertino kuršiai. Nebūta papročio laidoti mirusįjį, sujuostą odiniu diržu. Todėl retai kapuose randama sagčių ar kitų metalinių diržų dalių. Tuo žiemgaliai skiriasi nuo žemaičių ir ypač nuo kuršių. Neausūs diržai ir latgalių kapuose.

Apeiginės ir buitinės paskirties daiktai – geriamieji ragai, pincetai, skiltuvai ir kt. daugmaž vienodai paplitę visose gentyse, todėl nelabai tepadedą nustatyti etninę priklausomybę. Jų puošyba labiau priklausė nuo savininko turtingumo ar vaidmens bendruomenėje, negu nuo gentinės priklausomybės.

Aptarę tai, kas būdinga žiemgaliams, pabandydysime nusakyti teritoriją, kurioje gyveno ši gentis, turint omenyje jų gyvento ploto vakarinį, pietinį ir rytinį pakraščius.

Taigi vakarinis pakraštys. Archeologai, rašę apie žiemgalius, vakarinę jų ribą vedė Ventos upe. Tačiau suradus Pavirvytės kapinyną prie Virvytės upės, kairiojo Ventos intako, pasirodė, jog žiemgalių gyventas plotas kai kur yra nutolęs labiau į vakarus nei buvo manyta. Dabar jau aišku, kad žiemgaliai Ventą siekė bent nuo Papilės iki Virvytės žiočių, o kai kur gyveno ir kairiajame Ventos krante. Pietinė riba turėtų būti vedama linija Kuršėnai–Šiauliai, šių miestų šiauriniu pakraščiu (PV Šiaulių miesto pakraštyje esantis Lieporių kapinynas – žemaitiškas). Nuo Šiaulių į rytus riba eitų dabartinio Pakruojo rajono pietiniu pakraščiu (Stačiūnų, Šukionių, Meldinių kapinynai) ir Panevėžio rajono šiauriniu pakraščiu palei Lėvens upę. Rytinis ir pietinis pakraščiai dėl tirtų paminklų stokos tebėra sunkiausiai nusakomi. Teritorija tarp Lėvens ir

BENDRI PIETINIŲ ŽIEMGALIŲ IR KAIMYNŲ BRUOŽAI

Bendri žiemgalių ir žemaičių bruožai archeologinėje literatūroje nušviesti bene plačiausiai. Šių kultūrų panašumą yra pastebėję F. Baluodis (Latvijas, 1926), H. Mora (Moor, 1952), A. Tautavičius (Тавтоавичюс,

Pyvesos dabartinio Pasvalio rajone aiškiai dar žiemgališka. Tai rodo Smilgių ir Pumpėnų kapinynai. Kiek labiau į šiaurę ir rytus, t. y. Kupiškio ir Biržų rajonų sandūroje, šią ribą turėtų žymėti Vabalninko ir Anciškių kapinynai (abu jau visiškai sunaikinti). Anciškių kaime kasant žvyrą, kalvelėje buvo aptikta žmonių kaulų ir įvairių radinių, iš kurių išliko tik įmovinis ietigalis. Vabalninke taip pat kasant žvyrą rasta keletas ugnies nepaliestų daiktų: antkaklė ramentiniais galais, smeigtukas su rato formos galvute ir kt. Riba Lėvens–Pyvesos žemumoje galėtų būti vedama per Antašavą–Geležius iki Karsakiškio. Labiau į šiaurę – dešiniajame Mūšos krante esantis Brenčių kapinynas taip pat žiemgališkas. Taigi, atrodo, jog rytinę žiemgalių ribą galima vesti nuo Vabalninko palei Apaščios upę iki jos santakos su Nemunėliu.

Žiemgalių teritorijos ribos nebuvo pastovios. V–VII a. pietinė riba galėjo būti kiek šiauriau, o vėliau labiau pasislėgusi į pietus. Piečiausi žiemgalių kapinynai Šukioniai, Stačiūnai, Meldiniai datuojami VIII–XI a. Nors literatūroje yra žinoma ir priešinga nuomonė, esą II tūkstantmečio pradžioje žiemgalių riba pasitraukė į šiaurę, o pietuose savo plotus užleido žemaičiams ir aukštaičiams. Tačiau minėtų kapinynų medžiaga rodytų buvus atvirkščiai.

Žiemgalių teritorijos vaizdą galima susidaryti ir kartografavus kai kuriuos šiai gentiai būdingus daiktus: jų teritoriją gražiai apibrėžia rankogalinių apyrankių paplitimo žemėlapis (Тавтоавичюс, 1970, 3 pav.), ir plačiųjų kovos peilių-kalavijų paplitimo žemėlapis (Казакявичюс, 1988, 44 pav.).

1980; Тавтоавичюс, 1981, 1996, p. 91). A. Tautavičius, rašydamas apie žemaičių etnogenezę, išsamiai nušvietė šį klausimą. Kultūrinį artumą lėmė abiejų genčių kilmė: vakarinio pakraščio Brūkšniuotosios kera-

mikos kultūra, po to – pilkapių kultūra. Tiek žiemgaliai, tiek žemaičiai mirusiuosius laidėjo nedegintus. Vienodas abiejų genčių įkapių komplektas – platieji kovos peiliai, paprotys vyrams drabužius susegti sege, moterims – smeigtukų pora. Didžioji dauguma papuošalų taip pat bendri abiem gentims: moterų apgalviai iš stačiakampių plokštelių, žiediniai su trikampė galvute, kryžiniai smeigtukai, lankinės aguoninės, skliutakojės segės, rankogalinės apyrankės ir apyrankės su trikampė iškilia briauna. Reikia pabrėžti, jog žiemgalių ir žemaičių kultūriniai panašumai didžiausi V–VIII a., o vėliau jie pradėjo blėsti (žemaičiuose įsigalėjo mirusiųjų deginimo paprotys, pradėta varuoti kalavijus ir t. t.).

Žiemgalių ir kuršių bendrumai literatūroje susilaukė mažesnio dėmesio (Vaškevičiūtė, 1989). Šiuo atveju galime kalbėti ne apie žiemgalių ir kuršių kultūrinį panašumą, bet apie kuršių įtaką žiemgaliams, kuri ypač ryški Pavirvytės kapinyne. Čia žiemgalių kapuose randamos kuršiams būdingos įkapės – trikampiai „kuršiški“ smeigtukai,

karolių apvaros, pasaginės segės gyvuliniais galais. Moterų kapuose randamos segės, vyrų kapuose – odiniai diržai su metalinėmis sagtimis, ietigaliai su aiškia briauna per plunksnos vidurį, miniatiūriniai žąslai. Tačiau kuršių įtaka jaučiama ne tik paribio kapinynuose. Šukioniuose rasti ypač puošnūs žalvariniai pentinai (k. Nr. 54 ir atsit.) taip pat yra kuršių įtakos atspindys. Ši įtaka žymesnė X–XII a. Matyt, pietinių žiemgalių ryšius su kuršiais stiprino Venta – abiejų genčių bendra upė. Tačiau čia nepastebima kuršių įtaka žiemgalių laidosenai.

Dar mažiau iki šiol aptarti žiemgalių ir aukštaičių bendrumai. Matyt, trūko medžiagos, nes tyrinėtų paminklų šiame Žiemgalos pakraštyje išties maža. Kiek plačiau ištyrus Šukionių kapinyną, galima apčiuopti ir aukštaičių kultūros įtaką. Kad tokia įtaka buvusi, liudija čia gausiau randami pentinai, žąslai, diržai.

Pietiniai žiemgaliai, bendraudami su kaimyninėmis gentimis, ne tik perėmė iš pastarųjų kai kuriuos kultūros bruožus, bet ir perdavė joms savo kultūrą.

LITERATŪRA

1. Åberg N., 1919 – *Ostpreussen in Völkerwanderungszeit*, Uppsala.
2. Alseikaitė M., 1944 – Baltai priešistoriniais laikais, *Kūryba*, Kaunas, Nr. 1, 2, p. 37–40, 106–111.
3. Antoniewicz W., 1938 – O trzech formach odlewnicznych z Polski i Litwy, *Senatne un maksla*, Rīga.
4. Arheoloģiskie izrakumi – Tērvetes pilskalnā, Dobeles senpilsētā, Agrāriešu, Alsungas, Kampānu, Liepenes, Repju kapulaukos un hidroarheoloģiskie pētījumi 1959.g., *RT* 1959.g., Rīga, 1960, p. 13–16.
5. Arheoloģiskie izrakumi – Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnos, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulaukos 1960. gadā, *RT* 1960 g., Rīga, 1961, p. 3–7.
6. Asaris J., 1986 – Izrakumi Priedēšu senkapos, *ZA* 1984 un 1985, Rīga, p. 25–30.
7. Atgāzis M., 1967 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1966. gadā, *RT* 1966, Rīga, 1967, p. 25–27.
8. Atgāzis M., 1968 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšanai Zemgalē 1967. gadā, *RT* 1967, Rīga, 1968, p. 53–55.
9. Atgāzis M., 1970 – Mežotnes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā, *ZA* 1969, Rīga, p. 41–46.
10. Atgāzis M., 1971 – Mežotnes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1970. gadā, *ZA* 1970. gadā, Rīga, p. 27–30.
11. Atgāzis M., 1974 – Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā, *AE*, Rīga, t. 11, p. 154–173.
12. Atgāzis M., 1977 – Kūru senkapi, *ZA* 1976. gadā, Rīga, p. 14–23.
13. Atgāzis M., 1978 – Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anšķinu senkapos 1977. gadā, *ZA* 1977. gadā, Rīga, p. 12–17.
14. Atgāzis M., 1980 – Bālu-Šķērstaīņu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs un aizsardzības izrakumi Mežotnes centra senkapos, *ZA* 1979. gadā, Rīga, p. 22–27.
15. Atgāzis M., 1982 – Izrakumi Dobeles Bālu-Šķērstaīņu un Ošu senvietās, *ZA* 80./81. gadā, Rīga, p. 33–41.
16. Atgāzis M., Bebre V., 1986 – Pētījumi Čunkānu-Dreņģeru kapulaukā, *ZA* 84 un 85. gadā, Rīga, p. 19–25.
17. Atgāzis M., 1990 – Pētījumu Čunkānu-Dreņģeru kapulaukā un aizsardzības izrakumi plūdoņu II apmetnē, *ZA* 1988. un 1989. gadā, Rīga, p. 34–43.
18. Atgāzis M., 1994 – Dreņģeru-Čunkānu kapulauks un zemgaļu senvēstures pētniecības Jautājumi, *ZA* 1992. un 1993. gadā, Rīga, p. 23–30.
19. Atgāzis M., 1994a – Dreņģeru-Čunkānu 241. kaps un šķēpu līdzdošanas tradīcija 8.–9. GS zemgaļu apbedījumos, *AE*, Rīga, t. XVII, p. 29–40.
20. Atgāzis M., 1996 – Izrakumi Dreņģeru-Čunkānu kapulaukā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana Rietumzemgalē, *ZA* 1994. un 1995, Rīga, p. 16–24.
21. Bebre V., 1984 – Arheoloģiskās izrakumi Čunkānu-Dreņģeru kapulaukā, *ZA* 82. un 83, Rīga, p. 26–29.
22. Bebre V., 1996 – Ornamentoto dzeramo ragu atradumi Latvija 8.–12. GS, *AE*, Rīga, t. XVIII, p. 43–48.
23. Berga T., 1996 – Saliēkamie svairiņi Latvijā (10.–13. GS), *AE*, Rīga, t. XVIII, p. 49–61.
24. Bernotienē S., 1974 – *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pradžioje*, Vilnius.
25. Bertašius M., Astrauskas A., 1995 – Marvels kapinyno 1995 m. tyrinėjimų ataskaita. I ir II dalys, *LIIR*, f. 1, Nr. 2570.
26. Bielenstein A., 1892 – *Die Grenzen des Lettische Voksstammes und der*

LITERATŪRA

27. Bliujienė A., 1999 – *Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika*, Vilnius.
28. Brastiņš E., 1926 – *Latvijas pilskalni. 2. Zemgale un Augšzeme*, Rīga.
29. Brīvkalne E., 1964 – Daži amatniecība darinājumi Tervetes pilskalna, *AE*, Rīga, t. VI, p. 85.
30. Boy K., 1895 – *Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Ziemalden im Kurland*, Sb. Kurl.
31. Buchholtz A., 1902 – *Über die Aufdeckung einer Gräberstätte auf dem Plawnekkalns*, Sb. Riga, S. 41–47.
32. Caune A., 1977 – Izrakumi Jannsaules Siliņu kapulaukā un Bauskas pilsdrupās, *ZA* 1976, Rīga, p. 24–29.
33. Cholodinska A., Striaukaitė A., 1978 – Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1977 metais, *ATL* 1976–1977 metais, Vilnius, p. 174–181.
34. Cholodinska A., 1980 – Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1978–1979 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, p. 85–87.
35. Cimermane I., 1965 – Aizsardzības izrakumi Kaijukroga kapulaukā, *ZA* 1964. gada, Arheoloģijās sekcija, Rīga, 1965, p. 5.
36. Daiga J., 1959 – Izrakumi Dobeles senpilsēta 1998. gadā, *RT* 1958, Rīgā, p. 42–44.
37. Daiga J., 1979 – Kamārdes pilskalns, *ZA* 1978, Rīga, p. 31–36.
38. Daiga J., 1984 – Izrakumi Dobeles kapulauka 1982. Gadā, *ZA* 1982. un 1983, Rīga, p. 52–55.
39. Dakanis B., 1985 – Stungių plokštinio kapinyno tyrinėjimai, *ATL* 1984–1979 metais, Vilnius, p. 45–47.
40. Danilaitė E., 1961 – Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, t. 3, p. 101–124.
41. Ebert M., 1913 – Die Baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland, *Prähistorischen Zeitschrift*, Bd. 5, H. 3 / 4, S. 498–559.
42. Elisonas J., 1925 – Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio, tiek ir kitų artimų apylinkių vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai, *Švietimo darbas*, Nr. 4–5, p. 304–332, 434–458.
43. Gimbutas M., 1963 – *The Balts*, London.
44. Gimbutienė M., 1985 – *Baltai priešistoriniais laikais*, Vilnius.
45. Gimtasai, 1934 – *Gimtasai kraštas*, Nr. 3–4, p. 165, 167.
46. Gimtasai, 1936 – *Gimtasai kraštas*, Nr. 2–4.
47. Gedimino laiški, 1966 – *Gedimino laiški*, parengė V. Pašuta ir I. Stol, Vilnius.
48. Graudonis J., 1978 – Izrakumi Lielupes krasta 1977 Gadā, *ZA* 1977, Rīga, p. 41–44.
49. Graudonis J., 1977 – Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976. gadā, *ZA* 1976. Rīga, p. 35–39.
50. Graudonis J., 1979 – Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1978. Gadā, *ZA* 1978, Rīga, p. 41–44.
51. Graudonis J., 1980 – Izrakumi „Milkas kalna” senkapos, *ZA* 1979, Rīga, p. 53–57.
52. Graudonis J., 2001 – The Finery of the Ancient Semigallians, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 21, p. 55–62.
53. Grigalavičienė E., 1995 – *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius.
54. Hausman R., 1910 – Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt, *Arbeiten des I Baltischen Historikertages zu Riga 1908*, Riga, 1909, S. 41–43.
55. Hausman R., 1910 – *Prähistorische Archäologie von Estland, Livland, Kurland*, Dorpat, S. 18–20.

56. Jansson I., 1988 – Wikingerzeitlichen orientalischer Import in Skandinavien, *Oldenburg-Wolin-Staraja Ladoga-Novgorod-Kiev. Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*, Frankfurt am Main, S. 564–647.
57. Jarockis R., 1998 – Semigallia 1100–1400. A Review of Archaeological Sources, *Culture Clash or Compromise?, The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100–1400 AB*, Västerwik, p. 45–53.
58. Jarockis R., 1998a – Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės, *ATL 1996–1997 metais*, Vilnius, p. 66–70.
59. Jarockis R., 1998b – Raktuvės piliakalnio Žagarėje papėdės gyvenvietės 1996–1997 metų tyrinėjimai, *ATL 1996–1997 metais*, Vilnius, p. 72–74.
60. Jovaiša E., 1997 – Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros, *Istorija*, t. XXXVI, p. 48–65.
61. Jovaiša E., 2003 – Ankstyvųjų baltų kultūros, *Lietuva iki Mindaugo*, Vilnius, p. 53–58.
62. Kazakevičius V., 1981 – Unikalus V a. pab. geriamasis ragas iš Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyno, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 3(76), p. 81–91.
63. Kazakevičius V., 1983 – A Rare Animal-headed Crossbow Brooch from Plinkaigalis in Lithuania, *Forvänner* (Stockholm), Nr. 3/4, p. 189–196.
64. Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 10.
65. Kazakevičius V., 1998a – *Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė* (habilitacinis darbas), Vilnius.
66. Kazakevičius V., 2000 – Baltų ir skandinavų ryšių beiėskant, *Istorija*, t. XLIII, p. 19–24.
67. Kulikauskienė R., Rimantienė R., 1958 – *Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai*, kn. 1.
68. Kuncienė O., 1981 – Prekyba, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiais*, Vilnius, kn. 2, p. 49–82.
69. LAB, 1961 – Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., *Lietuvos archeologijos bruožai*, Vilnius.
70. Latviešu, 1938 – *Latviešu vesture*, I sējums, Rīga.
71. Latvijas, 1926 – *Latvijas arhaiologija*, Rīga.
72. Latvijas, 1974 – *Latvijas PSR archeologija*, Rīga.
73. Lietuvių, 1978 – *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a.*, Vilnius, kn. 1.
74. Lietuvių, 1981 – *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a.*, Vilnius, kn. 2.
75. Lietuvių etnogenezė, 1987 – *Lietuvių etnogenezė*, Vilnius.
76. Lietuvos, 1955 – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius.
77. Lietuvos, 1958 – *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, t. 1.
78. Lietuvos gyventojų, 1972 – *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius.
79. LAA, 1974 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 1.
80. LAA, 1975 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 2.
81. LAA, 1977 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 3.
82. LAA, 1978 – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, kn. 4.
83. Malonaitis A., 2000 – *Siaurašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tipologija ir ergonomika)*, daktaro disertacijos santrauka, Vilnius.
84. Merkevičius A., 1979 – Sauginių plokštiniis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 41–62.
85. Merkevičius A., 1995š – Žemutinės pilies teritorija. Senojo arsenalo kieme tiestos kanalizacijos griovio kasimo darbų priežiūros ataskaita, *LIIR*, f. 1, Nr. 2499.
86. Michelbertas M., 1968 – Emaliuotos juostos Lietuvoje, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(27), p. 37–46.

87. Michelbertas M., 1972 – V m. e. a. Daujėnų apgalvis, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija* 13, sąs. 2, p. 121–131.
88. Michelbertas M., 1986 – *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius.
89. Moora H., 1952 – *Pirmatnējā kopiens iekārta un agrā feodalā sabiedzība Latvijas PSR teritorija*, Rīga.
90. Moszyński K., 1967 – *Kultura ludowa Słowian*, Warszawa, t. 1, p. 254–258.
91. Nagevičius V., 1935 – Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XIII a., *Senovė*, t. 1, p. 80–81.
92. Navickaitė O., 1959 – Diržių kapinynas, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, kn. 2, p. 151–158.
93. Navickaitė O., 1961 – Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948–1958 metais, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, kn. 3, p. 66–100.
94. Oxenstierna E., 1948 – *Die Urheimat der Goten*, Leipzig.
95. Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys, *Senovė*, Kaunas, kn. 4.
96. Rickevičiūtė K., 1984 – Segės iš Lazdininkų, *Muziejai ir paminklai*, Nr. 6, p. 45–49.
97. Rimantienė R., 1984 – *Akmens amžius Lietuvoje*, Vilnius.
98. Sadauskaitė I., 1959 – XII–XIII amžių pirklio kapas Sargėnuose, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(7), p. 57–76.
99. Salatkienė B., 1990 – Valdomų kapinyno (Šiaulių r.) 1989 m. tyrinėjimai, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, p. 89–92.
100. Salatkienė B., 1992 – Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *ATL 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, t. 1, p. 117–122.
101. Simniškytė A., 1998 – Geriamieji ragai Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 15, p. 185–245.
102. Stankus J., 1984 – Kairėnėlių plokštiniis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 63–79.
103. Striškienė Ė., 1997š – Diržių senkapių (Pakruojo r.) archeologiniai tyrinėjimai 1997 metais, *LIIR*, f. 1, Nr. 2849.
104. Striškienė Ė., 1998 – Diržių kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, p. 209–213.
105. Striškienė Ė., 2000 – Diržių kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, p. 69–271.
106. Striškienė Ė., 2000a – Degėsių senkapio tyrinėjimai 1999 metais, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, p. 319–320.
107. Svarāne D., 1994 – Rīgas 13–14 gs. lejamveidenes un tīgeli, *AE*, Rīga, t. XVII, p. 97–104.
108. Šapaitė A., 1996 – Vidurinio geležies amžiaus kapas Joniškėje, *ATL 1994–1995 metais*, Vilnius, p. 122–124.
109. Šiaulių, 1933 – *Šiaulių metraštis*, Nr. 4, p. 1–17.
110. Šiaurės, 1933 – Lieporių senkapio žuvimas, *Šiaurės Lietuva*, 1933 07 27.
111. Šiaurės, 1933a – Senkapis 500 metų prieš Kristų, *Šiaurės Lietuva*, 1933 08 20.
112. Šimėnas V., 1990 – Šukionių kapinyno tyrinėjimai 1988 metais, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, p. 105–108.
113. Šliavas J., 1969 – Nebaigti ieškojimai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 23–33.
114. Šliavas J., 1969a – Vertingas radinys, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 347–348.
115. Šliavas J., 1970 – Pašvitinio-Linkuvos apylinkių archeologiniai paminklai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 118–126.
116. Šliavas J., 1970a – Substratas Žeimelio apylinkės vardyne ir tarmėje, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 263–270.
117. Šliavas J., 1970b – Kai kurie Jonišio raj. archeologiniai paminklai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 92–97.
118. Šliavas J., 1971 – Žiemgališki etiudai, *Kraštotyra*, Vilnius, p. 136–144.
119. Šnore E., 1937 – Jauni videa dzelzs laikmeta kapu atradumi Zemgale,

- Senatne un maksla, Rīga, Saš. Nr. 3.
120. Šnore E., 1987 – *Kivtu kapulauks*, Rīga.
121. Šnore E., 1979 – Arheoloģiskās ekspedīcijas darbs Augšzeme 1978, Gadā, *ZA 1978. gadā*, Rīga, p. 77–81.
122. Šnore E., 1980 – Ratulānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā, *ZA 1979. gadā*, Rīga, p. 97–100.
123. Šnore R., 1930 – Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, *Latviešu aizvestures materiāli*, Rīga.
124. Šterns 1997 – De Portus Semigallie, *AE*, Rīga, t. XIX, p. 165–171.
125. Tarasenska P., 1928 – *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas.
126. Tarvydas B., 1934 – Leporū iškaskenos, *Gimtasai kraštas*, Nr. 1, p. 37.
127. Tarvydas S., 1958 – *Lietuvos TSR fizinė-geografinė apžvalga*, Vilnius.
128. Tautavičienė B., 1974 – Pamiškių (Pasvalio raj.) senkapis, *ATL 1972 ir 1973 metais*, Vilnius, p. 67–74.
129. Tautavičienė B., Tautavičius A., 1978 – Jauneikių (Joniškio raj.) kapinyno tyrinėjimai 1975 metais, *ATL 1974–1975 m.*, Vilnius, p. 135–141.
130. Tautavičienė B., 1979 – Šarkų plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 25–40.
131. Tautavičienė B., 1981 – III–XVI a. sidabriniai ir sidabru puošti dirbiniai, Vilnius.
132. Tautavičius A., 1968 – Palangos kapinynas, *Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai*, Vilnius, p. 123–137.
133. Tautavičius A., Tautavičienė B., 1978 – Jauneikių (Joniškio raj.) senkapio tyrinėjimai 1976 metais, *ATL 1976–1977 m.*, Vilnius, p. 156–164.
134. Tautavičius A., 1979 – Požerės plokštinis kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 3, p. 93–117.
135. Tautavičius A., 1981 – Žemaičių etnogenezė, *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, p. 27–35.
136. Tautavičius A., 1981 – Taurapilio „kunigaikščio“ kapas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, kn. 2, p. 18–43.
137. Tautavičius A., 1996 – *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX)*, Vilnius.
138. Tebelškis P., 1998 – Žvalgomieji tyrinėjimai Norelių kapinyne, *ATL 1996–1997 metais*, Vilnius, p. 225–227.
139. Tebelškis P., 2000 – Linksmėnų (Kurmaičių) kapinyno tyrinėjimai 1998 m., *ATL 1998–1999 metais*, Vilnius, p. 290–291.
140. Thunmark-Nylén L., 1998 – *Die Wikingzeit Gotlands. II. Typentafeln*, Stockholm.
141. Urbanavičienė S., Vaškevičiūtė I., 1994 – Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai 1992–1993 metais, *ATL 1992–1993 metais*, Vilnius, p. 113–119.
142. Urbanavičienė S., 1996 – Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai 1994 ir 1995 metais, *ATL 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, p. 86–89.
143. Urbanavičius V., 1977 – Jakštaičių-Meškių (Šiaulių r.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais, *ATL 1974 ir 1975 metais*, Vilnius, p. 129–134.
144. Urtāns J., 1994 – Arheoloģiskie pētījumi Gaideļu-Viduču senkapos, *ZA 1992. un 1993. gadā*, Rīga, p. 87–89.
145. Urtāns J., 1996 – Izrakumi Jausvirlaukas Gaideļu-Viduču senkapos, *ZA 1994. un 1995. gadā*, Rīga, p. 117–119.
146. Urtāns V., 1961 – Pūces sakta, *AE*, Rīga, t. 3, p. 39–60.
147. Urtāns V., 1967 – Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1966. gadā, *ZA, 1966*, Rīga, p. 41–42.
148. Urtāns V., 1968 – Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1967. gadā, *ZA, 1967*, Rīga, p. 77–80.
149. Urtāns V., 1969 – Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1968. gadā, *ZA, 1968*, Rīga, p. 55–57.
150. Urtāns V., 1970 – Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1969. gadā, *ZA, 1969*, Rīga, p. 67–69.
151. Urtāns V., 1971 – Daugmales

- ekspedīcijas darba rezultāti 1970. gadā, *ZA, 1970*, Rīga, p. 56–58.
152. Urtāns V., 1977 – *Senākie depoziiti Latvija*, Rīga.
153. Vaitkunskenė L., 1978 – Socialinės nelygybės atspindžiai žemaičių laidojimo paminkluose. (Žasino kapinynas, Šilalės raj.) (X–XI a.), *Lietuvos istorijos metraštis. 1977 metai*, Vilnius, p. 23–35.
154. Vaitkunskenė L., 1980 – Moters ir vyro statusas žemdirbių bendruomenėje V–VI a. Lietuvoje, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 1(90), p. 74–85.
155. Vaitkunskenė L., 1980š – Pagrybio kapinyno tyrinėjimų ataskaita. Lietuvos istorijos institutas, *LIIR*, f. 1, Nr. 791.
156. Vaitkunskenė L., 1981 – *Sidabras senovės Lietuvoje*, Vilnius.
157. Vaitkunskenė L., 1995 – Pagrybio kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 13.
158. Vaitkunskenė L., 1999 – Žvilių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 17.
159. Valatka V., 1984 – Maudžiorų plokštinis kapinynas (1964 ir 1965 m. tyrinėjimų duomenys), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 6–24.
160. Valatkienė L., 1980 – Maudžiorų senkapio (Kelmės raj.) tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais, *ATL 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, p. 89–92.
161. Vasiliauskas E., 1999 – Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII amžiais, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 18, p. 79–99.
162. Vasiliauskas E., 2000 – Žvalgomieji tyrinėjimai Raktuvės (Žagarės) piliakalnyje 1999 metais, *ATL 1998–1999 metais*, Vilnius, p. 134–138.
163. Vaškevičiūtė I., 1978 – Gyvuliniai motyvai VI–VII a. žiemgalių papuošalų ornamentikoje, *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 2, p. 24–30.
164. Vaškevičiūtė I., 1980 – Iš žiemgalių papuošalų istorijos (Jauneikių senkapio duomenimis), *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 3, p. 101–104.
165. Vaškevičiūtė I., 1982a – Žiemgalių vyrų papuošalai (Jauneikių senkapio duomenimis), *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 4, p. 93–95.
166. Vaškevičiūtė I., 1984 – Liejikės kapas iš Pavirvytės kapinyno, *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, kn. 5, p. 112–114.
167. Vaškevičiūtė I., 1984a – Pavirvytės-Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1983 m., *ATL 1982–1983 m.*, Vilnius, p. 111–114.
168. Vaškevičiūtė I., 1985 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 1. Laidosena, darbo įrankiai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2(91), p. 48–57.
169. Vaškevičiūtė I., 1986 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 2. Ginklai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(95), p. 43–51.
170. Vaškevičiūtė I., 1987 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 3. Galvos ir kaklo papuošalai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 1(98), p. 20–30.
171. Vaškevičiūtė I., 1987a – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 4. Krūtinės papuošalai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, Vilnius, t. 2(99), p. 25–38.
172. Vaškevičiūtė I., 1987b – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 5. Rankų papuošalai, kiti radiniai, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 4(101), p. 71–81.
173. Vaškevičiūtė I., 1988 – Lieporių (Šiaulių raj.) kapinynas, *ATL 1986–1987 metais*, Vilnius, p. 114–116.
174. Vaškevičiūtė I., 1988a – Stungių (Joniškio raj.) kapinynas, *ATL 1986–1987 metais*, Vilnius, p. 116–117.
175. Vaškevičiūtė I., 1989 – Kuršių kapai žiemgalių kapinyne, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija,

- Vilnius, t. 4(109), p. 55–67.
176. Vaškevičiūtė I., 1990 – Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, p. 114–118.
177. Vaškevičiūtė I., 1992 – IV–XI a. įvijiniai apgalviai, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 8, p. 128–134.
178. Vaškevičiūtė I., 1992a – Burial Practices in One of the Baltic Tribes – Semigallians, *Contacts across the Baltic Sea*, Lund, p. 91–98.
179. Vaškevičiūtė I., 1995 – XVI–XVII a. Pavirvytės-Gudų kapinyno (Akmenės r.) kapai, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 11, p. 317–329.
180. Vaškevičiūtė I., 1995a – Žiemgaliai V–XII amžiais, *Baltų archeologija*, Vilnius, Nr. 2(5), p. 2–7.
181. Vaškevičiūtė I., 1999 – Žiemgala ir jos gyventojai V–XI amžiuje, *Žiemgala (Žiemgalos krašto praeitis)*, Kaunas, Nr. 2, p. 7–30.
182. Vaškevičiūtė I., 1999a – Pietinės Žiemgalos ribos, *Žiemgala (Istorijos ir kultūros žurnalas)*, Kaunas, Nr. 1, p. 2–7.
183. Vaškevičiūtė I., 2000 – Rozetiniai smeigtukai Žiemgaloje, *Istorija*, t. XLIII, p. 25–27.
184. Vaškevičiūtė I., 2000a – Moterų liejikių kapai Žiemgalių kapinyuose, *Iš baltų kultūros istorijos*, Vilnius, p. 91–98.
185. Vaškevičiūtė I., 2000b – Linkuvos (Vaižgantų) kapinyno tyrinėjimai, *ATL 1998–1999 metais*, Vilnius, p. 293–295.
186. Vaškevičiūtė I., 2000c – Šukionių kapinynas (Pakruojo rajonas, Lygumų apylinkė), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 20, p. 159–224.
187. Vaškevičiūtė I., 2000d – Stungių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 20, p. 225–262.
188. Vaškevičiūtė I., 2001 – Svarstyklės ir svarstyklių dėžutės Pietinėje Žiemgaloje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 21, p. 275–282.
189. Vaškevičiūtė I., 2002 – Kyburių (Pasvalio r.) kapinyno tyrinėjimai 2000 metais, *ATL 2000 metais*, Vilnius, p. 106–107.
190. Vilka A., 1992 – Izrakumi Rusišu-Debešu senkapos un drustos, *ZA 1990. un 1991. gadā*, Rīga, p. 110–112.
191. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1943 – Stačiūnų kapinyno antkaklės, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, p. 80–95.
192. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951 – Linksmūčių (Pakruojo raj., Šiaulių srt.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys, *Lietuvos istorijos instituto darbai*, Vilnius, t. 1, p. 279–314.
193. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959 – Senovės lietuvių moterų galvos dangą ir jos papuošalai, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, t. 2, p. 30–53.
194. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964 – Nauji duomenys apie moterų galvos dangą ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, Vilnius, t. 2(17), p. 41–51.
195. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – *Lietuviai IX–XII a.*, Vilnius.
196. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1984 – Apie vieną galvos papuošalą, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 3, p. 118–125.
197. Volkaitė-Kulikauskienė R., Jančauskas K., 1992 – Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiuose lietuvių papuošaluose), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, t. 8, p. 135–170.
198. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1997 – *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai*, Vilnius.
199. Zabiela G., 1998 – Senieji Anykščiai, *Baltų archeologija*, Vilnius, Nr. 1–2(11–12), p. 54–57.
200. Zariņa A., 1960 – Latgalu vainagi laika no 6.–13. gadsimtam, *AE*, Rīga, t. 2, p. 79–94.
201. Zinkevičius Z., 1984 – *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, t.1.
202. Zinkevičius Z., 1987 – *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, t. 2.
203. Žalnierius A., 1999š – Kauno

- senamiesčio 3 kvartalo sklypo Muziejaus g. 11 archeologinių tyrimų ataskaita, LIIR, f. 1.
204. Žulkus V., 1989 – Tarpentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje, *Vakarų baltų archeologija ir istorija*, Klaipėda, p. 107–116.
205. Архипова Т. А., 1973 – Марийцы IX–X вв. Йошкар-Ола.
206. Атгазис М.К., 1980 – Вопросы этнической истории земгалов, *Из древнейшей истории балтских народов*, Рига, с. 89–101.
207. Аун М., 1980 – *Курганные могильники восточной Эстонии во второй половине I тысячелетия нашей эры*, Таллин.
208. Васкс А., 1991 – *Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии*, Рига.
209. Голубева Л. А., 1984 – Женщины-литейщицы (К истории женского ремесленного литья у финно угров), *Советская археология*, Москва, № 4, с. 75–89.
210. Григалавичене Э., Мяркявичюс А., 1980 – *Древнейшие металлические изделия в Литве*, Вильнюс.
211. Казакиявичюс В., 1988 – *Оружие балтских племен II–VIII веков на территории Литвы*, Вильнюс.
212. Казакиявичюс В., 1998 – Шлем из Павирвите-Гудай, *История Руси – Украины (историко-археологичий збірник)*, Київ, с. 129–135.
213. Кулаков В. И. – Древности Пруссков 6–13 вв., *Археология СССР. Свод археологических источников*, Москва, с. 120, табл. XXV:3.
214. Кирпичников А.Н., 1973 – *Снаряжение всадника и верхового коня на Руси 9–13 вв.*, Ленинград, с. 57.
215. Моора Х., 1963 – Об оловянных украшениях и их изготовлении в Прибалтики, *Munera Archaeologica Iosepho Kostrzewski. Neobitka*, Poznań, p. 354–367.
216. Нукшинский..., 1957 – Нукшинский могильник, *Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР*, под ред. Э. Шноре и Т. Зейда, Рига.
217. Покровский Ф.В., 1899 – Археологическая карта Ковенской губернии, *Труды X археологического съезда*, Москва, Т. 3, изд. в Вильне.
218. Радинш, 2001 – Погребальный обряд и инвентарь латгальских захоронений 10–13 веков, *Archaeologia Lituana* 2, Vilnius, p. 65–118.
219. Седов В. В., 1987 – Фино-угры и балты в эпоху средневековья, *Археология СССР*, Москва.
220. Сергеева З. М., 1978 – О прибалтийских шейных гривнах в древнерусских памятниках X–XIII вв., *Краткие сообщения И-та археологии АН СССР*, Москва, вып. 153.
221. Свердлов М. Б., Браун Ф. А., 1976 – Исследователь скандинавских источников по истории Древней Руси, *Скандинавский сборник*, Москва, вып. 21, с. 21, 221–226.
222. Таутавичюс А. З., 1970 – Манжетообразные браслеты в Литве, *Studia archaeologica in memoriam Harri Moora*, Tallin, p. 197–201.
223. Таутавичюс А. З. 1980 – Балтские племена на территории Литвы в I тысячел. н.э., *Из древнейшей истории балтских народов*, Рига, с. 80–88.
224. Тыниссон Э. Ю. 1962 – Эстонские клады IX–XIII веков, *Muisteed kalmed ja aarded*, Tallinn, p. 182–274.
225. Вашкявичюте И., 1982 – Древнейшие головные венки земгалов. (По данным Яунейского могильника), *Древности Белоруссии и Литвы*, Минск, с. 56–61.
226. Зарина А. 1986 – Одежда жителей Латвии VII–XVII вв., *Древняя одежда народов восточной Европы*, Москва, с. 172–189.